

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**ERKEN DÖNEM İSLAM UYGARLIĞINDA DİPLOMASİNİN
GELİŞİMİNİN ANALİZİ
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)**

AYDIN DOYGUN

BURSA-2021

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**ERKEN DÖNEM İSLAM UYGARLIĞINDA DİPLOMASİNİN
GELİŞİMİNİN ANALİZİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

AYDIN DOYGUN

Danışman:

Prof. Dr. Barış ÖZDAL

BURSA-2021

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Aydın DOYGUN
Üniversite	: Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Uluslararası İlişkiler
Bilim Dalı	: Uluslararası İlişkiler
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: VIII+147
Mezuniyet Tarihi	: / / 20.....
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Barış ÖZDAL

ERKEN DÖNEM İSLAM UYGARLIĞINDA DİPLOMASİNİN GELİŞİMİNİN ANALİZİ

Diplomasi uluslararası ilişkilerin diyalog ve barış yoluyla yürütülmesidir. Diplomasi İlk Çağlarda Dünya'nın çeşitli bölgelerinde uygulama açısından farklılıklar gösterirken amacı genellikle haberin taşınması, evlilik akdinin yerine getirilmesi, antlaşmaların imzalanması veya savaşta ölümlerin toplanması olmuştur. Ad hoc şeklinde uygulanan diplomasilere biride Hz. Muhammed ve Dört Halife'nin uyguladığı 14 asırlık İslam kültürünün temellerini oluşturan İslam Diplomasisi'dir. Bu temeller Hz. Muhammed'in Mekke ve Medine Dönemi'nde yolladığı elçiler ve mektuplar ile atılmıştır. Arapların İslam öncesi dönemde sahip olduğu bazı diplomatik uygulamalar, Arap örf ve adetleri İslam Diplomasisi ile sentezlenerek farklı bir diplomasi ortaya çıkarılmıştır. Hz. Muhammed sonrasında İslam Diplomasisi Dört Halife Dönemi'nde pek fazla değişiklik göstermemiştir. Antlaşmalar ve karşılıklı diyalog ile temelleri Hz. Muhammed ile atılan İslam Diplomasisi bu süreçte de başarıyla sürdürülmüştür.

Yukarıda kısaca değindiğimiz “*Erken Dönem İslam Medeniyeti’nde Diplomasinin Gelişiminin Analizi*” başlıklı tez çalışmamızda Hz. Muhammed ile temelleri atılan İslam Diplomasisi dört halife dönemi de dâhil olmak üzere diplomatik yazışmalar, antlaşmalar/anlaşmalar ve elçiler üzerinden değerlendirilecektir. Uygulanılan bu İslam Diplomasisi Dünya'nın diğer bölgelerinde aynı dönem itibarıyla uygulanılan diplomasi ile karşılaştırılıp, analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: İslam Diplomasisi, İslam, Diplomasi, Erken İslam Medeniyeti, İslam Medeniyeti, Eski Diplomasi.

ABSTRACT

Name and Surname : Aydın DOYGUN
University : Bursa Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : International Relations
Branch : International Relations
Degree Awarded : Master
Page Number : VIII+147
Degree Date : / / 20.....

ANALYSIS OF THE DEVELOPMENT OF DIPLOMACY IN EARLY ISLAMIC CIVILIZATION

Diplomacy is the conduct of international relations through dialogue and peace. While diplomacy differed in terms of practice in various parts of the world in the Early Ages, its purposes were usually conveying the news, fulfilling the marriage contract, signing treaties or collecting the dead in war. One of the diplomacy applied in the form of ad hoc in the First Age was Hz. Muhammad's diplomacy. It is Islamic diplomacy that forms the basis of 14 centuries of Islamic culture practiced by Muhammad and his friends. This diplomacy was formed with the letters and envoys sent by Muhammad during the period of Mecca and Medina. A different diplomacy was created by synthesizing Arab usage and some diplomatic practices that the Arabs had in the pre-Islamic period with Islamic diplomacy. After Muhammad, Islamic diplomacy did not change much during the period of the four caliphs. The foundations of Islamic diplomacy that was initiated with the Prophet Muhammad was continued successfully in this process via treaties and mutual dialogue.

In our thesis entitled "*Analysis of the Development of Diplomacy in Early Islamic Civilization*", which we briefly mentioned above, Islamic diplomacy, which was founded with Muhammad, will be evaluated through diplomatic correspondence, treaties/agreements and mutual envoys, including the four caliphs period. This Islamic diplomacy will be compared and analyzed with the diplomacy practiced in other parts of the world as of the same period.

Keywords: Islamic Diplomacy, Islam, Diplomacy, Early Islamic Civilization, Islamic Civilization, Ancient Diplomacy

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	vii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM	4
ANA HATLARIYLA 7. YÜZYILIN SONUNA KADAR OLAN DÖNEMDE DİPLOMASİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ	4
1. DİPLOMASİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ	4
1.1. Avrupa’da Diplomasinin Tarihsel Gelişimi	5
1.1.1. Yunan Diplomasisi	6
1.1.2. Roma Diplomasisi	7
1.1.3. Bizans Diplomasisi	8
1.1.4. Avrupa’da Ad Hoc Diplomasiden Klasik Diplomasiye Geçiş	9
1.2. Asya’da Diplomasinin Tarihsel Gelişimi	12
1.2.1. Türk Diplomasisi	12
1.2.2. Perslerde Diplomasisi	16
1.3. Uzak Doğu’da Çin Diplomasisi Üzerinden Diplomasinin Tarihsel Gelişimi	17
1.4. Afrika’da Mısır Diplomasisi Üzerinden Diplomasinin Tarihsel Gelişimi	20
2. İSLAM ÖNCESİ DÖNEMDE ARAP YARIMADASI’NDA	21
DİPLOMASİ	21
3. GENEL HATLARI İLE ERKEN DÖNEM İSLAM UYGARLIĞI	31
3.1. Mekke’nin Coğrafi Durumu ve Araplar	33
3.2. İslam Medeniyeti’nin Diplomatik ve Siyasi Olarak Hızla Yayılmasını Etkileyen Faktörler	35
3.3. İslam Uygarlığında (Medeniyetinde) Sonradan Ortaya Çıkan Siyasi	36
Akımlar	36
3.3.1. Haricilik	36
3.3.2. Şiilik	37
3.3.3. Mürcie	39
3.4. İslam Diplomasisi İçin Üç Önemli Terim: Darü’l Harb, Darü’l Sulh, Darü’l İslam	40
2. BÖLÜM	42
HZ. MUHAMMED DÖNEMİNDE DİPLOMASİ	42
1. Hz. MUHAMMED’İN DİĞER DEVLETLERLE YAPTIĞI YAZIŞMALAR VE İÇERİKLERİ	42
1.1. Hz. Muhammed’in Diplomatik Mektuplarının Önemi	42
1.2. Hz. Muhammed’in Diplomatik Mektuplarının Üslubu	44
1.3. Medine Vesikası	45
1.4. Hudeybiye Antlaşması	52
1.5. Bizans’a, İran’a, Mısır’a, Gassan Kralına ve Habeşistan’a Gönderilen Mektuplar	58

1.6. Diğer Yazışmalar ve Mektuplar	65
2. HZ. MUHAMMED'İN DİĞER DEVLETLERE YOLLADIĞI ELÇİLER VE İSLAM'DA ELÇİLİK MİSYONU	69
2.1. Diplomat Olarak Hz. Muhammed'in Özellikleri	69
2.2. Hz. Muhammed'in Yaptığı Antlaşmalar ve Uyuşmazlıkları Çözüm Yolları	74
2.2.1. Hz. Muhammed'in Yaptığı Antlaşmalar	74
2.2.2. Hz. Muhammed'in Uyuşmazlıkları Çözüm Yolları	78
2.3. Hz. Muhammed'in Yolladığı Elçiler	82
2.4. Hz. Muhammed'e Gelen Elçiler	87
2.5. Hz. Muhammed'in Yolladığı Elçilerin Genel Özellikleri ve İmtiyazları	92
3. BÖLÜM	99
HZ. MUHAMMED SONRASI DÖNEMDE DİPLOMASİ UYGULAMALARI	99
1. İSLAM DİPLOMASİSİNİN DAYANDIĞI TEMEL ESASLAR VE AMAÇLARI	99
2. HZ. EBU BEKİR DÖNEMİ YAPILAN ANTLAŞMALAR VE ELÇİLİK MİSYONU	103
2.1. Diplomat Olarak Hz. Ebu Bekir	104
2.2. Hz. Ebu Bekir Dönemi'nde Elçilik Faaliyetleri ve Diplomatik Yazışmalar	105
2.3. Hz. Ebu Bekir'in Yaptığı Antlaşmalar ve Uyuşmazlıkları Çözüm Yolları	106
3. HZ. ÖMER DÖNEMİ YAPILAN ANTLAŞMALAR VE ELÇİLİK MİSYONU	107
3.1. Diplomat Olarak Hz. Ömer	108
3.2. Hz. Ömer Dönemi'nde Elçilik Faaliyetleri ve Diplomatik Yazışmalar	110
3.3. Hz. Ömer'in Yaptığı Antlaşmalar ve Uyuşmazlıkları Çözüm Yolları	111
4. HZ. OSMAN DÖNEMİ YAPILAN ANTLAŞMALAR VE ELÇİLİK MİSYONU	113
4.1. Diplomat Olarak Hz. Osman	113
4.2. Hz. Osman Dönemi Elçilik Faaliyetleri ve Diplomatik Yazışmalar	115
4.3. Hz. Osman Dönemi Yapılan Antlaşmalar ve Uyuşmazlıkları Çözüm Yolları	116
5. HZ. ALİ DÖNEMİ YAPILAN ANTLAŞMALAR VE ELÇİLİK MİSYONU	117
5.1. Diplomat Olarak Hz. Ali	118
5.2. Hz. Ali Dönemi Elçilik Faaliyetleri ve Diplomatik Yazışmalar	120
5.3. Hz. Ali Dönemi Yapılan Antlaşmalar ve Uyuşmazlıkları Çözüm Yolları	125
SONUÇ	127
KAYNAKÇA	133

KISALTMALAR

B.	Bin(Oğul)
Bkz.	Bakınız
Çev.	Çeviren
Der.	Derleyen
Ed.	Editör
Hız.	Hazreti
Ibid.	Ibidem(Aynı Yerde)
M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra
op. cit.	Opere Citato(Adı Geçen Eser)
p.	Page(Sayfa)
s.	Sayfa
ss.	Sayfadan Sayfaya
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
Yy.	Yüzyıl

GİRİŞ

“Diplomasi” insanoğlunun varoluşu kadar eski olan ve her dönemde yetkinliğini korumuş bir olgudur. İnsanoğlu tarihin ilk safhalarından itibaren en ilkel kabilelerde dâhil diğer topluluklarla evlilik akdi gerçekleştirmek, savaşlarda ölümlerini toplamak, birbirlerini tebrik etmek veya uyarmak için her daim iletişim ve diyalog içinde bulunmuştur. Tarih boyunca diplomasi renk, ırk, mezhep, din fark etmeksizin farklı grupların birbiriyle olan iletişim aracı olmaya devam etmiştir ve etmektedir.

Diplomasinin temel amaçlarından biri uluslar arasında iletişimi sağlamak olduğu gibi aynı zamanda devletlerin ilişkilerinin barışçıl yollarla yürütülmesidir. Her geçen gün dünya iletişim ve ulaşım açısından bir adım daha ileri gitmektedir ve dünyanın bir noktasındaki hareket, gelişme veya herhangi bir olay kolayca dünyanın diğer ucundaki bir noktayı etkileyebilmektedir. Bunun en bariz örneklerinden biriside yakın zamanda yaşadığımız Arap Baharı’dır. Olayların ve kişilerin etkileşim içinde olduğu globalleşen bir dünyada diplomasi her devletin / aktörün üzerinde düşünmesi ve dikkatle incelemesi gereken bir olgu olagelmıştır.

İslam dünyası da globalleşen bir dünyanın dışında kalamayacağı veya kalmak istemeyeceği için diplomasi hayati bir öneme sahiptir. İslam Medeniyeti’nin temelleri atıldığı zaman sadece bir kişi vardır: Hz. Muhammed. İslamiyet Hz. Muhammed’in diplomatik atılımları ve zekâsıyla kısa zamanda doğduğu yer olan Mekke’nin dışına taşarak bütün Arabistan Yarımadası’nda etkili olmuştur. Hz. Muhammed’in halefleri süreç içerisinde bu diplomasi bayrağını daha yukarıya taşıyarak İslam Diplomasisi’ni farklı ülkelere ve milletlere tanıtmışlardır.

İslam’ın diplomasiye bakış açısı doğal olarak o dönem itibariyle Dünya’nın diğer bölgelerinde uygulana gelen diplomasiden farklı olmuştur. Zira İslam Diplomasisi’nin amacı diğer devletlerin aksine evrensel ve insancıl değerlerin öğretimiyle bütün dünyaya barış getirmek olmuştur. Hiç şüphesiz Hz. Muhammed ve halifeler davranışlarıyla, uygulamalarıyla bu insancıl diplomasinin örnekleri olmuşlardır.

Tezimizde yukarıda belirttiğimiz “diplomasi” ve “İslam” kavramları sentezlenerek erken İslam Medeniyeti’nde diplomasi işlenecektir. Bu konuyu ve tezi önemli kılan noktalardan biri öncelikle bu konuda çok fazla Türkçe tez bulunmamasıdır.

Diğer önemli nokta ise Dünya nüfusunun dörtte birini oluşturan Müslümanlar ve İslam dini şu an sık sık terörizm ve şiddetle anılmaktadır. Araştırmanın amaçlarından biride bu olguyu araştırmaktır. Yani İslam Medeniyeti'nin geçmişine, kuruluş aşamasına bakarak kuruluşunda diplomasinin rolünü araştırmak.

Bu bağlamda tezimizin ilk bölümünde aynı dönem itibariyle dünyanın diğer bölgelerinde diplomasi kurumuna ve uygulamalarına bakılacak ve İslam öncesi dönemde Arap Yarımadası'ndaki diplomasi uygulamaları irdelenecektir. Böylelikle İslam Diplomasisi'nin İslam öncesi dönem ile aynı dönem itibariyle dünyanın diğer bölgelerinde uygulanan diplomasiden farklılıklarını ve benzerliklerini analiz etme imkânı bulacağız.

İkinci bölümde ise İslam Medeniyeti'nin kurucusu olan Hz. Muhammed'in kişiliği ve diplomatik uygulamalarından o dönemki İslam Diplomasisi analiz edilmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda Hz. Muhammed'in diğer devletlere yolladığı ve aldığı mektuplar, yolladığı ve ona gelen elçiler ve aynı zamanda yaptığı antlaşmalar/anlaşmalar üzerinden o dönemki İslam Diplomasisi anlaşılmaya çalışılacaktır

Üçüncü bölümde Hz. Muhammed sonrası dört halife Dönemi'nde diplomasi uygulamaları ele alınacaktır. Bu bağlamda ikinci bölümde kullanılan alt başlıklardan bu bölümde de yararlanılacak ve dört halife Dönemi'nde yapılan antlaşmalar/anlaşmalar, yollanan elçiler ve diplomatik yazışmalar üzerinden diplomasi irdelenecektir.

Sonuç bölümünde ise Hz. Muhammed Dönemi'nde uygulanan diplomasinin İslam öncesi, aynı dönem itibariyle dünyanın diğer bölgelerinde ve dört halife Dönemi'nde uygulanan diplomasiden farklılıkları ve benzerlikleri yansıtılacaktır.

Tezin genelinde cevaplanmaya çalışılan sorular ise şunlardır:

- İslam Medeniyeti teşkilat yapısını diplomasi ve diyalog üzerine mi kurmuştur yoksa günümüz itibariyle sürekli vurgulanmaya çalışılan terör ve şiddet üzerine mi?
- Klasik diplomasi araçları İslam Medeniyeti'nde kullanılmış mıdır?

- İslam Medeniyeti'nde kökleşen diplomasi kurumu ile aynı dönem itibariyle dünyanın diğer farklı bölgelerindeki diplomasi kurumu ve diplomasi araçlarının benzerlik ve farklılıkları nelerdir?
- İslam öncesi ve sonrası dönemde Arap Yarımadası'nda diplomaside ne gibi farklılıklar görülmektedir?
- İslam Medeniyeti'nin diplomasiye yüklediği anlam ile Batı'nın diplomasiye yüklediği anlam arasında ne gibi benzerlikler ve farklılıklar vardır?

1. BÖLÜM

ANA HATLARIYLA 7. YÜZYILIN SONUNA KADAR OLAN DÖNEMDE DİPLOMASİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Çalışmanın ilk bölümünde konunun daha da iyi anlaşılması ve incelenen dönemi de kapsamı hasebiyle 7. yüzyılın sonuna kadar olan dönemde klasik diplomasinin nasıl geliştiği ve hangi araçları kullandığı hakkında bilgi verilecektir. Bu bağlamda klasik diplomasinin gelişimi bölge bazında Avrupa’da, Asya’da, Uzak Doğu’da ve diğer bölgelerde olmak üzere değerlendirilecektir. Bölümün ikinci kısmında ise konunun İslam Uygarlığı ve Diploması olmasından dolayı daha özeldir Arap Yarımadası’nda, İslam’ın ortaya çıkmasından önceki dönemde diplomasinin gelişimi analiz edilecektir. Son olarak da erken İslam medeniyeti tanımı ve İslam Medeniyeti’nde diploması ile ilgili önemli terimler açıklanacaktır.

1. DİPLOMASİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Tez çalışmasını kapsayan dönemde sürekli bir diplomasiden ziyade “*klasik diploması*” veya diğer adıyla “*eski diploması*” uygulamalarının görülmesi nedeniyle bu diploması türüne dünyanın farklı bölgeleri itibarıyla değinilecektir. Literatürde genel kabul gördüğü üzere diploması sözcüğü Yunanca “*diploma*” sözünden türemiş olup, “*ikiye katlamak*” manasına gelmektedir¹. Eski Yunan ve Roma İmparatorluğu’nda devlete ait resmî belgelere, yabancılara imtiyaz veren veya yabancılarla ilişkileri düzenleyen resmi kâğıtlara bunların katlanış biçimlerinden dolayı “*diploma*” ismi verilmiştir².

Devlete ait bu resmî belgelerin zamanla sayısının artması, savaş, doğal afetler gibi durumlardan ötürü belgeleri düzenlemek ve korumak oldukça güç bir hale gelmiştir. 18. yüzyıla doğru belge sahteciliğinin de artmasıyla bu belgeleri düzenleyecek ve sahtelerini gerçeklerinden ayıracak profesyonel devlet adamlarına, kâtiplere ihtiyaç duyulmuştur. Böylece 18. yüzyıla kadar diploması terimi devlete ait resmî belgelerin tasnifi, korunması ve düzenlenmesi manasında kullanılmıştır³. Diploması teriminin arşivlerin düzenlenmesi anlamından ziyade uluslararası ilişkilerin yönetilmesi

¹Barış Özdal, **Diploması**, Barış Özdal, R. Kutay Karaca, (ed.), **Diploması Tarihi 1**, 2. b., Dora Yayınları, Bursa, 2017, s. 41.

²Hüner Tuncer, **Eski ve Yeni Diploması**, 4. b., Ümit Yayıncılık, Ankara, s. 13.

³ Hüner Tuncer, **Diplomasının Evrimi; Gizli Diplomasiden Küresel Diplomasıya**, 1. b., Kaynak Yayınları, İstanbul, 2009.

manasında kullanılması ise 1796 yılında Edmund Burke tarafından ortaya atılmıştır. Asıl manada ayrı bir uzmanlık alanı olması ise 1815 Viyana Konferansı'na dayandırılmıştır⁴.

Her ne kadar yukarıda belirtildiği üzere diplomasi kavramı dış ilişkilerin yürütülmesi olarak 1796 (veya 1815)'da kullanılmaya başlansa da arabuluculuk, dokunulmazlık gibi anlamlarda ilk çağlardan beri kullanılmıştır. İlk kavimler aralarındaki evlilik, av, aile ve klan sorunları gibi durumları çözebilmek amacıyla birbirlerine haberci niteliğinde görevli kişiler göndermişlerdir. Bu kişilerin haberin salahiyeti bakımından can güvenliği önem taşımış ve bazı ayrıcalıklara sahip olmuşlardır⁵.

İnsanlık tarihinin yazının buluşundan önceki kısmı tam olarak bilinmemekle beraber, Sümerler tarafından yazının bulunmasıyla çeşitli şekillerle günümüze kadar ulaşmıştır⁶. İlk tarihlerden itibaren insanlar sürekli olarak birbirleriyle diyalog ve çeşitli karşılıklı etkileşim içinde bulunmuşlardır. Diplomasiyi ise karşılıklı etkileşim ve ilişkilerin yürütülmesi olarak tanımlamak da mümkün olduğundan diplomasinin insanlık tarihi kadar eski olduğu söylenebilir⁷.

Yukarıda belirttiğimiz üzere ilk uygulanan diplomasi “*ad hoc diplomasi*” olarak adlandırılmıştır. “*Ad hoc diplomasi*” sürekli olmayan ve diplomasi mekanizmasının karşılıklıktan ziyade tek taraflı işlediği bir diplomasi türüdür. Bu diplomasi türünde diplomat veya o görevi ifa edecek kişi belli bir misyonu yerine getirmek için yurtdışına yollanmış ve o misyonu gerçekleştirdikten sonra ülkesine geri dönmüştür⁸. Bu diplomasi türüne Avrupa bağlamında bakacak olursak özellikle 7. yüzyıla kadar olan Roma ve Yunan diplomasisi öne çıkmaktadır. Daha geniş açıdan bakacak olursak ilk Çağ'da ve özellikle 15. yüzyıla kadar uygulanan diplomasi bunun tipik bir örneği olmuştur⁹.

1.1. Avrupa'da Diplomasinin Tarihsel Gelişimi

⁴ Harold Nicolson, **Diplomacy**, Second Ed., Oxford University Press, London, 1942, s. 28.

⁵ Tuncer, “Diplomasinin Evrimi...”, op. cit., s.20

⁶ Muhammed Hamidullah, **İslam'da Devlet İdaresi**, Çev.Kemal Kuşcu, Ankara, 1963, s.99

⁷ Temel İskit, **Diplomasi: Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması**, 3. b., Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 4.

⁸ Özdal, “Diplomasi”, op. cit., s. 58

⁹ Tuncer, “Diplomasinin Evrimi...”, op. cit., s.74,

Bu alt başlıkta Avrupa’da diplomasinin gelişiminin analizi Yunan, Bizans ve Roma diplomasileri üzerinden değerlendirilecektir.

1.1.1. Yunan Diplomasisi

Antik Yunan şehir devletlerinin diplomasisi günümüz modern diplomasi anlayışıyla bazı benzerlikler göstermiştir. Antik Yunan’da diplomasi açısından önemli sayılabilecek bir araç “*Amfiktyonik konferanslar*” olmuştur. Bu konferanslara şehir devletlerinin her birisi elçi gönderir ve burada Antik Yunanlıların ortak sorunları ile ilgili konulara değinilmiştir¹⁰.

Antik Yunan’da diplomasi bağlamında diğer ayırıcı özelliklerden biride elçinin şehir devletlerindeki genel kurulun belli bir kısmı veya belli kişiler tarafından değil de genel meclisin tamamı tarafından karşılanmasıymış¹¹. Antik Yunan’da daha çok haberci özeliği taşıyan elçi heyeti iki kişiden oluşmuş. Bu haberciler (elçiler) şehir devletindeki farklı gruplara mensup olmasından ve şehir meclisinde bu gruplar arasında rekabet olmasından dolayı farklı mektuplar taşırlar ve gidecekleri yerin meclisinde de iki ayrı mektup şeklinde hitap olunmuş. Bu da çoğu zaman birbirinden ayrı, kimi zaman çatışan çıkarların bir şehir meclisinde dile getirilmesine ve tutarlı olması gereken bir yerde elçilerin ellerini zayıflatırmış.

Antik Yunan’da elçi olarak görevlendirilmek bazı sebeplerden dolayı pek fazla istenilecek bir şey değilmiş. İlk olarak giderlerinin sadece cüzi bir kısmı devlet tarafından karşılanıyor ve gittiği ülkede yaptığı hizmet karşılığında veya o zaman ki diplomasinin bir düsturu olarak elçiye hediyeler verilmesi Yunan elçilerinin hain olarak addedilmesine neden olabiliyormuş. Elçi olarak gönderilen kişinin rakipleri o elçinin meclisteki grubunu suçlamak için harcamalarının hesabını detaylı olarak vermesini isteyebilir ve de haksız çıkması durumunda her türlü ceza uygulanılabiliyormuş¹².

Şehir devletlerinin diplomasilerine ayrı olarak bakıldığı zaman ise şu göze çarpmaktadır: Atina diplomasisinin izlerini gösteren belgeler sadece ulaşılan amacı

¹⁰ Murat Jane, **Pre-Westphalian ve Westphalian Dönemden Post-Westphalian Döneme Geçerken Diplomasinin Değişen Rolünün Analizi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, SBE, 2014, s. 17

¹¹ Harold Nicolson, **The Evolution of Diplomatic Method**, Diplomatic Studies Programme, Oxford University Press, Oxford, 1953, s. 4

¹² Ibid., s. 6.

göstermekte, o evreye kadar diplomasinin nasıl bir seyir izlediği belli olmamaktadır. Atina'daki meclis üyelerinin halktan (*demos*)'tan oluşmaları, meclis üyelerinin farklı görüşlere sahip olmaları bazı grupların ülkelerini işgal etmesi için Makedonya Kralı Filip'den, diğerlerinin Pers Kralı'ndan yardım istemesine kadar vahim bir durum haline gelmiştir. Yani genel olarak baktığımızda Atina'nın diplomasisi Atina'nın hedeflediği amaçlara ulaşmak için yeterli düzeyde olmamıştır. Yine aynı dönemde Sparta diplomasisine bakacak olursak daha çok Sparta siyasetine hizmet eden bir diplomasi karşımıza çıkmakta; fırsatları değerlendiren, kendi çıkarlarını ön planda tutan ve gerektiğinde Sparta'nın çıkarı için kişileri feda edebilen bir diplomasiymiş¹³.

1.1.2. Roma Diplomasisi

Roma İmparatorluğu sert gücün (*hard power*)¹⁴ verdiği üstünlükle genellikle diplomasiyi ikinci plana atmış veya sert gücün bir aracı olarak kullanmıştır. Bu yüzden Roma'nın, diplomasiden ziyade uluslararası hukuka katkı sağladığı söylenebilir. Roma yapılan anlaşmaların hukuki statüsüne, özellikle ahde vefa (*pacta sunt servanda*) ilkesine son derece önem vermiş, karşı tarafa verilen taahhüdün yerine getirilmesine, savaş veya barış zamanında o dönemin hukuki gerekliliklerini yerine getirmiştir¹⁵. Roma'da diplomasi ile alakalı işlerde son söz imparatora aitti ve Senato sadece görünürde bir yetkiye sahipti¹⁶. Diplomatik doküman işleri ise "*Fetiales Meclisi*" tarafından yürütülürmüş¹⁷. Bu meclis anlaşma metnini muhafaza eder, protokolleri hazırlar, savaşın ilan edilmesi veya barış dönemi ile ilgili prosedürel işleri tamamlamış¹⁸. Yine Roma'da savaş ilanı ile ilgi karışık bürokratik aşamalar varmış. Mesela yukarıda bahsettiğimiz Fetiales Meclisi'nin başı olan aziz peder (*Paterpatratus*) uyuşmazlık olan devletin hudutlarına gidermiş. Fetiales Meclisi'nin belirlediği bir grup karşı devletin başkenti sayılabilecek olan yere gider, burada karmaşık şiirler, destanlar okur ve anlaşmaya sadık olmayanlar kötülenirmiş. Daha sonra bu grup Roma'ya geri

¹³Frank Ezra Adcock, **The Development of Ancient Greek Diplomacy**. In: L'antiquité classique, Tome 17, fasc. 1, 1948, ss. 4-5.

¹⁴ "Sert güç, devletlerin istediklerini elde etmek için politikalarında havuç ve sopayı araç olarak kullanmalarıdır. Sert güç; askeri müdahale, baskıcı diplomasi ve ekonomik yaptırımlara dayanmaktadır." Sert Güç için daha detaylı bilgi için bkz. Arda Görkem Yatağan, Sert Güç Unsurlarının Yumuşak Güç Aracı Olarak Etkileri, **Kara Harp Okulu Bilim Dergisi**, Cilt: 28, Sayı: 2, 2018, s. 71

¹⁵İskit, op. cit., s. 63

¹⁶Ibid., s. 64

¹⁷Nicolson, op. cit., s. 15.

¹⁸Ibid., s. 15.

gelerek bir müddet bekler ve eğer herhangi bir karşılık alınmazsa savaşa karar verme Senato'ya ve Roma vatandaşlarının iradelerine bırakılmış¹⁹.

Roma'da “*legasyon*” adı elçilikler için kullanılmakta ve elçilere “*lega*” ismi verilmiştir. Roma'nın Cumhuriyet öncesi Dönemi'nde de elçiler kral tarafından seçilmiş, cumhuriyetle beraber bu görevi Senato üstlenmiştir. Elçilerin sayısı çok farklı düzeyde olabilirmiş, kimi zaman 10 kişiye kadar ulaşmış ve elçiler genellikle senatörler arasından seçilmiş²⁰.

1.1.3. Bizans Diplomasisi

Aynı dönemde Doğu Roma olarak da bilinen Bizans devleti diplomasiyi olmayan gücünü varmış gibi göstermek için kullanmıştır. Nitekim bunun için çeşitli diplomatik oyunlar ve hilelere başvurmuştur. Bu oyunlara ve hilelere başvurmasının en önemli nedenlerinden biri Bizans'ın sahip olduğu jeopolitik konumunun getirdiği tehlikelerden kaynaklanmıştır. 4. yüzyılın sonlarından itibaren (395) kurulmasıyla beraber coğrafi konumundan dolayı birçok askeri ve siyasi tehlike ile karşı karşıya kalmıştır. Bunlardan en ciddilerinden biri Hun Devleti'nin Balamir'in öncülüğünde MÖ 374²¹yılından itibaren Avrupa kıtasına yaptıkları göçlermiş. Hunları diğer Türk boyları da zamanla takip etmiştir. Ayrıca İranlıların ve Osmanlı'nın Bizans ile komşu olması, daha sonra güneyden de Arapların baskıları Bizans diplomasiyi klasik diplomasiinin üstünde ve daha farklı bir diplomasi izlemeye itmiştir²².

Bizans'ta diğer devletlere gönderilen elçilerin en önemli görevi gittiği devletin zayıf noktaları ile ilgili bilgi toplamakmış²³. Toplanan bilgiler o devleti bir diğer komşusu ile birbirine düşürmek için kullanılmış. Bu sayede Bizans herhangi bir çaba sarf etmeden güç dengesini (*balance of power*) sağlamış ve bölgesinde herhangi bir devletin aşırı güçlenmesini engellemiş oluyormuş.

¹⁹ Vladimir Potyemkin (ed.), **Uluslararası İlişkiler Tarihi 1**, Çev. Attila Tokatlı, 1. b., Doğa Basın Yayın, İstanbul, 2009, s. 51.

²⁰Ibid., ss. 52-53.

²¹ Fatma Çapan, Baran Güvenç, Kavimler Göçü ve Batı Roma İmparatorluğunun Çöküşü, **21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 18, 2017, s. 633.

²² İskit, op. cit., s. 65

²³Tuncer, “Diplomasinin Evrimi...,” s. 32

Bizans'ta protokol ile alakalı meselelere azami derecede itina gösterilmiştir. Öncelikle elçiler sınır bölgelerinde karşılanır ve çok fazla kişi ile gelmelerine izin verilmezmiş. Daha sonra uzun ve engebeli bir yoldan elçiler merkeze getirilir, yol üzerinde çeşitli zorluklar yaşarlarmış. Bu sayede Bizans'a saldırmanın ne kadar güç ve zor bir şey olduğunu anlarlarmış²⁴. Elçiler imparatorun huzuruna çıkacakları zaman yere eğilmek zorunda kalırlar çünkü imparatorun tahtı olabildiğince yükseltilir ve çeşitli göz alıcı alametlerle süslenirmiş²⁵. Tabi ki bu kadar gösterişli manzaralara şahit olan elçi ülkesine döndüğünde veya kaleme aldığı raporlarda bunu aşırı derecede överek anlatırmış. Rüşvet vermek ise Bizans diplomasisi için gayet olağan bir durum haline gelmişti ve rüşvet, aldatma gibi hasletler bir sanat olarak algılanıyormuş²⁶.

1.1.4. Avrupa'da Ad Hoc Diplomasiden Klasik Diplomasie Geçiş

15. yüzyıldan Birinci Dünya Savaşı'na (1914) kadar uygulanan diplomasi klasik diplomasi olarak adlandırılmıştır²⁷. Bu dönemde ad hoc diplomasiden sürekli diplomasie geçiş emareleri görünmekte ve diplomasi geçici olmaktan ziyade kurumsallaşmaya başlamıştır. Ad hoc diplomasiden klasik diplomasie geçişin ilk izleri 13. ve 14. yüzyıllarda İtalyan şehir devletlerinde görülmüştür. Bu dönem İtalya'sına baktığımız zaman birbirinden kopuk birçok şehir devleti İtalyan Yarımadası'nda bulunmaktaymış. Merkezi otoritenin olmadığı böyle bir durumda küçük şehir devletlerinden her biri kendi sınırlarını genişletmek ve kendini güvene almak için komşusunun yapacağı herhangi bir hatayı beklemekteymiş. Anarşinin hâkim olduğu bu sistemde, şehir devletleri etraflarında ne olup bittiğinden haberdar olmak ve bilgi akışının devamını sağlamak için diplomasieyi geçici bir araçtan ziyade devamlı işleyen bir mekanizma haline getirmeye çalışmışlardır²⁸. 1450'lerden itibaren Milan (ilk devamlı elçilik girişimini başlatan şehir devleti) Venedik, Napoli ve Floransa birbirlerinin başkentlerinde daimî elçilikler bulundurmaya başlamışlardır. İtalya'nın dışında ise Paris'te Milan 1463'ten itibaren, Floransa 1474, Venedik 1479'dan itibaren devamlı elçiliklerini bulundurmaya başlamışlardır. Devamlı elçilik müessesesinin diğer Avrupalı devletler tarafında benimsenmesi ise biraz daha geç olmuştur. Büyük Avrupalı devletlerin İtalyan şehir devletlerine göre daha güçlü olmaları onları diğer devletlerin

²⁴Potymkin, op. cit., s. 90

²⁵Ibid., s. 91

²⁶Tuncer, "Diplomasinin Evrimi...", op. cit., s. 34

²⁷Jane, op. cit., s. 74

²⁸Adam Watson, **Diplomacy: The Dialogue Between States**, 1st p., Routledge, Loondon, 1982, s.86

güç kapasiteleri ve niyetlerini öğrenmeye ihtiyaç bırakmıyormuş. Ama daha sonraki tarihlerde gerek güvenlik gerekse güç arayışlarından ötürü devamlı elçilikler bütün Avrupa'ya yayılmıştır. Örneğin II. Fernando (Aragon Kralı) 1488'de, I. Maximilian (Kutsal Roma İmparatoru) 1493'te Londra'ya ilk daimî elçilerini yollamışlardır²⁹.

17. ve 18. yüzyıllarda ise klasik diplomasi için Fransa'nın diplomasi anlayışı egemen olmuş ve bu durum 1789-Fransız Devrimi'ne kadar böyle devam etmiştir. Genel hatları ile belirtecek olursak bu diplomasi anlayışının baş aktörü ise tahmin edilenin aksine kilisenin emrinde bir papaz olan Kardinal Richelieu olmuştur. Fransa Avrupa'daki dinsel savaşların (30 Yıl Savaşları; 1618-1648) Fransa'ya zarar verebileceğini yüzyıl öncesinden anlayıp 1555 Ausburg Barışı ile kendisi Katolik olmasına rağmen Protestan Alman Prensliklerine yardım etmiştir. Bu barış sonucunda “*Kimin bölgesi, onun dini*” ilkesi kabul edilmiş ve prenslerin mutlakîyetleri dikkate alınmıştır³⁰. Böylece Fransa dini otoritede bir nebze serbestlik sağlayarak Prenslikleri kendi tarafına çekmiştir. Ayrıca Nisan 1598'de 4. Henry Calvinci Protestanlarla imzaladığı Nantes Fermanı ile Fransa içinde onlara önemli haklar sağlamıştır. Böylece Fransa rakiplerine nazaran diplomatik hamleleriyle bu yüzyılda her zaman bir adım önde olmuştur.

Fransa'yı diğer devletlere göre bir adım öne çıkaran Kardinal Richelieu'nun diplomasi tarihi açısından bazı önemli başarıları olmuştur. Bunlardan ilki *raison d'etat* ilkesidir³¹. Bu ilkeye göre devletin çıkarı için din dâhil her türlü şey feda edilebilmelidir. Bu görüşün ilk olarak modern siyasal anlamda ele alınması ise Niccolo Machiavelli'ye dayanmaktadır. Zamanın Floransa'sında Onlar Kurulu'nda sekreter olarak görev yapan Machiavelli “*Prens*” adlı ünlü eserini bu dönemde kaleme almıştır³². Machiavelli'ye göre etik değerler devletin yüksek menfaatlerine hizmet ettiği sürece değerliymiş ve Prens yani yönetici devletin çıkarı için gerekirse dindar gerekirse de yalancı olabilir. Görüldüğü üzere Machiavelli moral değerleri siyasetten dışlayan bir anlayışı benimsemiştir. Yani burada devletin çıkarını insani değerlerden ve insanın

²⁹ Matthew Smith Anderson, **The Origins of the Modern European State System, 1494-1618**, First Edition, Longman, London and New York, 1998, s. 54

³⁰ Özdal, “Diplomasi...,” op. cit., s.264

³¹ Henry Kissinger, **Diplomasi**, Çev. İbrahim H. Kurt, 13. b., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, s. 50.

³² Mehmet Ali Ağaoğulları, **Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler**, 5. b., İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 320.

kendisinden üstün gören bir anlayış vardır. İkinci temel özellik Richelieu'nun diplomasinin sürekli bir faaliyet olmasını vurgulayan ilk kişi olmasıdır³³. Daha önce ifade ettiğimiz üzere diploması ilk uygulanaşından İtalyan şehir devletlerine kadar olan süreçte “*ad hoc diplomasi*” yani diplomat veya elçinin belli misyonlar için ülke dışına yollanması ve misyonu tamamlandıktan sonra geri dönmesi bağlamında uygulanmıştır. Ama Richelieu'ya göre diplomasinin başarısı onun devamlılığı ve karşılıklı güven duygusuna bağlı olması ile ilgiliymiş. Buda diplomasiyi sadece devlet işleri ile ilgili kâğıt düzenleme faaliyetinden ziyade dış politikanın uygulanmasında bir araç haline gelmesindeki yolu açmıştır. Ayrıca diplomasi için kamuoyunun fikirlerinin önemini vurgulayan ilk kişi Richelieu olmuştur³⁴.

Diplomasinin Avrupa'da kurumsallaşması ile beraber 17. ve 18. yüzyıllarda diplomatlarda aranan özellikler ve seçimi de farklılık göstermeye başlamıştır. Örneğin elçiler sadece soylu aileler arasından seçilmezdi. Çünkü her ne kadar bu yüzyıllarda elçilik onurlu bir meslek sayılsa da bir sürgün gözüyle bakılır ve yapılacak masraflarında elçinin kendisine ait olması çoğu kişi için pek makul bir görev olarak görülmemesine yol açmıştır³⁵. Soylu ailelerin üyeleri genellikle Roma, Madrid, Viyana gibi şehirlere gönderilir, devlet memurları olarak görülen diplomatlar ise Hollanda, İsviçre ve Venedik gibi devletlerde görevlendirilmiş³⁶. Elçiler yollandığı ülkeye gitmeden önce hangi kurallara uyacakları, hangi politikaları takip edecekleri, atandıkları ülke ile ilgili çeşitli bilgileri içeren yazılı talimatlar (*instructions*) verilmiştir³⁷. Tabi ki elçi her zaman bu talimatlarla tam olarak uyuşmayan durumlarla karşılaştığı zaman da kendi inisiyatifini ortaya koyabiliyormuş. Nitekim o zamanın iletişim ve ulaşım olanakları göz önüne alındığı zaman İstanbul'daki bir elçinin İngiltere ile temas kurması aylar sürebiliyormuş.

Bu dönemde elçilerde aranan özelliklere bakıldığı zaman bazı belirgin nitelikler dikkat çekmektedir. Amerikalı başarılı bir diplomat olan Lord Lyons'a³⁸ göre başarılı bir diplomat da şu özellikler bulunmalıdır: karşısındakini konuşmasıyla etkileyebilme

³³ Tuncer, “Diplomasinin Evrimi...”, op. cit., s. 48.

³⁴ Özdal, Karaca, op. cit., s. 287.

³⁵ Nicolson, “The Evolution of...”, op. cit., s. 56.

³⁶ Ibid., s.56

³⁷ Tuncer, “Diplomasinin Evrimi...”, op. cit., s. 58

³⁸ Lord Lyons 1817 ile 1887 yılları arası yaşamış, Victoria Dönemi'nin önemli İngiliz diplomatlarından biridir. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Lord Newton, **Lord Lyons: Record of British Diplomacy**, Volume 1, BoD-Books on Demand, London, 1913.

yeteneği, etkili bir gözlem, çabuk karşılık verebilme ve bunlar çoğu zaman bilgiden daha önemli görülmüştür³⁹. Yine Lord Augustus Loftus,⁴⁰ Lord Clarendon'a yazdığı bir mektup da iyi bir diplomatın özelliklerini şöyle sıralıyor: kibar ve ciddi, iletişim kurduğu kişilerin saygısını ve güvenini kazanabilen, yerinde karar veren ne övülmeye açık nede etkilenmekten korkan biri olmalıdır⁴¹. İyi bir diplomatın özellikleri arasında François de Callieres de şunları saymaktadır: ilk olarak iyi bir diplomat adalete ve Tanrı'nın emirlerine aykırı olmadığı müddetçe her zaman aldığı emirleri yerine getirmelidir. İkinci olarak iyi bir diplomat iyi bir ajan olmalıdır ve gönderildiği devlet ile kendi devleti arasında iletişimi sağlamalıdır. Diğer bir özellik ise her daim sakın kalabilmeyi bilmelidir. Sakın kalabilme herhangi bir görüşmede gidişatın kendi devletinin lehinde olmasını sağlamak için çok önemlidir. Görüşme esnasında sinirlenmek görüşmenin amacına uymayan düşüncelerinde bilinçaltında gizli kalmasını engeller⁴².

1.2. Asya'da Diplomasinin Tarihsel Gelişimi

Bu alt başlıkta 7. yüzyıla kadar diplomasinin gelişimi Asya üzerinde köklü bir geçmişe sahip olan İran ve Türk unsurları üzerinden incelenecektir.

1.2.1. Türk Diplomasisi

İlk olarak 7. Yüzyıla kadar Türklerde diplomasi olgusuna ve uygulamalarına baktığımız zaman Asya Hun Devleti, Göktürk Devleti ve Akhunlar gibi tarihe damgasını vurmuş önemli Türk devletleri göze çarpmaktadır. Bu devletlerin her birinin tarihine detaylı olarak bakmaktan ziyade genel olarak bu devletlerde kabul görmüş diplomasi ile ilgili bazı kavramlar ve terimler açıklanacaktır.

İslamiyet öncesi Türklerde diplomasi uygulamalarına ve kişilerine bakıldığında gözümüze ilk olarak diplomasinin ve dış politikanın temel unsuru diyebileceğimiz “kağan” göze çarpmaktadır. İslamiyet öncesi Türklerinde devleti yönetmekle yükümlü olan hükümdarın şan, tanhu, şan-yu, kağan, kan, yabgu gibi unvanları olsa da en yaygın

³⁹ D. P. Heatley, **Diplomacy and the Study of International Relations**, Clarendon Press, Oxford, 1919, s. 21.

⁴⁰ Lord Augustus Loftus 1817 ile 1904 arası yaşamış İngiliz diplomattır. Daha ayrıntılı bilgi için bkz: Lord Augustus William Frederick Spencer (1817–1904)', Australian Dictionary of Biography, National Centre of Biography, Australian National University, <http://adb.anu.edu.au/biography/loftus-lord-augustus-william-frederick-spencer-4034/text6409> (e.t. 12.04.2019)

⁴¹ Ibid., s.21.

⁴² Tuncer, “Eski ve Yeni...”, op. cit., ss. 35-39.

olanı imparator manasına gelen kağanmış⁴³. Kağanın birçok görevi varmış; milletini en iyi şekilde yönetmek, orduya komutanlık etmek, toylara katılmak ve yönetmek, ayrıca devletin çeşitli kültürel, idari meselelerinden sorumluymuş. Yani özetleyecek olursa kağan yasama, yürütme ve yargı erklerinin tek başına elinde tutan kişiymiş⁴⁴. Yukarıda saydığımız nedenlerden dolayıdır ki diplomaside de her ne kadar ona yardımcı bir organ olarak kurultaydan⁴⁵ görüş alsa da dış ilişkilerden ilk derece sorumlu kişiymiş.

Kağanın bu kadar yetkiyle donatılmasının ve kimi zaman kurultayın görüşleri yerine kendi görüşlerini ön plana çıkarabilmesini sağlayan en önemli faktörlerden biri kut inancıymış. Kut anlayışına göre hakan yönetme yetkisini Gök Tanrı'dan almakta ve yeryüzünde hakan Gök Tanrı'nın vekilmiş⁴⁶. Bu anlayış kağana siyasi bir otorite sağlamakta ve Gök Tanrı inancı devam ettikçe hakanın otoritesi de sarsılmaz şekilde devam etmekteymiş. Yukarıda değindiğimiz gibi kağan kimi zaman kurultayın kararlarına muhalif olarak karar alabilmekteymiş. Bunların örneklerinden bir Mete Han'ın tahta çıktığı zaman Tung-hu'lar tarafından kendisine elçi gönderilip kabul edilemeyecek isteklerde bulunduklarında Mete Han Kurultay'ı toplamış ve Kurultay'da çeşitli kararlar alınmasına rağmen Mete Han kendi kararını uygulamıştır⁴⁷.

İslamiyet Öncesi Türklerde diplomasi ile ilgili diğer bir önemli unsur ise elçi ve elçilik kurumudur. Elçilik müessesesi diğer toplumlarda olduğu gibi Türk devletlerinde de ad hoc diplomasisi şeklinde kullanılmıştır. Yine de o zamanki diplomasi anlayışına göre İslam öncesi Türk devletlerinin gelişmiş bir diplomasi mantalitesi olduğu söylenebilir⁴⁸. O dönemki elçilerin bazı görevleri şunlarmış: savaşta ölülerin toplanması, savaşı durdurmak, barış anlaşmaları yapmak, evlilik, şenlik veya dini törenler gibi kabileler arası veya devletlerarası ilişkilerin geliştirilmesi için elçiler kullanılmıştır. Eski Türk devletlerinde casusluk yapmadıkları sürece elçilere dokunulmazmış⁴⁹. İlk Türk devletlerinde elçilerin özelliklerine baktığımızda ise şunlar göze çarpmaktadır. İlk

⁴³ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, 1. b., Ötüken Yayınları, İstanbul, 1998, s. 267.

⁴⁴ Emre Arslantaş, İslam Öncesi İle İlk Türk-İslam Devletlerinde Siyasi Yapı Ve Dış İlişkilerin Kıyaslanması, **Akademik Bakış Dergisi**, Sayı: 65, 2018, s. 9

⁴⁵ Necati Gültepe, **İlk Türk Devletlerinde Bürokrasi**, Türkler Ansiklopedisi, Cilt:2, Ankara, 2002 s. 1578

⁴⁶ Salim Koca, **Eski Türklerde Devlet Geleneği ve Teşkilâtı**, Türkler Ansiklopedisi, Cilt:2, Ankara, 2002, s. 831.

⁴⁷ Ayşe Onat, Sema Ersoy, Konuralp Ercilasun, **Han Hanedanlığı Tarihi**, TTK Yay., Ankara, 2004, ss. 5-7.

⁴⁸ Kafesoğlu, op.cit., s. 278.

⁴⁹ Ibid, s. 278

olarak elçinin kurultay ve kağan tarafından alınan kararları doğru ve etkili bir şekilde iletebilmesi için eğitilmiş ve devlet tecrübesi olan biri olması gerekmiştir. İkinci olarak elçi kağanını ve vatanını her şeyden yüce bilmeli ve vazife anlayışını hiçbir maddi çıkar ile değişmemeliymiş⁵⁰. Diğer bir özellik ise bir elçi görevinin gereklerini yerine getirebilmek için farklı yollar deneyebilmeliymiş. Buna örnek olarak MÖ. 120 yıllarında Hunları savaş meydanında yenemeyen Çinlilerin çeşitli oyunlarla onları alt etmeye çalışmaları gösterilebilir. Onları alt etmek ve diğer kavimleri Hunların aleyhinde kışkırtmak için casuslarını yollamışlardır, bu casuslardan biride Chang Ch'en'dir. Bu kişi Hunlara karşı Yüe-çi'leri kışkırtmak için yola çıkmış ama Hunlara yakalanmış, bunun üzerine Hun Devletinde 10 yıl boyunca esir tutulmuş ama bir yolunu bulup Hunların elinden kaçmış ve görevi olan Yüe-çi'ler ile görüşmeye gitmiştir. Onların Hunlarla savaşa hazır olmadığını görünce geri dönerken yine Hunlar tarafından yakalanmış ama Hunların elinden tekrar kurtulmuştur⁵¹.

Yukarıda değinildiği üzere İslamiyet Öncesi Türk devletleri çok zor durumlarda dahi elçilere casusluk yapmadıkları sürece dokunmazmış. Buna örnek olarak Mete Han'ın babasından sonra tahta geçişi üzerine Tung-hu'lar Mete Han'ın tecrübesizliğinden de yaralanmak için ona elçilerini gönderip ondan önce atını, daha sonra eşini, son olarak da toprak istemişlerdir ama Mete Han ilk iki isteklerini yerine getirirken son isteklerini reddetmiştir. Sonuncusunu reddetmesinin nedeni olarak da atın ve eşinin kendisine ait olduğunu toprağın ise kendisine değil devlete ait olduğunu söylemiştir⁵². Yine yukarıda belirttiğimiz üzere Çin tarafından casusluk amacıyla gönderilen Çin elçisi Chang Ch'en, casusluk yapma amacı taşıdığı halde öldürülmemiş sadece tutsak edilmiştir.

İslam Öncesi Türklerde diğer önemli bir diplomasi kurumu ise kurultaymış. Kurultay iç ve dış politikaya dair meselelerde kağana yardımcı olan bir danışma meclisiymiş. Büyük Hun Devleti'nde bu kurultay (toy) yıl da 3 kez toplanırmış: yeni yıl, ilkbahar ve güz bayramı. Güz bayramı büyük bir şenlik halinde yapılır ve Hunlara bağlı kabileler ve devlet erkânı bu toya katılırlar ve katılmayanlar isyan başlatmış

⁵⁰ Yusuf Has Hacıp, **Kutadgu Bilig**, Haz. Mustafa S. Kaçalın, Kültür ve Turizm Bakanlığı Beyit: 2607-10, s. 141.

⁵¹ Hasan Bahar, **Eskiçağ Uygarlıkları**, 3. b., Kömen Yayınları, Konya, 2013, s. 485.

⁵² Bahaddin Ögel, **Türklerde Devlet Anlayışı**, 1. b., Ötüken Neşriyat, Ankara, 1982, ss. 73-74.

sayılırlarmış⁵³. Kurultaylar çeşitli nedenlerden dolayı kurulabilirmiş. Bunlardan bazıları şunlardır: savaş için olan kurultaylar, göçten önce yapılan kurultaylar, barış maksadıyla yapılan kurultaylar, isyan veya tebaa olma için yapılan kurultaylar, elçiler ile ilgili kurultaylar, mahkeme ve yardı kurultayları⁵⁴. Bizim konumuz itibariyle elçiler ile ilgili kurultaylar elçileri karşılamak veya onlara cevap vermek gibi maksatlardan dolayı toplanırmış. Yukarıda değindiğimiz üzere Mete Han gelen Tung-hu'ların isteklerine nasıl bir şekilde karşılık vereceğini belirlemek için kurultayı toplamıştır.

İslam öncesi Türklerde diplomasinin diğer önemli iki unsuru ise evlilik ve eman manasına da gelen rehin vermeymiş. Evlilik diplomasisine bakacak olursak o dönemde ki devletler için bu evlilikler değişik anlamlar ifade ediyormuş: topraklarını, mali gücünü veya komşu ülkeler üzerinde etkinliğini arttırmak, düşmana karşı ittifak oluşturmamış⁵⁵. Özellikle Çin ile eski Türk devletleri arasında bu tarz siyasi evlilikler birçok kez yapılmıştır. Bu evlilikler kimi zaman Türk hakanları tarafından kendi nüfuzlarını arttırmak için yapılırken kimi zamanda Çinliler tarafından kılıç ile yenemedikleri Türkleri içeriden çökertmek veya kendi lehlerine çevirmek için yapılmıştır. Çin'in bu diplomasisi hakkında Orhun kitabelerinde şöyle yazılmaktadır: *"Çin milletin sözünü tatlı, ipek kumaşı yumuşak imiş. Tatlı sözle, yumuşak ipek kumaşla aldatıp uzak milleti öylece yaklaştırmış. Yaklaştırdı, konduktan sonra, kötü şeyleri o zaman düşünürmüş... Tatlı sözüne, yumuşak ipek kumaşına aldanıp çok çok, Türk milleti, öldün..."*⁵⁶. Yukarıda geçen parçaya emsal birçok hadise Türkler ile Çinliler arasında yaşanmıştır. Çin, evlilik diplomasisi sayesinde Çinli prensesler ile birlikte Türk hakanının yanına kendi casuslarından birçoğunu sokmayı başarmış ve bu casuslar çoğu zaman Çin hükümdarına önemli bilgiler taşımışlardır.

İslam öncesi Türklerde diplomasinin diğer önemli unsuru ise eman müessesisiymiş. Bu daha çok rehin verme şeklinde kendini göstermiştir. Eman, kelime manası olarak emin olmak, güvenmek manalarına gelmektedir⁵⁷. İslam öncesi Türkler muhatap olduğu veya muhatap olacağı devletten eman ibaresi olarak o devlete bir rehin verir veya rehin alırlarmış. Bunlardan biri MÖ 107'de Çin hükümdarı, Yang Hsin

⁵³ Bahaeddin Ögel, **Devlet Meclisi ve Kurultay**, Türkler Ansiklopedisi, Cilt:2, Ankara, 2002, s. 875.

⁵⁴ Ibid., ss. 879-881.

⁵⁵ Duygu Akçay, **İslam Öncesi Türkler'de Siyasi Evlilikler**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, SBE, 2010, s. 3

⁵⁶ Muharrem Ergin, **Orhun Abideleri**, Hisar Kültür Gönüllüleri, 2003, s. 13

⁵⁷ Nebi Bozkurt, Emân, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 11, İstanbul, 1995, s. 75.

ismindeki elçisini Hun hükümdarına onun oğlunu rehin almak için göndermiştir ama bu Hun hükümdarı tarafından kabul edilmemiştir⁵⁸. Diğer bir örneği ise İslam öncesinde Peçenekler Bizans topraklarına yolladıkları elçilerin can güvenlikleri için yanlarında Bizanslı rehineler bulundururlarmış⁵⁹.

1.2.2. Perslerde Diplomasi

Asya kıtasında diplomasi açısından diğer önemli bir millette Perslerdir. Persler MÖ. 1200 tarihlerinde bugün İran olarak bilinen bölgeye geldikleri tahmin edilmekte ve Med Krallığı'nın bir uzantısı olduğu düşünülmektedir⁶⁰.

Perslerde de Türklerde ki kut inancına yakın bir inanç ile Pers hükümdarının yeryüzünde düzeni sağlamak için gönderildiğine inanılır ve bu inanç diplomasiyi önemli ölçüde etkilemiştir⁶¹. Persler yönetim anlayışı gereği idare ettikleri bölgelerde vergi topladıkları müddetçe yerel halka dini ve yaşayış olarak çok fazla baskı göstermemişlerdir⁶². Bu yönetim şekli onların büyük bir coğrafyayı yönetmelerine olanak sağlamıştır.

Birinci Pers İmparatorluğu (MÖ. 559-330)⁶³ büyük bir alana yayılmış ve Yunan devletleriyle diplomatik ve askeri olarak sık sık karşı karşıya gelmişlerdir. Sparta ile Atina arasındaki bazı sorunlar, Persleri bu iki devlet arasında dışarıdan bir dengeleyici haline getirmiştir. Persler kademeli olarak Anadolu kıyılarındaki Yunan şehirlerini ele geçirmeye başlayınca bazı Yunan şehirleri Perslere karşı ayaklanmış (İonia ayaklanması olarak bilinir)⁶⁴. Persler her ne kadar bu ayaklanmayı bastırdıysa da sorumlu tuttıkları Atina'yı cezalandırmak için Atina'ya donanmalarını yollamışlardır. Maraton savaşı olarak bilinen bu savaşta ilk başlarda Persler Atina'nın direncini kırmayı başarmış gibi görünse de lojistik ve coğrafi şartlardan dolayı geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Pers-Yunan tarihi açısından diğer önemli bir savaş ise Sparta'nın Persler ile ittifak kurarak Atina'yı yenmeyi başardığı MÖ. 413 tarihli savaş olmuştur. Ama bu savaştan 10 sene sonra Spartalıların Perslerin iç işlerine karışmasının akabinde Persler

⁵⁸ Nurdan Vardan, **İslam Öncesi Türk Kültüründe Elçi ve Elçilik Müessesesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, SBE, İstanbul, 2012, s. 120.

⁵⁹ Ibid, s. 174.

⁶⁰ Özdal, op.cit., s. 147.

⁶¹ Bahar, op. cit., s. 299.

⁶² Ibid., s. 300., Özdal, op.cit., s. 148.

⁶³ Birinci Pers İmparatorluğu'nun kuruluş tarihi ve daha detaylı bilgi için bkz. <https://www.britannica.com/place/ancient-Iran> (e.t. 22.09.2019)

⁶⁴ İonia ayaklanması için bkz. <https://www.britannica.com/event/Greco-Persian-Wars> (e.t.22.09.2019)

ile Spartalıların arası bozulunca bu defa Persler ile Atinalılar ittifak kurarak Sparta'yı mağlup etmişlerdir⁶⁵.

Yukarıda kısaca değindiğimiz Birinci Pers İmparatorluğu (Ahenemiş İmparatorluğu) ile ilgili anlatılanlarda göz önüne alınarak diplomatik faaliyetlerine bakılacak olursa; ilk olarak Pers İmparatorluğu'nun dünya egemenliği tahayyülü ve askeri gücünün o döneme nispeten komşularından fazla olması diplomasiyi ikinci plana itmiştir. Yukarıda değindiğimiz üzere Persler fethettikleri yerlere kendilerini üstün görmenin de verdiği etkiyle çok fazla müdahale etmemiş, yerel dokuyu değiştirerek Persleştirme yoluna başvurmamışlar ve sadece vergi almakla yetinmişlerdir. Diyebiliriz ki Persler yerel otorite ile merkezi otorite arasındaki uyumu büyük ölçüde sağlayabilmiştir⁶⁶.

1.3. Uzak Doğu'da Çin Diplomasisi Üzerinden Diplomasinin Tarihsel Gelişimi

Çin'in gerek nüfus olarak gerekse coğrafi olarak kapladığı alan itibariyle eski çağlardan itibaren büyük bir güç olagelmıştır. Çin tarihi her ne kadar MÖ. 2000 yılına kadar dayandığı söylenmekteyse de yazılı kitaplar MÖ. 1000 yılına rast gelmektedir⁶⁷. Çin'i birçok hanedanın yönetmesi kimi zaman güçlü kılmış kimi zaman da zayıflatmıştır. Birkaç önemli hanedandan bahsetmek gerekirse ilk olarak Ch'in ve T'si Hanedanlıkları sayılabilir. Bu hanedanlıklar hüküm sürdükleri süreç itibariyle kısa süreli olmuşlarsa da (MÖ. 221-206; C'hi Hanedanlığı) özellikle Ch'i'n Hanedanlığı Çin'i ilk kez bir imparatorun yönetimi altında birleştiren hanedanlık⁶⁸. Daha sonra gelecek olan Han Hanedanlığı (MÖ. 206-MS. 220⁶⁹) ise toprağı elinde bulunduranlarla iş birliği yapmış ve bu kişilerin yakınlarını devlet kademelerine alarak bir uyum oluşturmaya çalışmıştır⁷⁰. MS. 581-618 tarihleri arasında ise konumuzla da hüküm sürdüğü tarih itibariyle daha alakalı olan Sui Hanedanlığı gelmiştir. 400 yıllık süren kuzey-güney Çin bölünmüşlüğüne son vererek Sui Hanedanlığı, Çin'i tekrar bir çatı

⁶⁵Özdal, op. cit., ss. 149-152.

⁶⁶Ibid., s. 152.

⁶⁷Töre Sivrioğlu, **Uygurlık Tarihi**, 1. b., Kriter Yayınevi, İstanbul, 2017, s. 140.

⁶⁸Ch'i'n Hanedanlığı için bkz. <https://www.chinahighlights.com/travelguide/culture/china-history.htm> (e.t. 23.09.2019)

⁶⁹Han Hanedanlığı için bkz. <https://www.history.com/topics/ancient-china/han-dynasty> (e.t. 23.09.2019)

⁷⁰Bahar, op. cit., s. 435.

altında toplamıştır⁷¹. O dönemde Sarı Nehir ile Yangt-ze nehirlerini birleştiren, o zamanın en kapsamlı kanal projesi oluşturulmuştur⁷².

Çin gerek Türklerin akınlarına her zaman karşı koyamaması gerekse yerleşik hayata ve tarıma (özellikle pirinç) verdikleri önemden dolayı o dönemin diplomasi anlayışından daha farklı bir diplomasi uygulaması geliştirmiştir. Özellikle Türklere karşı ve genel olarak Çin diplomasisinde Çin prenseslerinin, ipeğin ve çeşitli hediyelerin önemli bir yeri olmuştur. Örnek olarak Türklerin akınlarının durdurmak için açılan sınır pazarları hakkında Çinli bir devlet adamı olan Cya İ şöyle demiştir:

“Şyung-nuların çok acil ihtiyaçları olan, sınır pazarlarıdır (guan-şu) ve bunları bizden almak için zor kullanmaya dahi başvurarak uğraşırlar. Zati şahanelerin Şyung-nularla barış yapmak için onlara zengin ve gösterişli hediyelerle elçiler yollamalarını ve bu imkanı kullanarak –aslında kaygıyla aldığımız bir karar olan- büyük ölçekli sınır pazarları kurma isteklerinin lütfedileceği kararımızın onlara bildirilmesini sağlamanızı ısrarla arz ederim. Elçilerimiz döndükten sonra stratejik önemi olan bölgelerde derhal çok sayıda(pazarlar) açmalıyız. Her bir Pazar yerinde bizim savunmamız için yeterli olacak bir askeri güç bulundurmalyız. Her bir büyük sınır pazarında çiğ et, şarap, pişmiş pirinç ve lezzetli ızgaralar satan dükkanlar açılmalıdır. Bütün dükkanlar 100 ile 200 kişiye hizmet edecek büyüklükte olmalıdır. Bu şekilde, Çin Seddi’nin dibindeki pazarlarımız Şyung-nu ile kaynayacaktır. Üstelik eğer kralları ve generalleri Şyung-nu’yu kuzeye dönmeleri için zorlamaya(çalışırsa), ister istemez onlar dönüp krallarına saldıracaktır. Şyung-nu bizim pirincimiz, güveçlerimiz, kebaplarımız ve şarabımıza ısrarlı bir tutku geliştirince, bu onların öldürücü zayıflıkları olacaktır.”⁷³

O dönemin önemli bir bilgini olan ve politikaları ciddiye alınarak eyleme geçen Cya İ’nin bu sözlerinden Çin diplomasisi ile ilgili şu çıkarımlar yapılabilir:

1) İlk olarak yukarıda da değindiğimiz üzere Çin’in Machiavellian bir diplomasi anlayışı bulunmaktadır. O zamanki komşularına nispeten diplomasiyi doğru yanlış algılamalarından soyutlayarak devletin çıkarına hizmet edip etmemesi şeklinde bir tarzda ele almıştır.

2) Eski diplomasinin bir aracı olan hanedanlar arası temas yerine belki bir nevi kamu diplomasi olarak da sayılabilen doğrudan halk ile temas kurarak bir diplomasi

⁷¹Sivrioğlu, op. cit., s. 141.

⁷²Ibid., s. 142.

⁷³Akçay, op. cit., s. 21.

oluşturmaya çalışılmıştır. Kamu diplomasisini Nicholas C. Jull şöyle tanımlamaktadır: “Uluslararası bir aktörün yabancı halk ile etkileşim yoluyla uluslararası çevreyi yönetme çabasıdır”⁷⁴. Bu etkileşim kelimesinin altını ise yumuşak güç (*softpower*) kavramı doldurmaktadır. Yumuşak güç rakibini sopa diyebileceğimiz sert güç yerine cazibe sayesinde elde etmektir. Yumuşak güç ülkelerin kültürü, yürüttüğü politikalar ve projelerin kabul görmesiyle meydana gelir⁷⁵. Burada Çin açtığı pazarlarla doğrudan diğer ülkenin halkıyla temasa geçmekte ve onları Çin kültürü ile etkilemeye çalışmıştır.

3) Bu metinden Çin diplomasisi ile ilgili çıkabileceğimiz diğer bir yargı ise Çin dış politika ve diplomasi uygulamalarında danışmanların ve diğer devlet adamlarının da etkili olduğudur. Kimi ülkelerin diplomasi uygulamalarının aksine (hükümdar odaklı diplomasi ve dış politika) Çin o dönemin önemli bir bilgini olan Cya İ’nin bu görüşünü kabul etmiştir.

4) Son olarak Hunların (*Şyung-nu*) bu süreçten güçlenerek çıkması diplomaside gözlemin önemini göstermiştir. Nitekim bu pazarlar Hunların hakana olan bağlılığını kıramamıştır.

Eski Çin diplomasisinde de klasik diplomasinin bir geleneği olarak prensesler bir diplomasi aracı olarak kullanılmıştır. Bunların örneklerinden biri Batı Zhou Hanedanlığına (MÖ. 1045-771) ait bir kaynakta, MÖ. 578 yılı tarihli bir kayıta şunlar geçmektedir:

*“Geçmişte bizim dükümüz Xian(M.Ö. 676-651) ve sizin dükünüz Mu(M.Ö.659-621) dostça ilişkiler kurdular. Onlar güçlerini birleştirdiler ve fikirlerini aynı hizaya getirdiler. Onlar ilişkilerini anlaşmalarla, yeminlerle daha fazla ağırlık verdiler ve evlilik bağları ile güçlendirdiler...”*⁷⁶

Yukarıda belirtildiği gibi devletler arası evlilikler Eski Çin diplomasisinde de o dönemki diplomasinin bir aracı olarak kullanılmıştır. Genellikle evlilik bağının kurulması için prensesler yollanmış. Çoğu zaman Çin ile sıkı ilişkiler kurulmasını sağlayan bu prensesler, kimi zamanda rehine yerine konulur ve iki taraf arasındaki sorunlar prenseslerin, nüfuz sağlamak için kullanılmalarına neden olurmuş⁷⁷. Prenselerin gittiği ülkenin siyasetinde etkili olduğu zamanlarda olmuştur. Bunlardan

⁷⁴Nicholas C. Jull Cull, **Public Diplomacy: Lessons from the Past**, Figueroa Press, Los Angeles, 2009, s. 12.

⁷⁵Joseph S. Nye, **Yumuşak Güç**, Çev. Rayhan İnan Aydın, 2. b., Elips Kitap, Ankara, 2017, s. 12.

⁷⁶ Armin Selbitschka, *Early Chinese Diplomacy: Real politik versus the So-called Tributary System*, **Asia Major**, 2015, s. 74.

⁷⁷ Ibid., s. 75.

biri Kök-Türklerde Tapo (572-581) abisi Mukan Kağan'dan sonra yeni han olduğunda, Çin Tapo kağanı kutlamış ve çeşitli hediyelerle bir Tsi prensesi ile evlenmesini sağlamıştır⁷⁸. Prenses ile beraber gelen Budist rahiplerin etkisiyle Tapo ülkesinde Budizm'i koruma altına almıştır⁷⁹.

İfadelerden de anlaşılacağı üzere Antik Çin diplomasisi rakiplerini elimine etmek ve süre kazanmak için kadın, içki, hediyeler ve pazarlar gibi birçok diplomasi aracını kullanmıştır. Özellikle de elçiler vasıtasıyla rakiplerini birbirine düşürmeye ve tabiri yerindeyse *bir taşla iki kuş vurmaya* bir diplomasi aracı olarak kullanmıştır.

1.4. Afrika'da Mısır Diplomasisi Üzerinden Diplomasinin Tarihsel Gelişimi

İnsanlığın ilk yerleşim yeri olması ve dolayısıyla bilinen medeniyetin başlangıç noktası sayılması hasebiyle Afrika ve bu kıtada gelişen diplomasi önem arz etmektedir. Afrika diplomasisi bazı nedenlerden dolayı çok fazla bilinmemiş ve araştırılmamıştır. Bunların başında Afrika kıtasında çok fazla çeşitliliğin olması ve kendini izole etmesidir. Çoğu kabilenin kendi dini bulunmakta ve herhangi bir birleştirici güç bulunmamaktaymış. Genellikle bilinen dünyanın o zaman için Akdeniz ve etrafında şekillenmesi ve ulaşımın zor şartlarda sağlanması Afrika'yı geri plana atmıştır. Ama Afrika kıtasında Akdeniz ve etrafında gelişen diplomasi daha fazla araştırılmıştır⁸⁰.

Afrika ve Akdeniz diplomasinin önemli bir unsuru geçmişten günümüze Mısır Uygarlığı olmuştur. Zira gerek sahip olduğu topraklar gerek ekonomisi gerekse jeopolitik konumuyla o dönemin siyasetinde önemli bir unsurmuş. Mısır diplomasinin coğrafi olarak belki de en etkili bileşenlerinden biri Nil Nehri'ymiş. Teknolojinin pek fazla gelişmediği ve coğrafi şartların diplomasi üzerinde çok fazla etkili olduğu İlk ve Orta Çağlarda Nil'in önemini anlamak için birkaç özelliğini yazmak gerekirse⁸¹:

-6700 kilometreye yaklaşık uzunluğu, 2870000 kilometrekare havzaya sahip

⁷⁸ Bahar, op. cit., s. 492.

⁷⁹ Ibid., s. 492.

⁸⁰ Irwin, Graham W. "Precolonial African Diplomacy: The Example of Asante." **The International Journal of African Historical Studies**, Vol. 8, No. 1, 1975, s. 81-83.

⁸¹ Özdal, op. cit., s. 139, Recep Efe (ed.), **Coğrafya'da Yeni Yaklaşımlar**, Hatice P. Erdemir, Hasan Akyol, Onur Günday, **Nil: Eskiçağ'dan Ortaçağ'a Mısır'a Hayat Veren Nehir**, 1. b., Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2015, s. 229., Hasan Arkan, **Nil Nehri ve İnsanla İlişkisi**, Burdur, 2017: https://www.academia.edu/36304841/Nil_Nehri_ve_%C4%B0nsanla_Olan_%C4%B0li%C5%9Fkisi (e.t. 26.09.2019)

- Uganda, Mısır, Sudan gibi önemli Afrika ülkelerine hayat vermektedir
- Dünyanın en uzun nehridir
- Dünyada su kapasitesi yönünden Amazon nehrinden sonra ikinci sıradadır.

Mısır yüzyıllar boyunca dışa kapalı özelliğini korumuştur. Nil Nehri etrafında gelişen uygarlık çöl iklimi ve dağlar ile izole olmuştur. Sadece Süveyş üzerinden geçen yollarla Arabistan'a ulaşmış, oradan da diğer medeniyetler ile bağ kurmuştur⁸². Mısır Hyksoslar ile yaptığı savaşta bu izole olmuş yapının dış dünya ile baş edemeyeceğini anlamış ve Mısır merkezîyetçi anlayışı ter ederek dış dünyadaki gelişmeleri takip etmeye başlamıştır. M.Ö. 1500-1100 tarihleri arasında ise dış dünya ile ilişkilerini daha fazla artırarak Suriye, Kızıldeniz çevresine askeri olarak müdahale etmeye başlamıştır. Bu seferler diğer devletler ile diplomatik sorunlara yol açmıştır. Mesela Mitanniler ile olan sınır sorunları evlilik diplomasisi ile çözülmüştür. Mısır diplomasisi için diğer önemli diyebileceğimiz iki şey ise Amarna Mektupları ve Kadeş Batış Antlaşması'dır. Amarna Mektupları Mısır ile Mezopotamya Bölgesinde bulunan krallıklar arasında iletişimi de sağlayan diplomatik yazışmalarını. Bu mektuplar o zamanki Babilliler, Hititler ve Mısır arasında süregelen bir diplomasi olduğunu gösteriyormuş. Kadeş Antlaşması ise Mısır ve Hititler arasında M.Ö. 1275 yılında meydana gelen savaşın akabinde imzalanan barış antlaşmasıdır. Bu antlaşmanın önemi bu denli büyük iki devlet arasında imzalanan ilk yazılı barış antlaşması olmasıdır⁸³.

2. İSLAM ÖNCESİ DÖNEMDE ARAP YARIMADASI'NDA DİPLOMASİ

Bu tezde asıl olarak erken İslam Medeniyetindeki diplomasi uygulamaları ve bu uygulamaların İslam öncesi dönemden ve aynı dönem itibarıyla Avrupa diplomasisiyle olan benzerlikleri ve farklılıkları araştırıldığından Arap Yarımadası'nda Hz. Muhammed'e ilk vahyin gelişine (610) yani İslamiyet'in doğuşuna kadar olan süreç önem arz etmektedir. Bu başlıkta temel olarak İslam öncesi dönemde Arap Yarımadası'ndaki diplomasiye ve diplomasi uygulamalarına bakılacaktır.

⁸² Özdal, "Diplomasi", op. cit., s. 139.

⁸³ Ibid., ss. 140-143, Ulaş Töre Sivrioğlu, Muzaffer Ercan Yılmaz, İlk Çağ Uygarlıklarında Diplomasi, U.U. International Journal of Social Inquiry / Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt / Volume 10, Sayı / Issue 2, 2017, ss. 189-194.

Oxford sözlüğe baktığımızda Arap Yarımadası şöyle tarif edilmektedir: Kızıldeniz ile Basra Körfezi arasında yer alan, kuzeyinde Ürdün ve Irak ile sınırlı, çoğunluğu çöl olan, Güney-Batı Asya'da bir yarımada⁸⁴. Coğrafi olarak önemli bir noktada bulunan Arap Yarımadası, üç kıtanın kesişim noktasıdır. Arap Yarımadası'nda bulunan Hicaz Bölgesi İslam'ın doğuş yeri olan Mekke ve İslam'ın ilk Şehir Devlet'inin kurulduğu yer olan Medine'yi içine alması nedeniyle önem arz etmektedir. Şam ile Necran arasındaki dağları kesen bölge Hicaz olarak adlandırılır ve batısında Tilhame ki Kızıldeniz'in yanında 100 kilometre civarında bir ovadır, doğusunda ise Necid bulunur⁸⁵. İslam'ın doğduğu yer olan Mekke, geliştiği yer olan Medine ve Taif Hicaz'ın önemli şehirleridir.

Burada değineceğimiz konu İslam öncesi Arap Yarımadası'nda Diplomasi olduğundan İslam öncesi kavramının bilinmesi önem arz etmektedir. Nitekim İslam tarihi Hz. Peygamber'e ilk vahyin gelişi ile beraber 610 yılında başlamıştır⁸⁶. Bu bağlamda İslam öncesi derken 610 yılına kadar olan dönem ele alınacaktır.

İslam'ın doğuşuna kadar olan süreçte Arapların kabile hayatı yaşamaları ve her kabilenin kendine ait bir sistemik yapıya sahip olması Arap Yarımadası'nda merkezi bir teşkilatlanmayı mümkün kılmamıştır. Ama her ne kadar merkezi teşkilatlanma olmasa da, Arapların köklü bir geçmişe sahip olmaları ve Türkler ve diğer bazı topluluklar gibi birçok kıtaya yayılmamaları (çalışılan dönem itibariyle) onlara daha homojen olarak kültürlerini ve geleneklerini koruma imkânı sağlamıştır.

Arapların diplomasi anlayışına baktığımız zaman onların kabile yapısının siyasi hayatları üzerindeki etkilerinin büyük olduğunu görürüz. Zira onlar için soy ve soylarını korumak gayet mühimmiş ve herhangi bir Arap soy kütüğünü çok iyi bilir, ezbere sayabilirmiş⁸⁷. Siyasetleri üzerinde etkili olan diğer bir unsur ise Arapların bedevi ve hadari olmak üzere ikiye ayrılma yapılarıdır. Hadari yerleşik hayat, medeniyet gibi anlamlara gelirken bedevi ise karşıtı olarak çölde veya kırdan yaşamak gibi anlamlara gelmemiş⁸⁸. Hadari Araplar daha çok şehirlerde yaşarlar ve zanaat ve ticaret ile

⁸⁴ Arap Yarımadası tanımı için bkz. <https://en.oxforddictionaries.com/definition/arabia> (e.t. 27.01.2019)

⁸⁵ Eyüp Baş(ed.), **İslam Tarihi**, 3. b., Grafiker Yayınları, Ankara, 2013, s.45.

⁸⁶ Sivrioğlu, op. cit., s.179.

⁸⁷ Ali Muhammed Sallabi, **Siyer-i Nebi-1**, 3. b., Ravza Yayınları, İstanbul, 2017, s. 35.

⁸⁸ Fatih Açık, Mustafa Harput, Toplumsal Bir Kategori Olarak Bedevilik, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:8, Sayı:39, 2015, s. 420.

uğraşırlar, Bedevi Araplar ise köylerde ve kırlarda yaşarlar ve hayvancılık ile geçimlerini sağlarlarmış. Bedevi kabilelerin siyasi yapısı gereği kabilenin başında bir şeyh bulunur ve bu şeyh kabile toplantılarına başkanlık edermiş⁸⁹. Önemli kararlar bu toplantıda alınır: savaş açmak, barış yapmak, eman vermek vb. Şeyhin görevi sadece toplantıya başkanlık etmekmiş ve farklı olarak diğer mensuplardan fazla hakları bulunmazmış. Hadari yani şehirli diye tabir edebileceğimiz Arapların kabile yapısı buna benzemekle beraber bazı farklılıklar göstermekteymiş. Şehirli Araplarda şeyhlik sistemi zayıflamış ve kabile meclisi de farklılaşmıştır. Örneğin Mekke’de oturan Kureyş Kabilesi sadece kabile meclisiyle yetinmeyip, Kâbe’nin de getirdiği avantajlar sayesinde Hz. Muhammed’in büyük dedesi olan Kusay bin Kilab tarafından farklı görevler oluşturulmuştur. Tabi ki her ne kadar Kureyş bir kabile olsa da içerisinde farklı ailelerin bulunması nedeniyle bu görevler sadece Kusay’ın boyu olan Haşimoğulları’na değil diğer boylara da dağıtılmıştır. Bu görevler dini ve askeri gibi alt kategorilere ayrılrsa da aslında Kâbe’nin hadimi (hizmetkâr) olan Kureyş ile buraya ziyarete gelen diğer kabileler arasında ilişkilerin geliştirilmesini sağladığından aynı zamanda siyasi ve diplomatiktir⁹⁰. Kusay’ın belirlediği bazı yeni görevler şunlardır ve bunlar 3 kol altında toplanabilir⁹¹. Dini olanlar şunlarmış⁹²:

- 1) Sikâye ve İmâre: Kâbe’yi ziyarete gelenlere su sağlamak ve burada edebin muhafaza edilmesi. (Haşimoğulları)
- 2) Sidâne ve Hicâbe: Kabe’nin hizmetinin sağlanması ve Kabe’i Muazzama’nın açılıp kapatılması. Nedve görevi de bu guruba aittir⁹³. (Abduddâroğulları)
- 3) Rifâde: Hacıların iâşesi için Kureyş’ten gerekli malzemelerin toplanıp, bunun ihtiyacı olan kişilere dağıtılması. (Nevfeloğulları)

⁸⁹Casim Avcı, Recep Şentürk, Kabile, 24. Cilt, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 2001, s. 32.

⁹⁰Diplomasiyi ülkelerin diğer ülkelerle ilişkilerinde kendi konumlarını iyileştirmeye çalışırken aynı zamanda ilişkilerini yürütebilme sanatı olarak ele aldığımızda ve Kabe’yi ziyaret eden her kabile o gününün şartlarında ayrı bir devlet olarak düşünüldüğünde bu ilişkiler aslında diplomatiktir. Bu konuda Recep Şentürk ve Casim Avcı’nın ele aldığı TDV İslam Ansiklopedisi’nde Kabile adlı maddesinde “*Bazı kabilelerin siyasi örgütlenmeleri oldukça merkezileşmiştir ve adeta küçük bir devletten farksızdır*” denmektedir. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Şentürk, Avcı, op. cit., ss. 30-32.

⁹¹Adem Apak, İslam Öncesi Dönemde Mekke İdare Sistemi ve Siyasetin Oluşumu, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi**, Cilt 10, Sayı 1, 2001, s. 187.

⁹²Ibid.

⁹³Dar’un Nedve İslamiyet’ten önce Cahiliye döneminde Mekke’nin ileri gelenlerinin istişare meclisidir. Daha detaylı bilgi için bkz. <https://www.ansiklopedim.com/detay/13799/Darun-nedve.html> (e.t. 23.02.2019)

- 4) Eysâr ve Ezlâm: İnsanlar herhangi bir şeye karar verecekleri zaman “ezlam” denilen fal oklarına müracaat ederlerdi ve çıkan karara göre hareket ederlermiş. (Cumahoğulları)
- 5) Emvâl-i Muhaccere: Putlara sunulan hediyelerin, eşyaların korunması. (Sehmoğulları)

Silahlı görevleri yerine getiren aileleri de ikinci grup olarak ele alabiliriz⁹⁴:

1) Ukâb: Daru’n-nedve’de harp için karar alındığı vakit açılan sancağa ukâb denir. Sancağı taşıyan kişi aynı zamanda orduya komutanlık edermiş. (Ümeyyeoğulları)

2) Kubbe ve Einne: Kureyş’in savaş ile ilgili işlerini düzenler. Temel olarak silah ve hayvan tedarikini sağlamış. (Mahzumoğulları)

Yukarıda sayılanlardan başka bir üçüncü grup daha varmış⁹⁵:

- 1) Meşvere: Mühim meselelerde Kureyş’e danışma, şûrâ. (Esedoğulları)
- 2) Eşnâk: Zaraların karşılanması görevi. (Teymoğulları)
- 3) Sifâre: Kureyş’in sözcülük görevinin diğer kabile ve devletlere karşı yerine getirilmesiymiş. (Adîoğulları)

Yukarıda saydığımız görevler kimi kaynaklarda değişmekle beraber genel hatları itibariyle bunlarmış. Bu görevler İslam’ın doğuşu ile beraber ileride değinileceği üzere bazı değişikliklere uğramışlardır ve bazı görevler kimi ailelerden alınıp başka ailelere verilmiş, kimi görevler kaldırılmıştır. Diğer maddelerde konumuzla alakalı olmakla beraber, meşvere ve sifâre görevleri diplomasi itibariyle daha fazla önem taşımaktadır.

Araplarda kabile arası dayanışma diyebileceğimiz asabiyet, diplomasi ve kabileler arası ilişkilerde çok önemli bir faktörmüş. Kelime manası olarak “a-s-b” kökünden türeyen asabiyet, saran veya kuşatan anlamına gelmektedir⁹⁶. Cahiliye dönemi Araplar için ise özellikle baba tarafından herhangi bir akrabasının, asabesinin düşmanına karşı onu yardıma çağırması sonucu ister haklı olsun ister haksız olsun her koşulda yardıma gitmesiymiş⁹⁷. İslam öncesi ve sonrası dönemde Araplar için koruma

⁹⁴ Apak, “İslam Öncesi...”, ss. 187-188.

⁹⁵ Ibid.

⁹⁶ Adem Apak, Kabile Asabiyetinin Mahiyeti Üzerine Değerlendirmeler, **İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı: 1, 2017, s. 76

⁹⁷ Apak, “Kabile...”, s.76

ve kollama görevi büyük önem taşımıştır eğer bu akrabadan birisi ise daha da önemli bir görev olarak addedilirmiş. Şu tabir “ben ve kardeşim amcazademin; ben ve amcazadem yabancı aleyhine birleşiriz”⁹⁸ gayet açık bir şekilde bunu açıklamaktadır. Kişilerin kendilerini koruyabilmeleri için kabilelerin çok önemli olduğu böyle bir ortamda, asabiyet bağlarının devamına çok önem verilirmiş. Nitekim herhangi biri asabesinin yardımına gitmez ve ona elini uzatmazsa Kabilesi’nden dışlanır, panayırlarda kınanır ve lanetlenirmiş⁹⁹.

İslam öncesi Arap diplomasisinde diğer önemli bir faktör Kâbe-i Muazzama ve Mekke’nin konumudur. Kısaca tarihine değinecek olursak; İslam kaynaklarına göre Kabe’nin inşaatı Hz. Adem’e kadar gitmektedir¹⁰⁰. Yine bu kaynaklara göre Hz. Âdem cennetten dünyaya gönderildiği zaman ibadet maksadıyla kendisine cennetteyken meleklerin ibadet ettiği ve “*al-Bayt al-Ma’mur*” diye adlandırılan nurdan sütunun verilmesini niyaz eder ve verilmiştir¹⁰¹. Bu sütun Hz. Şit zamanında kaybolur ve yerine siyah bir taş kalmıştır. Daha sonra Hz. Şit o taşın bulunduğu yere taştan dört köşe bir bina yapar ve taşı da başına koymuştur. Nuh tufanı vb. olaylarla zamanla bu yapı yıpranmış ve toprak altına gömülmüştür. Bu bölgeye daha sonra Amelika kabilesi yerleşmiştir ve burada yaşamışlardır¹⁰². Amelika kabilesini müteakiben Hz. İbrahim buraya gelir ve burada Hz. Hacer’den olan oğlu Hz. İsmail doğmuştur. Güneyden bu bölgeye gelen Cürhümlüler Hz. Hacer’in izniyle bu bölgeye yerleşmişlerdir. Burada Hz. İsmail Cürhümlülerden bir kızla evlenir ve asıl Araplar (Adnani Arapları) Hz. İsmail İbrani olmasına rağmen bu soydan türeyip günümüze kadar kimliklerini korumuşlardır¹⁰³¹⁰⁴. Hz. İbrahim ile Hz. İsmail burada tekrar Kabe’yi inşa ederken, Hz. İsmail Kabe’nin hac ve diğer görevlerini idare etmiştir¹⁰⁵. Daha sonra bu görev Hz. İsmail’in oğlu olan Nabit’e geçmiş ve Nabit Kâbe hizmetini devam ettirmiştir. Aynı

⁹⁸Cevad Ali, **el-Mufasssal**, IV, 313.

⁹⁹ Sami Kiliçli, **Mekkî Sureler çerçevesinde Mü’minlerin Müşrikler ve Ehl-i Kitap ile İlişkileri**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2012, s. 35.

¹⁰⁰Muhammed İbni İshak, **Siyer**, Çev. Sezai Özel, Akabe Yayınları, İstanbul, 1988, s. 159.

¹⁰¹Khalid El-Awaisi, Mapping the Sacred: The Haram Region of Makkah, **Milel ve Nihal**, 14(2), 2017, s.28.

¹⁰² Ahmet Vehbi Ecer, Tarih Boyunca Mekke’nin Yönetimi, Erciyes Üniversitesi, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:3, 1989, s. 299.

¹⁰³Apak, “İslam Öncesi...,” s.181.

¹⁰⁴ Araplar soy itibarıyla üç kısma ayrılırlar: Baide Arapları ki geçmişte yaşamış olan Araplardır ve bunlar yok oldu. Arabe Arapları: Diğer isimleri Kahtani Araplarıdır. Yemen, Sebe ve Himyer kralları bu Araplardandı. Adnani Arapları: Bu Araplar Hz. İsmail’in soyundan gelen ve asıl memleketi Mekke olan Araplardır. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Sallabi, “Siyeri...”, op.cit., s.26.

¹⁰⁵ Ecer, op. cit., s. 299.

dönem içerisinde Cürhümlüler hacılara kötü davranmaya ve görevlerini aksatmaya başlayınca Huzaalılar (MÖ 207) Cürhümlüler'i Mekke'den çıkarmışlar ve yönetimi ele geçirmişlerdir¹⁰⁶. Bu sırada Huzaalıların başkanı olan Amr b. Luhayy Kâbe'yi tek ilah inancına aykırı olarak putlarla doldurmuştur¹⁰⁷. Böylece Huzaalılar'ın elinden yönetim Hz. Muhammed'in büyük dedesi olan Kusay b. Kilab tarafından 440 yılında alınmış ve Huzalılar Mekke'den çıkarılmıştır.

Kâbe İslam öncesi Arap siyaseti için her zaman önemli olmuştur ve Kabe'ye hizmeti Araplar şeref olarak bilmişlerdir. Nitekim Hz. Muhammed'in dedelerinden olan Kusay yaşlandığında Kabe'nin hizmetini halk arasında daha şerefli ve sevilen oğlu Abdümenâf yerine büyük oğlu Abduddâr'a vermesi¹⁰⁸ Abdümenâf'ın oğulları olan Abdüşşems, Haşim, Muttalib ve Nevfel ile Abduddâr'ın oğulları olan Mahzumoğulları, Adioğulları, Sehmoğulları ve Cumahoğulları arasında Kabe'nin Kusay tarafından yukarıda bahsettiğimiz görevler konusunda husumet çıkmasına neden olmuştur. Uzun süren husumet sonucunda bu görevler bu iki grup arasında paylaştırılmıştır¹⁰⁹.

Araplar arasında Kabe'nin bu kadar hürmet görmesinin nedenlerinden biri de Fil Olayı'dır. Kısaca bahsetmek gerekirse 537 yılında Hristiyan olan Ebrehe El-esrem adında bir Vali Habeş Krallığının işgal ettiği Yemen'e atanır ve Kureyş'in elinden Kabe'ye sahip olmanın getirdiği ekonomik ve diplomatik imtiyazların kendi eline geçmesi için Yemen'e büyük bir kilise yaptırmıştır. Bütün insanları ise buraya davet etmiş. Kâbe'nin şan ve şerefının büyük olmasından dolayı Araplar bu kiliseye rağbet göstermemişler. Bunun üzerine Ebrehe filleri ile beraber Kâbe'yi yıkmak için yola çıkmış ve Mekke'nin 6 mil uzaklığındaki Mağmes denilen bölgeye gelmiş¹¹⁰. Ebrehe'nin öncü kuvvetlerinin Mekke'nin lideri ve Hz. Muhammed'in dedesi olan Abdulmuttalib bin Haşim'in develerine el koyması üzerine, Abdulmuttalib Ebrehe ile görüşmeye gitmiş. Ebrehe, Abdulmuttalib'in Kâbe'ye herhangi bir zarar gelmemesi için ricaya geldiğini sanmış ama develerini istemeye geldiğini duyunca şaşırmıştır. Bunun üzerine Abdulmuttalib kendisinin develerin sahibi olduğunu ve Kabe'nin sahibinin ise

¹⁰⁶., İbni Hişam, **Sireti İbni Hişam; İslam Tarihi 1**, Çev. Hasan Ege, 3. Cilt, Kahraman Yayınları, 2006, ss. 158-159.

¹⁰⁷ Osman Kaya, Kur'an Bağlamında İslâm Öncesi Arap Yarımadası'nda Dinî Hayat, Putperestlik/Paganizm Örneği, **Diyanet İlmî Dergi**, Cilt: 49, Sayı: 4, s.15.

¹⁰⁸ Apak, "İslamiyet Öncesi...", s. 189.

¹⁰⁹İbni Hişâm, 1, op. cit., s. 267.

¹¹⁰İbni İshak, op. cit., s. 112.

Allah olduğunu, Allah'ın ise evini koruyacağını söylemiştir. Develerini alan Abdulmuttalib Mekke'ye dönmüş. Ebrehe'nin ordusu ise sabah olunca fillerle beraber Kabe'ye yönelmeye çalışmış ama filler geri Yemen'e doğru gitmeye başlamışlardır. Her ne yaptılar ise filleri hareket ettirememişler ve sonunda sabaha doğru üzerlerine ehabil kuşları taş yağdırmaya başlamış ve bütün orduyu kuşların taşıdığı bu taşlar dağıtmıştır¹¹¹.

Yukarıda kısaca değindiğimiz paragrafta Kâbe'nin önemini ve İslam öncesinde de Arap diplomasisi için ne kadar önemli olduğunu vurgulamaya çalıştık. Görüldüğü üzere Roma, Bizans vb. devletlerin diplomasinin aksine Arap diplomasisi İslam'dan önce dahi dini motifler ve temeller üzerine kurulmuştur. O zamanın şartlarında devamlı bir diplomasiden ziyade ad hoc şeklinde olan Arap diplomasisi Kâbe'nin kutsallığı etrafında şekil almıştır. Gerek ticari gerekse şan ve şöhret amacıyla Kabe'ye hürmet göstermişlerdir. Fil vakasında görüldüğü üzere Abdulmuttalib Ebrehe ile bir aracı (elçi) olmaksızın görüşmüştür. Bu diplomasinin ve diplomatik ilişkilerin tam olgunlaşmadığının ve “*ad hoc*” şeklinde olduğunu açık bir şekilde göstermektedir. Yine değinildiği üzere Kureyş Kâbe'ye sahip olmanın getirdiği imtiyazlar sayesinde diplomatik ve ekonomik olarak diğer kabilelerden daha ayrıcalıklı muamele görmüştür. Mekke'nin yakınlarında bulunan Medine ve Taif gibi şehirler tarım sayesinde zenginleşirken Mekke ise tarıma elverişli olmayan bir yer olarak daha çok ticarete yoğunlaşmıştır¹¹².

Kureyş kabilesi için İslam'dan öncede eman vermek ve elçilik müessesesi oldukça önemliymiş. İslam öncesi dönemde elçi için sefir ya da resul tabiri kullanılırken elçilik heyetleri için ise vefd ya da vüfud tabirleri kullanılmış¹¹³. Elçiler savaş zamanında veya barış zamanında genellikle aksi bir durum olmadıkça alıkonulmaz ve elçilerin hakları ihlal edilmezmiş¹¹⁴. İslam öncesi Arap diplomasisinin özelliklerinden biride elçilerin gideceği kabileye veya yöneticilere hediye ve kıymetli eşya götürmeleriymiş¹¹⁵. O dönemde Mekke şehir devletinde elçi gönderme, savaş kararı alma, barış yapma gibi işleri idare eden Sifaret (elçilik) adıyla 10 kişilik bir meclisin var

¹¹¹Ibid, ss. 113-114.

¹¹² Baş, op.cit., ss. 76-78.

¹¹³ İsrail Balcı, **H. Ömer Döneminde Diplomasi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2002, s. 26.

¹¹⁴ Özdağ, op.,cit., s. 203.

¹¹⁵ İpşirli, op.,cit., s. 3.

olduğu bilinmektedir¹¹⁶. Ayrıca yollanan elçilerin o kabilenin veya yörenin dilini bilmesine dikkat edilirmiş¹¹⁷, yine o dönem için Yahudi ve Hıristiyanların Arapları kendi dinlerine sokmak için o bölgeye birçok elçi heyeti gönderdikleri bilinmektedir¹¹⁸. Yukarıda saydığımız elçi ile ilgili özellikler aşağıda örneklerle beraber açıklanacaktır. Örneğin Haşim bin Abdülmenaf'ın Sasani, Habeş, Himyeri ve Bizans devletleriyle ticari ilişkiler kurmak için girişimlerde bulunduğu ve yapılan ticaret anlaşmaları sonucu da yolun güvenliğini sağlamak için çeşitli kabilelerle anlaşmalar yaptığı bilinmektedir¹¹⁹. Aynı şekilde yukarıda Kusay bin Kılâb'ın Kâbe için belirlediği görevlerden birisi olan Sifare (Bir nevi Mekke'nin sözcülüğünü üstlenmek ve diğer devletlerle görüşmeler yapmak) görevi Adî b. Kâ'b Kabilesi'nden Ömer bin Hattab'a aittir. Nitekim Ömer bin Hattab İslam öncesinde de hitabeti ve zekâsı ile bilinen bir kişiymiş. Elçilik ile ilgili verebileceğimiz diğer bir örnek ise yukarıda Fil Vakıası'nda değindiğimiz Ebrehe'nin ölümünün akabinde oğullarının Yemen halkına zulüm yapması üzerine Himyeri krallığından Seyf b. Zuyesen'in Sasani kralı Enuşirvan'dan yardım istemesi ve Enuşirvan'ın buraya yardım göndererek buradaki Habeş hükümlerine son vermesidir. Enuşirvan yönetime Himyeri ailesinden olan Seyf bin Zuyesen'i getirmiştir. Bunun üzerine Abdulmuttalib b. Haşim liderliğinde bir Mekke heyeti Zuyesen'i kutlamak için Yemen'e gitmiştir¹²⁰.

İslam öncesi Arap diplomasisinin diğer önemli bir aracı ise emandır. Arapça “*emn*” kökünden türemiş olan eman kelime manası olarak güvende olmak, emin olmak gibi manalara gelmektedir¹²¹. Araplar arasında eman kurumunun İslamiyet öncesine dayanan eski bir geçmişi vardır. Araplar İslam öncesi yaptıkları savaşlarda kayıp sayısını önlemek ve barışı sağlamak için teslim olmaları halinde kişilere can ve mal güvenliği sağlamışlardır. Ayrıca içtimai hayatta ekonominin gelişmesi ve ticaret ortamı oluşturabilmek için yabancılara bazı imtiyazlar vermişlerdir. Kabilelerin her birinin ayrı teamüllere sahip olması onları birbirinin topraklarından geçerken dahi eman almak durumunda bırakmıştır. Özellikle ticaret yapabilmek ve kervanların geçişleri için topraklarından geçilecek olan kabilenin şeyhi veya reisi ile anlaşma yapmak ve eman

¹¹⁶ Balcı, op.,cit., s. 25.

¹¹⁷ Ibid., s. 3.

¹¹⁸ Ahmed Emin, **Fecrülİslam(İslam'ın Doğuşu)**, Çev. Ahmed Serdaroğlu, Kılıç Kitabevi Yayınları, Ankara, 1976, s. 40.

¹¹⁹ Casim Avcı, **İslam-Bizans İlişkileri**, 1. b., Klasik Yayınları, İstanbul, 2003, s. 40.

¹²⁰ Baş, op.cit., s. 51.

¹²¹ Bozkurt, op. cit., s. 75.

alınması gerekiymiş. Eman sadece sözle değil bir eşya veya buna benzer bir sembolde olabilmektedir¹²². Eman veren müemmin, emanın verildiği müste'men'in canından ve malından sorumlu olmuştur¹²³. Çöl şartlarında uzun mesafe yolculuk yapacak herhangi bir kişi için o zamanda yol kesen çöl korsanlarının elinden kurtulmanın en kısa ve en etkili yolu bu olmuştur.

İslam öncesi Araplarda emana benzer diğer bazı çeşit uygulamalarda vardı. Bunlardan biride hilfdir. Hif yemin, anlaşma, ahid, bir şeye bağlı olma gibi anlamlara gelmektedir. İslam öncesi Araplarda genellikle iki şey için hilf yapılmış; birincisi diğer kabileleri caydırmak için savunma amaçlı yapılan hilf ikincisi ise mazlunun hakkını korumak için yapılan hilf¹²⁴. Yukarıda değinildiği üzere Kusay bin Kilab'ın torunlarının Kâbe'nin hizmetinden dolayı ortaya çıkan münakaşada Abdülmenaf bin Hişam'ın oğulları ellerini güzel kokulu bir çanağa daldırmışlar ve Kabe'ye ellerini sürmüşler, böylece onlara Muteyyebun (kokulular) denilmiştir. Abdiddar bin Hişam'ın oğulları ise Kâbe'nin yanında birbirlerinden düşmana karşı ayrılmayacaklarına dair yemin etmişler ve onlara da ahlaf (yeminliler) denilmiştir¹²⁵. Bir mazlunun hakkını vermek için yapılan hilfe örnek ise Zilkade 590 yılında Ficar Savaşları¹²⁶ akabinde ortaya çıkan Hilfü'l-fudûl hadisesidir¹²⁷. Rivayete göre Yemen tarafından bir tüccar Mekke'ye ticaret amacıyla gelmiş. Kendisi Mekkeli olan Âs b. Vâil bu kişinin mallarını ticaret maksadıyla almış ama parasını ödememiştir¹²⁸. Bunun üzerine malı gasp edilen kişi Ahlâf grubuna (Mahzum, Abduddâr, Cumah, Sehm ve Adi) gitmiş ve onların yardım etmesini talep etmiştir. Bu grup bu kişiye yardım etmedikleri gibi birde onu bu isteğinden vazgeçirmeye çalışmışlardır. Bu kişi Ebu Kubeys dağına giderek burada zulme uğradığını söylemiş ve Mekkelilerden yardım istemiş. Mutayyebûn grubunun başı da olan Teymli Abdullah b. Cud'ân Mekkelileri bu kişiye yardıma çağırmıştır. Bu

¹²²Ibid, s.75.

¹²³Vizâratü'l-Evkâf Ve's-Şüûni'l-İslâmiyye Bi'l-Kuveyt, **Eman**, el-Mevsûatü'l-fikhiyyeti'l-Kuveytiyye, Kuveyt, 2007 s. 105.

¹²⁴Nadir Özkuyumcu, Hilf, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 18. Cilt, 1998, s. 29

¹²⁵İbni Hişam, op. cit., ss. 181-182.

¹²⁶Ficar Savaşları tabiri Araplar için savaşmanın haram olduğu aylar olan Zilkade, Zilhicce, Muharrem, Recep aylarında yapılan savaşlar için kullanılırdı. Daha detaylı bilgi için bkz. Muhammad Hamidullah, **İslam Peygamberi**, Çev. Salih Tuğ, Cilt:1, İmaj, Ankara, 2003 ss. 51-55.

¹²⁷Apak, op. cit., s. 190.

¹²⁸Ibid., s. 182.

davete Haşimoğulları, Muttaliboğulları, Esedoğulları, Zühreoğulları ve Teymoğulları kabileleri katılmış ve mazlumun hakkını almak üzere yeminleşmişlerdir¹²⁹.

İslam öncesi eman ile benzer olarak kullanılan diğer bir tabir ise İlâf (الإلاف)'dır. Kelime manası olarak alıştırma, ısındırma, ahid gibi anlamlara gelmektedir. İslam öncesi Arap toplumlarında ise Kureyşin diğer devletlerle veya kabilelerle yaptığı anlaşmalar ve bu sebeple verilen serbest dolaşım hakkı bu gruba girmektedir¹³⁰. İkinci bölümde bu konulara İslam ve diplomasi üzerinden değinileceği için burada kısa anlatılmıştır. Yukarıda değinildiği üzere Abdulmenaf'ın dört oğlunun (Hâşim, Muttalib, Abdüşems ve Nevfel) Yemen, Habeşitan ve İran'a gidip buralarla ticari anlaşmalar imzalaması ilâfa örnek olarak gösterilebilir.

Yukarıda kısaca bahsedildiği üzere İslam öncesi Arap siyasetinin en etkili araçlarından biri çoğu zaman diplomasi olmuştur. Kureyş Arapları Yesrib (Medine) veya Taif gibi zirai bakımından zengin topraklara sahip olmamasının getirdiği eksikliği ticaret ile tamamlamaya çalışmışlardır. Özellikle Habeşistan, Bizans ve Sasani gibi o zamanın büyük devletleri ile ticari ilişkiler kurmuşlardır. Habeşitan'dan Cidde limanına gelen hububatlar (tahıllar) buradan Arabistan'a dağılmaktaymış. Habeşli tacirlerin mallarının çalınması üzerine Mekkeli bir grup Habeş hükümdarına bundan duydukları üzüntüyü bildirmek için gitmişlerdir ve hatta kendi tüccarlarına bir zarar gelmemesi için kendilerinden rehine dahi bırakmışlardır. Bu rehinelerden biri el-Haris bin Alkame'dir¹³¹. Birçok ülke ile kervanların o ülkelerde rahatça ticaret yapabilmeleri için hilf anlaşmaları yapmışlardır.

İslam öncesi Araplar için diplomasi ve ticaret iç içe geçmiş durumdaymış. Arabistan'ın özellikle Mekke'nin jeopolitik konumuna baktığımız zaman ticaretin bu bölgede gelişmesi için çok uygun şartların olduğunu görürüz. Batı'da Uzakdoğu ve Hindistan gibi ülkelere ulaşımını sağlayacak Basra Körfezi¹³², doğuda o zaman zengin bir ülke olan Habeşistan ile ticareti sağlamak için Kızıldeniz (Cidde Limanı). Diğer

¹²⁹İbni Hişam, I, ss. 183-184.

¹³⁰ Muhammed Hamidullah, İlaf, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 22. Cilt, İstanbul, 1988, ss. 63-64.

¹³¹Balcı, op. cit., s. 24.

¹³² Mehmet Şahin, Hatice Doğan, G-20'nin Arap Üyesi: Suudi Arabistan, **Akademik Orta Doğu Dergisi**, Cilt 11, Sayı 1, 2016, s. 30.

yandan kara yolu aracılığıyla güneyde Yemen'e kuzeyde ise o zamanın büyük güçlerinden Roma'nın elinde tuttuğu Suriye'ye ulaşma imkanı vardır.

3. GENEL HATLARI İLE ERKEN DÖNEM İSLAM UYGARLIĞI

Uygarlık kelime manası olarak farklı bilim dallarındaki araştırmacılar tarafından çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Sosyal bilimler bağlamında ise “*belli yasalara uyarak şehirde yaşayan halk*”¹³³ manasıyla kullanılmıştır. Uygarlık ile eş manada kullanılan diğer bir tabir ise medeniyet tabiridir. Medeniyet ise “*medine*” kelimesinde türetilmiş olup şehirde yaşayan manasına gelmekte ve çölde hayat sürmek demek olan bedeviliğin karşıtı bir anlam taşımaktadır. Nitekim yukarıda değinildiği üzere Arap Yarımadası'nda çölde yaşayanlara bedevi şehirde yaşayanlara ise medeni denilmiştir. Aralarında çok fazla anlam farklılığı bulunmaması dolayısıyla tez içinde İslam Uygarlığı ve İslam Medeniyeti tabirlerinin her ikisi de kullanılmıştır.

İslam Uygarlığı (Medeniyeti) tabiriyle anlaşılan MS. 622 yılında Müslümanların Mekke'den Medine'ye hicret etmeleri ile Medine şehir devletinin kurulmasından sonra günümüze kadar devam eden bir birikimdir. Daha özelde ise medeniyet ve kültürün birbirini ile yakından ilgili olmasından dolayı İslam Medeniyeti aynı zamanda İslam kültürüdür. Nitekim medeniyet, kültürün genel kabul görüp evrenselleşmesi ile ortaya çıkan bir olgudur. Bir kültür diğer kültürleri etkileyebilme merhalesine gelmiş ise o kültür medeniyet haline gelmiştir¹³⁴. İslam Uygarlığı MS 622 tarihinden itibaren askeri fetihlerle, ticaretle ve çeşitli diplomatik faaliyetlerle batıda İspanya'nın Endülüs bölgesine doğuda ise kuzey Hindistan'a kadar genişlemiştir. Ama bizim konumuz Hz. Muhammed ve ardından gelen Dört Halife dönemini yani MS. 571 ile 661 yılları arasını kapsamaktadır.

Yukarıda değindiğimiz üzere İslam Medeniyeti MS. 622 yılında Müslümanların Mekke şehrinden Medine şehrine hicretleri ve burada Medine şehir devletini kurmaları ile başlamıştır. Ama bu şehir devletinin kurulmasına kadar Hz. Muhammed'in MS. 610 yılında peygamberliğinin ilan etmesinden sonraki süreçte o sürecin hazırlık aşaması olmasından dolayı önemlidir. Bu süreçte genel olarak büyük zorluklar yaşanmış ve

¹³³ İlhan Kutluer, Medeniyet, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 28. Cilt, 2003, s. 296.

¹³⁴ Celil Abuzar, İslam Medeniyetinin Yeniden İnşası, **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 37, s. 89.

oluşacak yeni siyasi yapı muhalifleri olan Mekkeli paganlar tarafından engellenmeye çalışılmıştır. Bu süreçteki zorluklar o dönemki Müslümanları farklı siyasi ve diplomatik yollar aramaya itmiştir. Bunlarda biride Habeşistan’a MS. 615 yılında yapılan hicretmiş. Yeni gelişen siyasi yapının Mekke’de başarısızlığa uğrama ihtimaline karşı alınan önlemlerden biride bu hicretmiş. Bu birinci Habeş hicretinden bir yıl sonra Mekke’de baskıların giderek artmasında dolayı 82 erkek ve 18 kadından oluşan ikinci bir grup daha Habeşistan’a hicret etmiştir¹³⁵.

Mekke’deki Müslümanlara muhalif olan paganlar ise onları geri getirmek ve onların Habeşistan ile olan diplomalarını engellemek için Mekke’nin önemli diplomatlarını Habeşistan’a gidenleri geri getirmek üzere yollamıştır. Habeşistan her ne kadar ikinci bir karargâh gibi görünse de İslam Uygarlığının(Medeniyetinin) gelişmesi için uygun bir ortam sağlamıyormuş. Bundan dolayı Hz. Muhammed İslam karargâhı için farklı yerler ararken Mekkeli paganlar hareketin dışa yayılmasını ve daha fazla güç kazanmasını engellemek için MS. 616¹³⁶ yılında başlayan ve 3 yıl süren bir boykot uygulamıştır. Bu sırada Mekke’de Hz. Muhammed’i himaye eden amcası Ebu Talip ölmüştür. Amcasının ölümü ve boykot hadiseleri İslam devletinin Mekke şartlarında doğup, gelişemeyeceğinin anlaşılmasını sağlamış ve yeni bir merkez arayışları başlamıştır. MS. 620 senesinde Hz. Muhammed Mekke’nin 120 km güneydoğusunda yer alan Taif’e gitmiş ve Taiflilerden siyasi sığınma talebinde bulunmuştur¹³⁷. Ama Taif’in Mekke ile sıkı ekonomik ilişkilerinin olması ve Mekkelilerden korkmaları dolayısıyla bu teklifi reddetmişlerdir. Bunun üzerine Müslümanlar MS. 622 yılında Mekke’nin 350 km kadar kuzeyinde olan Medine’ye hicret ettiler ve burada ilk İslam Devleti’ni kurmuşlardır¹³⁸. Hz. Muhammed burada bütün Medine halkını içine alan bir vesika hazırladı ve bu vesika kimi yazarlara göre Medine Anayasası olarak adlandırmıştır. Bu vesikada Hz. Muhammed bu anlaşmaya taraf olan herkesi bir ümmet olarak değerlendirerek, Medine’de birliği sağlamaya çalışmıştır. Medine’ye gelindikten sonra Mekkeli paganlarla bazı savaşlar yapılmış ve diğer devletlerle diplomatik ilişkiler kurulmuştur. Bu aradaki önemli olaylardan biride Hz. Muhammed’in Mekkelilerle

¹³⁵İbrahim Sarıçam, **Hız. Muhammed ve Evrensel Mesajı**, 7. b., Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2002, ss. 101-104.

¹³⁶Adem Apak, **Ana Hatlarıyla İslam Tarihi**, Ensar Neşriyat, Bursa, 2006, s. 48

¹³⁷Ibid., s. 22

¹³⁸Nebi Bozkurt, Mustafa Sabri Küçükbaşcı, Medine, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 28. Cilt, 2003, s. 305.

düşmanlığının devam ettiği bir zamanda hac yapmak üzere Mekke'ye doğru ashabı ile beraber yola çıkması ve Mekkelilerin izin vermemesi üzerine Hudeybiye Antlaşması'nın yapılmasıdır. Çok geçmeden İslam'ın hızla yayılması ile beraber İslam Devleti güç kazanmış ve MS. 630 yılında Mekke fethedilmiştir. Fetihden iki sene sonra 632 yılında Hz. Muhammed vefat etmiştir. Yerine onunla beraber hicret eden ve hicrette mağarada ona eşlik eden en yakın arkadaşı Hz. Ebu Bekir ashabın önde gelenleri tarafından yapılan istişare sonucu halife seçilmiştir. Hz. Muhammed'in ölmesini fırsat bilen Arap kavimleri İslam Devletinden çıkmak istemiştir. Bunun sonucu olarak Hz. Ebu Bekir Dönemi'nde birçok savaş ve barış anlaşmaları yapılmıştır. Hz. Ebu Bekir'in 2 senelik hilafeti sonrasında yerine yine önde gelen sahabelerin istişaresi sonucu Hz. Ömer seçilmiştir. Asıl toprak genişlemesi bu döneme denk gelmektedir ve MS. 634-644 yılları arasında İslam Devletini yöneten Hz. Ömer, Sasani İmparatorluğu'nu yıkmış, Mısır ele geçirmiş, Bizans'tan Suriye ve çevresi geri alınmış ve Kudüs, halkının rızasıyla İslam yönetimi altına girmiştir. Hz. Ömer'den sonra yerine Hz. Osman geçmiştir. Bu dönemde İslam Devleti içinde sorunlar çıkmaya başlamış ve içten bölünmeler meydana gelmiştir. İç karışıklıklara rağmen bu dönemde de önemli fetihler gerçekleştirilmiştir. Bunlardan bazıları: İran tamamen fethedilmesi, Dağıstan, Azerbaycan, Horasan'ın büyük kısmı, Tunus ve civarı, Kuzey Afrika'da Sudan'a kadar kontrol altına alınmasıdır¹³⁹. Hz. Osman'ın Hariciler denen bir grup tarafından MS. 656'da öldürülmesi, beraberinde birçok sorun ortaya çıkarmıştır. Hz. Muhammed'in eşi olan Hz. Ayşe ve yakın arkadaşlarından Talha bin Ubeydullah ve Zubeyr bin Avvam, Hz. Ali'yi Hz. Osman'ın katillerini bulmamak ile suçluyorlarmış. Bunun sonucu gelişen olaylar sonucunda Cemel Vakası (MS. 656)¹⁴⁰ meydana gelmiş ve birçok sahabe burada ölmüştür. Bu savaşı Hz. Ali ve taraftarlarının kazanmasının ardından İslamiyet öncesinde de var olan Beni Haşim ve Ümeyyeoğulları ihtilafı tekrar gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Bu ihtilafta Sıffin Savaşı ve hakem olayı ile sonuçlanmıştır. Hz. Ali kendi döneminde genel olarak fetihlerden ziyade iç karışıklıkları ile meşgul olmuştur. MS. 661 yılında Hariciler tarafından öldürülmüştür.

3.1. Mekke'nin Coğrafi Durumu ve Araplar

¹³⁹ İsmail Yiğit, Osman, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 33. Cilt, 2007, s. 439

¹⁴⁰ Mehmet Öztürk, Hz. Ali Dönemi Siyasi Ve Fıkhi Gelişmelerin Mezheplerin Oluşumuna Etkisi, *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 1, 2014, s. 90

İslam Medeniyeti'nin doğup, geliştiği yer Arap Yarımadası'dır. Yukarıda İslamiyet öncesi Arap Yarımadası'nda diplomasi başlığı altında değindiğimiz üzere Arap Yarımadası üç tarafı Basra Körfezi, Kızıldeniz ve Umman Denizi ile çevrili kuzey tarafından ise Ürdün ve Irak'a bağlı Güney-Batı Asya'da bir bölgedir. Daha özelde Arap Yarımadası'nda bulunan Mekke ise Hicaz bölgesinde yer almakta ve Kızıldeniz'in Cidde limanından 72 km. daha içeride bulunmaktadır. Mekke'nin iklimsel koşullarından dolayı tarım fazla gelişmemiş ve Mekkeliler daha çok ticaret ile uğraşmışlardır. Bir taraftan Kızıldeniz'e yakın olmaları, diğer taraftan Suriye ve Irak ile karasal bağlantılarının olması onları ticaret ile uğraşmaya teşvik etmiştir. Diğer bir yandan Mekke'nin Kabe gibi kutsal bir mekanı içinde barındırması ekonomik ve saygınlık olarak Mekke'yi diğer Arap kabilelerinden öne geçirmiştir. Kabe İslamiyet'ten önce içinde ve etrafında birçok put barındırmaktaymış ve Arap Yarımadası ve diğer yerlerden insanlar buraya hac için gelirlermiş¹⁴¹. İşte böyle bir ortamda Hz. Muhammed kendisinin peygamber olduğunu ve ona tabi olup, büyük bir İslam devleti kurmayı vaat etmiştir. Hatta kurulma aşamasında daha kendilerini Kureyş'e karşı koruyamaz halde oldukları bir dönemde o zamanın bölgesel güçleri olan Sasani ve Bizans topraklarını elde edeceklerini haber vermiştir¹⁴². Diğer yandan İslam'ın ortaya çıkışı ve medeniyet olma aşamasında yaşanan en büyük sorunlardan bazıları şunlardır:

1) Arapların örf ve adetlerine bağlılıkları ve kabilecilik: İslam öncesi Mekke'de liderlik, şan, şöhret gibi değerler için her daim kabileler arasında yarış varmış. Haşimililerden bir peygamber gelmesi diğer kabileleri geride bırakacağı için bunu kabul etmemişlerdir.

2) Çıkarlarını, mevkilerini ve Araplar nezdindeki itibarlarını korumak: Kureyşliler Kâbe'ye sahip olmalarının getirdiği imtiyazları ellerinden kaçırmamak istiyorlarmış. Ayrıca ticari çıkarlarının eğer İslam yayılırsa diğer Arapların ellerine geçeceklerine inanıyorlarmış.

¹⁴¹C.E. Bosworth, E. Van Donzel, W.P. Heinrichs AND CH. Pellat, Makka, **The International Union of Academies**, Volume 6, 1991, ss. 144-146.

¹⁴² Ömer Cide, Hz. Peygamber'in Sasani ve Bizans'ı Hedef Göstermesi, **Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 7, Sayı 14, Aralık 2007, ss. 14-16.

3) Arap Yarımadası'nda birliğin olmayışı: Arap Yarımadası'nda putperestliğin hâkim olması ve herhangi bir semavi dine çoğunlukla inanılmaması siyasi bir organizasyonu zorlaştırmıştır¹⁴³.

3.2. İslam Medeniyeti'nin Diplomatik ve Siyasi Olarak Hızla Yayılmasını Etkileyen Faktörler

Dini ve siyasi otoritenin tek elde toplanması da diyebileceğimiz halifelik makamı bu faktörlerden biridir. Halife yani “*arkada olmak, birinin arkasından gelmek, yerine geçmek*” manalarına denk gelen half fiilinden türemiş olup, “*birinin yerine geçerek işini, görevini devam ettiren*” anlamında siyasi bir terimdir¹⁴⁴. İslam literatüründe ise hem dini hem siyasi otoriteyi idare eden kişi olarak kullanılmaktadır. Her ne kadar dini ve siyasi otoriteyi temsil etse de halifenin yanında toplumun önde gelen kişilerinin yer aldığı istişare kurulu bulunmakta ve bütün kararlar bu kurul sonucu ortak akıl ile alınmıştır¹⁴⁵. Buda siyasi ve diplomatik kararların daha hızlı ve akılcı şekilde alınmasını sağlıyormuş.

Farklı kültürlerin bir arada yaşayabilmesi İslam Uygarlığının temel prensiplerinden biri olmuştur. İslam Uygarlığı (Medeniyeti) daha toleranslı bir yol izlediği için kısa zamanda Arap Yarımadası'nda ve dışında hızla toprak edinimleri ve diplomatik başarılar sağlamıştır. Bunun örneklerinden biriside Medine Vesikası'dır. Bu anlaşmayı kabul eden grupların hepsi bir ümmet olarak nitelendirilmiştir¹⁴⁶. Buradaki ümmetten kasıt çeşitli yazarlar tarafından farklı yorumlanmıştır. Bazıları bu ümmet tabirinin kabileci bir birliği ifade ettiğini söylerken, kimi yazarlarda buradaki ümmetin Müslümanlardan ziyade Allah'a inanan kişiler olarak yorumlandığını bu yüzden Yahudilerinde ümmet kategorisine girdiklerini söylemişlerdir¹⁴⁷. Tabii ki İslam'a girenler övülmüştür ama diğer dini gruplara mensup kişilerin (özellikle ehli kitap; Hristiyan ve Yahudi) rahatça dinini yaşamaları için ortam sağlanmıştır. Örneğin Kudüs

¹⁴³Sallabi, I, op. cit., ss. 224-228.

¹⁴⁴ Süleyman Uludağ, Halife, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 15. Cilt, 1997, s. 299

¹⁴⁵Casim Avcı, Hilafet, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 17. Cilt, 1998, s. 539

¹⁴⁶ Abdulhamit Sinanoğlu, İslâm Medeniyetinde Farklı Kültürlerin Birlikte Yaşamalarının İlk Tecrübesi, **Ekev Akademi Dergisi**, Sayı: 44, 2010, s. 40

¹⁴⁷ Halil İbrahim Bulut, Ümmet, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 42. Cilt, 2012, s. 308.

Hiz. Ömer Dönemi'nde fetih edildiği zaman buradaki Hristiyanlara cizye karşılığı eman verilmiştir¹⁴⁸.

İslam'ın doğuşu sırasındaki siyasi konjonktürte Sasani ve Bizans İmparatorluğu o dönemki Orta Doğu'ya hakim olan iki güçtür. Ama uzun yıllar birbiri ile olan savaşları bu iki imparatorluğu güçsüz bırakmış ve İslam Uygarlığının (Medeniyetinin) doğup, gelişmesi için zemin hazırlamıştır. Arabistan Yarımadası ise merkezi bir otoriteden yoksundur. Böyle bir ortamda Arapların tek bayrak altında toplanmaları birbirini zayıflatan rakiplerine karşı büyük bir güç meydana getirmiştir.

3.3. İslam Uygarlığında (Medeniyetinde) Sonradan Ortaya Çıkan Siyasi Akımlar

Bu siyasi akımlar genel itibariyle Hiz. Osman (644-656)'ın hilafeti Dönemi'nde ortaya çıkmaya başlamış ve Hiz. Ali (656-661) Dönemi'nde iyice güç kazanmışlardır. Hiz. Ömer ve Hiz. Ebu Bekir dönemleri nispeten daha az ihtilafli geçmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır:

3.3.1. Haricilik

Haricilik kelime manası olarak “*çıkınak, itaatten ayrılmak, isyan etmek*” (huruc) kökünden türeyerek “*ayrılan, isyan eden*” anlamlarına gelen “*haricun*” kelimesinden ortaya çıkmıştır¹⁴⁹. Haricilik ilk olarak Hiz. Ali ile Hiz. Muaviye arasında yapılan Sıffin Savaşı'nda (657) Hiz. Muaviye ve ordusunun Kuran sayfalarını kılıçlarına takarak Kuran'ı hakem tayin etmek istemeleri (tahkim olayı) üzerine ortaya çıkmıştır¹⁵⁰. Bu olayda Hariciler önce Hiz. Ali'den hakeme başvurmasını istemişler ama daha sonra hükmün Allah'a ait olduğunu söyleyerek, Hiz. Ali'nin yanlış yaptığını ve hakemden vazgeçmesi gerektiğini beyan etmişlerdir. Hiz. Ali hakemden vazgeçmeyince Kufe yakınlarındaki Harura adlı yere gelmiş ve burada ilk Harici grubunu oluşturmuşlardır. Sayıları yaklaşık olarak 12000 kişi olan grubun başında kumandan olarak Şebes et-Temimi bulunmaktadır¹⁵¹. Harura'ya Abdullan Bin Abbas'ın gitmesi ve bunlarla konuşması üzerine bunlardan bir kısmı Hiz. Ali taraflarına geri dönmüş kimisi ise ölmüştür. Kalanlar Abdullah b. Vehb er-Râsibî önderliğinde Kufe'de daha fazla

¹⁴⁸ Muammer Gül, Müslümanları Kudüs'ü Fethi, **Harran Üniversitesi ilahiyat Fakültesi Dergisi**, yıl: 2001, sayı: II, s. 50

¹⁴⁹ Mehmet Ali Büyükkara (ed.), **İslam Mezhepleri Tarihi**, 1. Baskı, Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, 2010, s. 43

¹⁵⁰ Ebu'l-Hasen el-Eş'ari, **İlk Dönem İslam Mezhepleri**, 1. b., Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 102

¹⁵¹ Büyükkara, op. cit., s. 44

kalmayıp Nehrevan'da yapılanmaya başlamış ve burada terör faaliyetlerine başlamışlardır¹⁵². Hz. Ali kalan Hariciler ile savaşmış ve çoğu öldürülmüştür ama bu onların Hz. Ali'ye olan kinlerini daha da arttırmıştır ve Hz. Ali, Muâviye ve Amr b. el-As'a Hariciler tarafından hazırlanan suikast girişimlerinde ikisi kurtulurken Hz. Ali Abdurrahman bin Mülcem isimli bir Harici tarafından öldürülmüştür(MS. 661)¹⁵³.

Sağ kalan Hariciler o zamandan günümüze kadar olan süreçte İslam Uygarlığı'nda siyaseti etkilemişlerdir. Haricilerin zihni yapıları uyguladıkları diplomasi ve siyaseti de etkilemiştir. Dini kaynakları çok yüzeysel olarak anlayıp, yorumlamışlar ve sadece kendi bildiklerini doğru kabul etmişlerdir. Büyük günah işleyeni dinden çıkmış saydıkları için kolayca böyle kişileri öldürmüşlerdir. Kötülüğe karşı silahlı mücadeleyi savunmuşlar ve haksızlık yapan devlet başkanına karşı silahla veya silahsız fark etmeksizin yönetimden uzaklaştırılması gerektiğini beyan etmişlerdir¹⁵⁴.

3.3.2. Şiilik

Kelime manası olarak şia “*tafaftar, yardımcı, destekleyici; bir işi gerçekleştirmek için bir kimse etrafında toplanan grup*”¹⁵⁵ gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Özellikle Hz. Osman'ın hilafetinin ikinci yarısında ve Hz. Ali'nin hilafeti dönemlerinde şia kelimesi yukarıdaki gibi taraftar manasında kullanılmıştır; “*Şiatu Ali*”, “*Şiatu Osman*”, “*Şiatu Muaviye*”¹⁵⁶. Terim olarak ise Hz. Ali'nin ve Ehli Beyt'in¹⁵⁷ halifeliğini ve imametinin esas tutarak, halifelik hakkının onun ve onun soyuna ait olduğunu düşünenlere denmektedir¹⁵⁸. Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın bu hakkı gasp ettiklerini düşünmektedirler. Bu manada kullanılan Şia ilk dönemlerden ziyade daha sonları sistematikleşmiştir.

¹⁵² Adnan Demircan, Hz. Ali'nin İktidar Yıllarında İslâm Toplumunda Siyaset, **Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (ANEMON)**, Cilt:1, Sayı:2, 2013, s. 184.

¹⁵³ Büyükkara, op.cit., s. 45.

¹⁵⁴ Halil İbrahim Bulut, Dini Şiddetin Fikri Arka Planı Olarak Haricilik ve Günümüze Yansımaları, **Usûl**, Cilt 11, Sayı 11, 2009, s. 49.

¹⁵⁵ Mustafa Öz, Şia, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 39. Cilt, 2010, s. 111.

¹⁵⁶ Büyükkara, op. cit., s. 94.

¹⁵⁷ Ehli Beyt ev halkı demektir. Özelde Hz. Muhammed, Hz. Ali(Hz. Muhammed'in damadı), Hz. Fatıma(kızı), Hz. Hasan(torunu) ve Hz. Hüseyin(torunu). Genel manada ise bu sayılan kişilerin soyundan gelenlerdir. Daha detaylı bilgi için bkz. Mustafa Öz, Ehl-i Beyt, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 10. Cilt, 1994, ss. 498-501.

¹⁵⁸ Mehmet Öztürk, Hz. Ali Dönemi Siyasi Ve Fıkhi Gelişmelerin Mezheplerin Oluşumuna Etkisi, **Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 1, 2014, s. 88.

Kimi yazarlarca Şia'nın kurucusu Abdullah bin Sebe olarak kabul edilir ve Hz. Ali Dönemi'nde aşırı görüşlerinden ötürü Medain'e sürüldüğü söylenir¹⁵⁹. Şiiliğin daha fazla ilgi görmeye başladığı dönem ise Hz. Hüseyin'in Kerbela'da Ümeyyeoğulları'ndan Yezid Bin Muaviye Dönemi'nde Kufe Valisi Ubbeydullah bin Ziyad'ın emrindeki ordu tarafından saldırıya uğraması ve vefat etmesine (MS. 680) rastlamaktaymış¹⁶⁰. Bu olaydan sonra Kufeliler Hz. Hüseyin'in ölmesinde onu yalnız bıraktıkları ve kendilerini ancak Yezid ve Hz. Hüseyin'in ölümünden sorumlu olanları öldürerek af ettirebileceklerini düşünerek Tevvabin (Tövbe Edenler) grubunu kurmuşlardır. Başlarında Hz. Ali'nin akrabası olan Süleyman bin Surad vardır. Hz. Hüseyin'in ölümünde en önemli fail olan Kufe Valisi Ubeydullah bin Ziyad'ı en büyük düşmanları olarak gördükleri için onunla savaşmak maksadıyla hazırlıklar yapmışlar ama 685'de yapılan savaşta Tevvabin grubunun 5 kurucu üyesinden dördü öldürülmüştür¹⁶¹. Her ne kadar günümüzde algılanan Şia ile çok alakalı olmasa da bu ilk Şii hareket olarak tanımlanmaktadır.

Şia mantığındaki diğer bir hareket ise Hz. Ali'nin Medain valisi Sa'd bin Mesud'un yeğeni Muhtar b. Ebi Ubeyd es-Sakafi başlatmış ve Kufe'de kendine taraftar arama girişimlerinde bulunmuştur¹⁶². Muhtar ilk başta Mekke'yi elinde tutan Abdullah bin Zubeyr'in yanına giderek onun ile beraber MS. 683-84 senelerinde Emevilerin buraya saldırısında cesurca savaşmış ve Abdullah bin Zubeyr'in takdirini kazanmıştır¹⁶³. Lakin Abdullah bin Zubeyr'in yanında istediği şan ve şöhrete kavuşamayacağını anlayan Muhtar, Kufe'ye hareket etmiş ve burada Tevvabin ile Abdullah bin Zubeyr taraftarlarını kendisine çekmeye çalışmıştır. Belli bir kitleyi kendi kontrolü altına alan Muhtar meşrutiyetini sağlamak için Hz. Ali'nin torunu olan Ali bin Hüseyin'e mektup yazarak Kufe'ye gelip başlarına geçmesini istemiş lakin Ali bin Hüseyin bunu kabul etmemiştir¹⁶⁴. Daha sonra Hz. Ali'nin diğer bir oğlu olan, Mekke'de bulunan Muhammed b. el-Hanefiyye'ye mektup göndermiş ve el-

¹⁵⁹ Demircan, op. cit., s. 188

¹⁶⁰ Adem Apak, **Tüm Yönleriyle Kerbela Olayı**, <http://www.sonpeygamber.info/tum-yonleriyle-kerbela-olayi> (e.t. 27.01.2020)

¹⁶¹ İsmail Yiğit, Tevvabin, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 41. Cilt, 2012, ss. 49-50.

¹⁶² Büyükkara (ed.), op. cit., s. 99.

¹⁶³ Aytekin Şenzeybek, Muhtâr Es-Sakafi'nin Hayatı Bağlamında İlk Keysâni Fikirlerin Ortaya Çıkışı, **Marife**, Cilt 15, Sayı 2, 2015, s. 352.

¹⁶⁴ Büyükkara, op. cit., s. 99.

Hanefiyye'ye bazı yardımları sonucu onun desteğini kısmen de olsa almıştır¹⁶⁵. Bundan sonra Muhtar, Ubeydullah bin Ziyad'ın komutasındaki ordu ile Hazir Irmağı kenarında karşılaşmış, bu orduyu mağlup etmiş ve Ubeydullah bin Ziyad'da bu savaşta öldürülmüştür¹⁶⁶. Özellikle bu dönemde Şia kendi içinde bazı kollara ayrılmıştır: Muhtar'ın destekçilerine Keysaniyye, Abdullah bin Sebe'nin destekçilerine Sebeiyye denilmiştir¹⁶⁷.

3.3.3. Mürcie

Mürcie, “ümit vermek, tehir etmek(ertelemek)” manalarına gelen “irca” fiilinden türemiştir¹⁶⁸. Hz. Ali Dönemi'nde ortaya çıkan Haricilerin ve Emevi hanedanının dışlayıcı tavırlarının sonucu olarak ortaya çıkmış ve sonraki dönemlerde gelişmiştir. Haricilerin büyük günah ile ilgili görüşleri¹⁶⁹ İslam dünyasında ayrışmalara neden olmuş, daha birleştirici ve bütünleştirici bir çaba olarak Mürcie ortaya çıkmıştır. İlk dönem Mürcieleri ile sonraki kuşak arasında farklar vardır. Nitekim ilk dönem Mürcie diyebileceğimiz grubun içinde şu kişiler varmış: Abdullah bin Ömer, Sâd bin ebî Vakkas, Muhammet bin Mesleme, Üsame bin Zeyd, Kudâme bin Mâzun, Kâ'b bin Mâlik, Sâd bin Mâlik, Zeyd bin Sâbit, Hassan bin Sâbit, Mesleme bin Muhalled, ebû Said el Hudrî, en-Nu'man bin Beşir, Râfibin Hadîfe, Fedâle bin Ubeyd, Kâb bin Ucre, Kays bin Hazım, Eymen bin Hureym, Muhammet bin ebîBekre, Velid bin Ukbe, İmran bin Husayn¹⁷⁰. Bu kişiler İslam'ı ilk kaynağından öğrenen kişilermiş ve aralarında Hz. Muhammed'in amcası olan Sâd bin ebî Vakkas'da bulunmaktaymış. İlk dönemde Hz. Osman'ın ölümü ve sonrası gelişen Cemel, Sıffin gibi çoğu siyasi olaylarda tarafsız kalmışlardır. Siyasetten uzak kalmaları ile birlikte çoğu zaman ilim ile meşgul olmuşlardır. Emevilerin yönetiminde Mürcielerin taraftar olduğu siyasi oluşumlar

¹⁶⁵Şenzeybek, op. cit.,ss. 353-57.

¹⁶⁶Büyükkara, op. cit., s. 99.

¹⁶⁷ Fatma Akbaş, **Hicri İlk İki Yüzyılda İslam Mezhepleri ve Coğrafi Dağılışı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, SBE, 2019, ss. 62-65 .

¹⁶⁸Büyükkara (ed.), op. cit., s. 50

¹⁶⁹ Hariciler büyük günahları işleyenleri dinden çıkmış olarak görmekteler(tekfir) ve bu kişilerin diğer gayri Müslimlerle aynı statüye koymaktalar. Daha detaylı bilgi için bkz. Zekai Türkmen, **Cemel Ve Sıffin Savaşlarının İslam Mezheplerinin Oluşumuna Etkisi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, SBE, 2016, s. 80.

¹⁷⁰ Akbaş, op. cit., s. 49

şunlarmış: Abdurrahman b. Muhammed b. Eş'as (81/700), Yezîd b. Mühelleb (101/719), Zeyd b. Ali (122/740) ve Haris b. Süreyc (127/745) isyanlarıdır¹⁷¹.

3.4. İslam Diplomasisi İçin Üç Önemli Terim: Darü'l Harb, Darü'l Sulh, Darü'l İslam

Dar kelimesi “*mahalle, bir kavmin konakladığı veya yerleştiği yer*” anlamlarına gelmektedir¹⁷². Darü'l-İslam tanımlanması akademisyenler arasında farklılaşmaktadır. Kimi akademisyenlere göre Darü'l-İslam herhangi bir toprak parçası ki o toprak parçası Müslümanlar tarafından kontrol edilir ve İslam hukuku orada uygulanır¹⁷³. Bu tür ülkelere Suudi Arabistan ve İran örnek verilebilir. Bazı akademisyenler ise bir bölgenin Darü'l-İslam sayılması için illaki orada İslam hukukunun ve şeriatının uygulanmasının şart koşmamış, Müslüman çoğunluğun o bölgede yaşamasını yeterli görmüştür¹⁷⁴. Bu tür ülkelere ise Türkiye ve Mısır örnek verilebilir. Genel kabul gören görüş ise o ülkenin yönetim ve hâkimiyeti kimin elinde ise ona göre isimlendirilmesidir.

Darü'l-Harb ise Darü'l-İslam tanımının aksine yani İslam hukukunun uygulanmadığı ve İslam dışı; küfür yönetiminin etkili olduğu ülkedir. Sünni ekolünün kurucusu İmamı Azam Ebu Hanife'ye göre Darü'l-Harb tabiri bir bölgede Müslümanların kendi dini inançlarını yerine getirebilme özgürlüğüne ve güven içinde orada yaşamalarına göre değişmiştir¹⁷⁵. Eğer İslam hukukunun uygulanmadığı bir bölgede Müslümanlar güven içinde dini inançlarını yerine getirebiliyorsa o bölge Darul Harb içinde değildir.

Darü'l-Sulh (Darü'l-Ahd) ise Müslüman otorite ile barış antlaşması yapılmış olan topraklardır. Bu tanımın oluşmasına yol açan ise Necran ve Nübyeliler ile yapılan antlaşmalardır. Hz. Muhammed Yemen'de yaşayan Necran Hristiyanlarına cizye ödemek şartı ile kendilerine karışılmaması ve Müslümanların koruması altında olmaları teklif edilmiş onlarda kabul etmişlerdir¹⁷⁶. İlk İslam fıkıhçıları da bu konuda farklı

¹⁷¹Büyükkara, op. cit., s. 52

¹⁷² Ahmet Özel, Klasik İslâm Devletler Hukukunda Ülke Kavramı ve Günümüzdeki Durum: İbnTeymiyye'nin Mardin Fetvası ile Benzeri Diğer Bazı Fetvalar, **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 43, 2012, s. 43.

¹⁷³ Abdujalil Sajid, **Dar al-Islam, Dar al-Harb**, World Muslim Congress (January 31, 2008), <http://worldmuslimcongress.blogspot.com/2008/01/dar-al-islam-dar-al-harb.html>.(e.t. 27.02.2020)

¹⁷⁴ George Sadek, **International Relations Under IslamicLaw (Shari'a): Dar Al-Harb (House Of War) Vs. Dar Al-Islam (House Of Islam)**, The Law Library of Congress, Global Legal Research Center, 2012, <https://www.loc.gov/law/help/islamic-law/international-relations-islamic-law.pdf> (28.02.2020)

¹⁷⁵Ibid.

¹⁷⁶B. Lewis vd. (ed.), **Encyclopaedia of Islam**, 2. Cilt, E. J. Brill Publishers, 1991, s. 131.

görüşler sunmuşlardır. Hanbelilere ve İmam Maverdi'ye göre bu topraklar cizye karşılığı gayrimüslimlere verildiği için ve arazi mülkiyeti sistemi ile Dar yani topraklar belirlendiği için buralar Darü'l Ahd yani anlaşmalı topraklar olmuşlardır. Ama Şafi fıkıhçıları bu konuya hâkimiyet ve egemenlik alanı yönünden değerlendirdikleri ve Müslümanların bir yeri ele geçirmeden cizye alamayacaklarını düşündükleri için burayı Darü'l İslam saymışlardır¹⁷⁷. Hanefi fıkıhçılarda Şafi fıkıhçıları gibi bunları Darü'l İslam kategorisi içine almışlardır.

¹⁷⁷ Ahmed Özel, **İslâm Hukukunda Ülke Kavramı**, Marifet Yayınları, İstanbul, 1984, s. 134.

2. BÖLÜM

HZ. MUHAMMED DÖNEMİNDE DİPLOMASİ

Çalışmanın bu bölümünde Erken Dönem İslam Uygarlığının hangi dönemleri kapsadığı, diplomasi açısından hangi kavram ve kurumları temel aldığı, ayrıca Hz. Muhammed ve diplomasi konusu analiz edilecektir. İslam Diplomasisi'nin temellerinin atıldığı ve bunun üzerine inşa edilmesi nedeniyle önem arz etmektedir. Hz. Muhammed ve diplomasi konusunun içeriğinde ise onun diğer devletlerle yaptığı yazışmalar ve gönderdiği elçiler üzerinden İslam Diplomasisi irdelenecektir.

Bu kısımda erken İslam Medeniyeti'nin ve diplomasisinin kurucusu olan Hz. Muhammed'in diğer devletler ile yapmış olduğu yazışmaları ve diğer devletlere yollamış olduğu diplomatlar üzerinden diplomasinin gelişimi analiz edilecektir. Hz. Muhammed'in kişiliğinin ve diğer sosyo-kültürel etkilerin onun diplomatlığına yaptığı etkilere bakılacaktır.

1. HZ. MUHAMMED'İN DİĞER DEVLETLERLE YAPTIĞI YAZIŞMALAR VE İÇERİKLERİ

Bu başlık altında Hz. Muhammed'in diğer devletler ve kabileler ile yapmış olduğu yazışmalar üzerinden onun diplomasinin özelliklerine bakılacaktır.

1.1. Hz. Muhammed'in Diplomatik Mektuplarının Önemi

Hız. Muhammed'in doğduğu tarihlerde Arap Yarımadası'nda iki önemli güç varmış: Bizans ve Sasani İmparatorluğu. Yarımada'da güçlü ve bütün Arapları tek çatı altında toplayacak bir Arap gücü bulunmuyormuş. Genellikle Araplar küçük devletler ve kabileler halinde yaşıyormuş. Böyle bir zamanda Hz. Muhammed ilk önce Arapları daha sonra bütün insanları birleştirecek bir İslam Devleti kurma teşebbüsünü gerçekleştirmek için ilk adımı Medine'ye hicret ederek atmıştı. Nasıl ki iç meselelerini halledemeyen bir devlet dış meselelerde pek etkili olamazsa Hz. Muhammed'de hicretten sonra ilk önce Mekke ile ilişkilerini düzeltmenin yollarını aramıştır. Medine'ye hicretten sonra uluslararası ilişkiler açısından ikinci dönüm noktası da Hudeybiye Antlaşması olmuştur. Mekke ile olan sorunlar diğer devlet ve kabilelerle diplomatik ilişkiler yoluyla temasa geçme işlemini önemli ölçüde sekteye uğratıyormuş. Mekke ile olan sorunlar Hudeybiye ile önemli ölçüde çözüldükten sonra Hz.

Muhammed dış ilişkilere önem vermiş ve devletlere, kabilelere İslam'a davet mektupları göndermeye başlamıştır.

Hiz. Muhammed yolladığı ilk mektupları o zamanın büyük devletlerinin hükümdarlarına yollamıştır. Mekke'deki ilk zamanlarda İslam'ın yayılmasının engellenmesi Mekke'deki ileri gelenlerinden kaynaklanmıştır. Hiz. Muhammed'de o ülkenin hükümdarının dinini değiştirmesinin bütün halkın dinini değiştirmesi veya orada isteyenin İslam'ı seçebilme özgürlüğü demek olduğunu biliyormuş. Bu yüzden de öncelikle hükümdarlara mektup göndermiştir¹⁷⁸.

O zamanki uluslararası konjonktürün devletlerin güç yetirebildiğı diğerk devletin topraklarını işgal etme şeklinde bir anlayışı olması Hiz. Muhammed'i farklı kılmıştır. O çoğı zaman barıştan ve diyalogdan yana olmuş ve sorunların masada çözülmesi taraftarıymış. Bunun en önemli örneklerinden birini de Hudeybiye Antlaşması'nda göstermiştir. Antlaşma maddelerinin görünüşte tamamen Müslümanların aleyhine görünmesine rağmen Hiz. Muhammed usta bir siyasetçi olması ve İslam'ın her zaman diyalogdan yana olduğunu göstermesi için antlaşmayı kabul etmiştir. Hudeybiye Antlaşmasından sonrada küçük kabile devletlerine dahi ilk önce elçi ve mektup göndererek İslam'a davet etmiş ve İslam'ı kabul etmeleri halinde yönetimin hak ile idare etme şartı ile aynı kişilerde kalacağını belirtmiştir. Böylece Hiz. Muhammed İslam'ın amacının yakıp, yok etmek veya işgal etmek değil, o ülkede İslami hükümlerin uygulanmasının sağlanması olduğunu göstermek istemiştir¹⁷⁹.

Mektuplar Arabistan Yarımadası'nda bile tam olarak bilinmeyen bir dini kıta dışına taşıyarak tanıtılmasını sağlamıştır. Çoğı mektupta İslam'ın temeli olan tek Allah inancı ve Hiz. Muhammed'in onun peygamberi olduğu açıkça belirtilmiş ve İslam'a davet edilmiştir.

Hiz. Muhammed elçiler ve mektuplar sayesinde elçi yolladığı ülke hakkında bilgi edinmiş oluyormuş. Elçi Hiz. Muhammed'e özellikle de savaş zamanı çok önemli olabilecek bilgiler getiriyormuş. Hiz. Muhammed yeni oluşturacağı stratejileri bu bilgileri de göz önüne alarak revize ediyormuş.

¹⁷⁸Süheyil Hüseyin El-Fetlavi, **Hiz. Muhammed'in Diplomasi Anlayışı**, Çev. Mustafa Işık, 1. b., Rağbet Yayınları, İstanbul, 2018, s. 330.

¹⁷⁹Nizamettin Çelik, Hiz. Peygamber'in (sav) Diplomatik İlişkilerinin Mahiyeti ve Temel Hedefi / The Prospect of the Diplomatic Relations of the Prophet Mohammad (Pbuh), **Hadith**, 2, 2019, s. 105.

Hız. Muhammed yolladığı mektuplar sayesinde hem Arabistan'da hem de uluslararası ortamda kendini tanıtmış oluyormuş. Ayrıca yeni İslam Devleti için Dünya'yı bilen devlet adamları yetiştirilmesini sağlıyormuş. Medine şehir devleti birkaç kabileden oluşan küçük bir oluşum iken bile mektuplar sayesinde Bizans ve Sasani İmparatorlukları gibi büyük devletler tarafından öğreniliyormuş. Bizans İmparatoru Herakliyas'un Hız. Muhammed'in elçisini huzuruna alıp dinlemesi veya Mısır Kralı Mukavkıs'ın Hız. Muhammed'e hediyeler yollaması kayda değer önemli gelişmelermiş. Hız. Muhammed bu ülkelere yolladığı kimi elçilere o ülkede vergilerin toplanması ve halka İslam'ın öğretilmesi için orada kalması talimatını vermiştir. Amr b. As Hız. Muhammed tarafından Umman'a vali olarak atanmıştır. Ala b. Hadrami'de Bahreyn'e Hız. Muhammed tarafından Münzir b. Sava'ya yardım etmesi için vali olarak atanmıştır¹⁸⁰.

1.2. Hız. Muhammed'in Diplomatik Mektuplarının Üslubu

Hız. Muhammed her mektubunda muhatabından önce kendi ismini yazdırmıştır. Bu günümüz uluslararası ilişkilerinde de geçerli olan bir kuraldır. “Allah'ın elçisi Muhammed'den...” veya “Allah'ın kulu ve Resulü Muhammed'den...” gibi önceliği kendi ismine verdiği örnekler çoğu mektupta kullanılmıştır¹⁸¹.

İkinci olarak Hız. Muhammed mektuplarında kendi adından sonra muhatabının lakabını ve adını yazdırmıştır. Bu o zamanın şartları için önemli görülen bir meseleydi. Mesela “Kıptiler'in Büyüğü el-Mukavvis'a” veya “Habeşliler'in Kralı Necaşi'ye” gibi hükümdarları onore edecek lakaplar kullanılmıştır¹⁸².

İçerik olarak Hız. Muhammed her mektubuna besmele yani “Esirgeyen ve Bağışlayan Allah'ın adıyla” tabiri ile başlamıştır. Mektuplarda gönderilen ülkenin kültürel ve dini özellikleri göz önünde bulundurulmuştur. Eğer Hristiyan bir ülkeye gönderiliyorsa Hız. İsa ile ilgili ayetler yazılmış. Ama ehli kitaptan olmayan bir millete gönderildiğinde ise öncelikle Allah'ın birliğinden ve Hız. Muhammed'in O'nun kulu ve peygamberi olduğundan bahsedilmiştir. Mektuplarda genellikle tartışmalı konulara çok fazla değinilmemiştir. Asıl, önemli olan meseleler kısaca yazılarak mektup sonlandırılmıştır. Mektupların kısa tutulmasının sebeplerinden biri Arap edebiyatının

¹⁸⁰ Abdullah Kıran, Amr bin As ve Arapların Deveden Denize Macerası, **Tarih ve Gelecek Dergisi**, Cilt 5, Sayı 3, 2019, s. 575., Hamidullah, “İslam...”, op. cit., s. 376.

¹⁸¹ Ünalın, Öztürk, op. cit., ss. 15-20.

¹⁸² Ibid., s. 20.

yazı ile değil sözle nesilden nesile aktarılmasından dolayı Araplar daha çok edebi cümleler kurmaya ve az sözcük ile çok şey anlatmaya çalışmışlardır. Elçi ve mektup gönderilen yöneticilerden iktidarlarını bırakmaları istenmemiş, yönetimde kalmaları hak ile idare etmeye bağlanmıştır. Hz. Muhammed bazı mektuplarda elçilerinin isimlerini yazmış ve onların memnun edilmesini istemiştir¹⁸³.

Hz. Muhammed mektup ile beraber yollayacağı elçinin o ülkenin dilini ve kültürünü bilmesine önem verirmiş. Hz. Muhammed'in kâtibi olan Zeyd b. Sabit Hz. Muhammed'in isteği üzerine İbranice ve Süryanice öğrenmiştir¹⁸⁴. Hz. Muhammed tarafından Bizans Kralı Heraklyus'a elçi olarak gönderilen Dihye b. Halife el-Kelbi Heraklyus'a götürdüğü mektubu kendi tercüme etmiştir¹⁸⁵.

Hz. Muhammed mektuplarında diplomasi dili kullanılırken aynı zamanda da nezaket kurallarına da riayet etmiştir. Arap kabilelerine yazdığı mektuplarını sert bir dille yazarken diğer Acem şahı veya Bizans İmparatoru'na daha yumuşak bir dil kullanmıştır. Hz. Muhammed bu mektupları yazarken sadece Medine şehir devleti gibi küçük bir oluşumun lideriydi. Ama mektuplarında o zamanın bölgesel güçlerini kendisine tabi olmaya davet ediyormuş. Buradan da anlaşılacağı üzerine mektuplarında tamamen özgüven hâkimdir¹⁸⁶.

Hz. Muhammed mektupların sonuna üzerinde alt alta gelecek şekilde Allah, Resül ve Muhammed yazan gümüş bir yüzük ile mühür basmıştır. Hz. Muhammed bu mührü sahabelerinin (arkadaşlarının) kralların mühürsüz mektubu okumayacağını bildirmesi üzerine amcasının oğlu Hz. Ali'ye yaptırmıştır. Bu yüzük daha sonra Hz. Ebu Bekir'e, ondan Hz. Ömer'e en sonda Hz. Osman'a geçmiş ve daha sonra kaybolmuştur¹⁸⁷.

1.3. Medine Vesikası

Hz. Muhammed'in diğer devletler ile yaptığı yazışmalara tam olarak katamayacağımız Medine Vesikası ilk İslam şehir devletinin temellerini atması

¹⁸³ Sallabi, 2, op. cit., s. 35., İsmail Hakkı Göksoy, Hz. Peygamber'in Hükümdarlara Gönderdiği Davet Mektupları ve Önemi, II. Kutlu Doğum Sempozyumu, **SDÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları**, No: 5, Isparta, Nisan/1999, ss. 121-128.

¹⁸⁴ İbrahim Kutluay, Zeyd b. Sâit'e Yahudi Yazısını/Dilini Öğrenme Talimatı Verilmesi İle İlgili Rivâyetler Üzerine, **Journal of Hadith Studies**, Vol. 7, Issue 2, 2009, s. 129.

¹⁸⁵ El-Fetlavi, op. cit., s. 296.

¹⁸⁶ Çelik, op. cit., s. 104.

¹⁸⁷ Kadir Paksoy, Hz. Peygamber'in Yüzüğü ve Mührü, **Bilimname**, 7, 2005, ss. 110-114.

yönünden önem arz etmiştir. Bu antlaşma M.S. 622 (H. 1) yılında Hicret'in akabinde, Medine şehir devletinin temellerinin atılması sürecinde Medine içindeki bütün dini ve siyasi gruplar ile imzalanmıştır. Önce antlaşma metni verilip daha sonra antlaşmanın tarihçesine ve erken İslam Medeniyeti diplomasisi ve erken İslam Medeniyeti için ne tür bir önem arz ettiği analiz edilecektir.

“Bismillâhirrahmânirrahîm.

1. Bu vesika, Peygamber Muhammed tarafından Kureyşli ve Yesribli müminler ve bunlara tâbi olanlarla sonradan onlara katılmış olanlar ve onlarla beraber cihad edenler için düzenlenmiştir.

2. Vesikayı imzalayanlar diğer insanlardan ayrı bir ümmet teşkil eder.

3. Kureyşli muhacirler kan diyetlerini ödemeye katılacaklar ve savaş esirlerinin fidyesini müminler arasındaki mâkul esaslara ve adalete göre ödeyeceklerdir.

4. Avfoğulları daha önce olduğu gibi kan diyetini ödemeye iştirak edecek ve müslümanların teşkil ettiği her zümre savaş esirlerinin fidyesini müminler arasında adalet prensibine göre verecektir.

5. Hârisoğulları daha önce olduğu gibi kan diyetini ödeyecek ve her zümre savaş esirlerinin fidyesini müminler arasında adalet çerçevesinde verecektir.

6. Sâideoğulları, daha önceki yaptıkları gibi kan diyetini ödeyecek ve her zümre savaş esirlerinin fidyesini müminler arasındaki adalete göre verecektir.

7. Cüşemoğulları, evvelce uygulandığı gibi kan diyetini ödeyecek ve her zümre savaş esirlerinin fidyesini müminler arasındaki adalet prensibine göre verecektir.

8. Neccâroğulları eskisi gibi kan diyetini ödeyecek ve her zümre, savaş esirlerinin fidyesini müminler arasında uygulanan mâkul esaslara ve adalet prensibine göre verecektir.

9. Benî Amr b. Avf, daha önce olduğu gibi kan diyetini ödeyecek ve her zümre savaş esirlerinin fidyesini müminler arasında kabul edilen esaslar ve adalet çerçevesinde verecektir.

10. Nebîtoğulları daha önce yaptıkları gibi kan diyetini ödeyecek ve her zümre savaş esirlerinin fidyesini mâkul esaslar ve adalet çerçevesinde verecektir.

11. Evsoğulları eskiden olduğu gibi kan diyetini ödeyecek ve her zümre savaş esirlerinin fidyesini mâkul esaslara ve adalete göre verecektir.

12a. Müminler, kendi aralarında ağır malî sorumluluklar altında bulunan hiç kimseyi bu halde bırakmayacak, fidyesini veya kan diyeti gibi borçlarını mâkul esaslara göre ödeyecektir.

12b. Hiçbir mümin diğer müminin mevlâsı ile ondan habersiz bir anlaşma yapamayacaktır.

13. *Takvâ sahibi müminler saldırganlara, haksız bir fiil tasarlayanlara ve cürüm işleyenlere, bir hakka tecavüz edenlere, müminler arasında karışıklık çıkarmak isteyen kimselere karşı olacak ve bunlardan biri kendilerinden bir kişinin evlâdı bile olsa hepsinin elleri onun aleyhine kalkacaktır.*

14. *Hiçbir mümin kâfir için bir mümini öldüremez ve mümin aleyhine kâfire yardım edemez.*

15. *Allah'ın zimmeti, himaye ve teminatı tektir, dolayısıyla müminlerden -yetki bakımından- en aşağı derecede olan birinin kabul ettiği himaye onların hepsini bağlar, zira müminler birbirinin kardeşidir.*

16. *Yahudilerden bize tâbi olanlar, zulme uğramadan ve onların düşmanlarıyla yardımlaşmadan yardımımıza hak kazanacaktır.*

17. *Müminler arasında geçerli olan barış tektir. Hiçbir mümin Allah yolunda girilen bir savaşta diğer müminleri hariç tutarak bir anlaşma imzalayamaz; anlaşma ancak müminler arasında eşitlik ve adalet çerçevesinde yapılacaktır.*

18. *Savaşa katılan bütün askerî birlikler nöbetleşe görev yapacaktır.*

19. *Müminler birbirinin Allah yolunda akan kanlarının intikamını birlikte alacaktır.*

20a. *Takvâ sahibi müminler en iyi ve en doğru yol üzerinde bulunurlar.*

20b. *Hiçbir müşrik bir Kureyşli'nin malını ve canını himayesi altına alamaz ve hiçbir müminin Kureyşliler'e müdahalesine engel olamaz.*

21. *Bir kimsenin bir müminin ölümüne yol açtığı kesin delillerle sabit olur ve maktulün velisi diyete razı olmazsa o kimse kısas hükümlerine tâbi olur; bu takdirde bütün müminler öldürene karşı tavır alır. Bunlara sadece bu hükmün uygulanması için hareket etmek helâl olur.*

22. *Bu yazının içeriğini kabul eden, Allah'a ve âhiret gününe inanan bir müminin bir kâtile yardım etmesi ve ona sığınacak yer bulması helâl değildir; kâtile yardım eden veya sığınacak yer gösteren kimse kıyamet günü Allah'ın lânet ve gazabına uğrayacaktır ve artık kendisinden ne bir para ne de bir tâviz kabul edilecektir.*

23. *Üzerinde ihtilâfa düşülen konular Allah'a ve resulü Muhammed'e arzedilecektir.*

24. *Yahudiler müminler gibi savaş devam ettiği müddetçe savaş masraflarını kendileri karşılayacaktır.*

25a. *Avfoğullarıyahudileri müminlerle birlikte bir ümmet teşkil eder. Yahudilerin dinleri kendilerine, müminlerin dinleri de kendilerinedir. Buna mevlâları da dahildir.*

25b. *Haksızlık yapan veya suç işleyen kimse yalnız kendine ve aile fertlerine zarar vermiş olacaktır.*

26. *Benî NeccâryahudileriAvfoğullarıyahudileriyle aynı haklara sahiptir.*

27. Benî Hâris yahudileri Avfoğulları yahudileriyle aynı haklara sahip olacaktır.
28. Benî Sâide yahudileri Avfoğulları yahudileriyle aynı haklara sahiptir.
29. Benî Cüşemyahudileri Avfoğulları yahudileriyle aynı haklara sahip olacaktır.
30. Benî Evsyahudileri Avfoğulları yahudileriyle aynı haklara sahiptir.
31. Benî Sa'lebeyahudileri de Avfoğulları yahudileriyle aynı haklara sahiptir. Haksız bir fiil işleyen kimse sadece kendine ve aile fertlerine zarar vermiş olacaktır.
32. Cefne kabilesi Sa'lebe'nin bir koludur, dolayısıyla onlar gibi mülâhaza edilecektir.
33. Benî Şetîbeyahudileri de Avfoğulları yahudileriyle aynı haklara sahip olacaktır. Şüphesiz iyilik, günah ve kötülükten farklıdır.
34. Sa'lebe'nin mevlâları bizzat Sa'lebîler gibi kabul edilecektir.
35. Yahudilere sığınmış olan kimseler bizzat yahudiler gibi kabul edilecektir.
- 36a. Yahudilerden hiçbir kimse Hz. Muhammed'in izni olmadan -müslümanlarla birlikte savaşa- katılamayacaktır.
- 36b. Bir yaralamanın intikamını almak yasak edilmeyecektir. Bir adam öldüren kimse yalnız kendini ve aile bireylerini sorumluluk altına sokmuş olur. Bu sorumluluktan kaçmak haksızlıktır. Allah bu kurallara riayet edenlerle beraberdir.
- 37a. -Medine'ye yönelik bir saldırı olması halinde- yahudiler ve müslümanlar kendi savaş masraflarını kendileri karşılayacak, bu sahîfede gösterilen kimselere savaş açanlara karşı yardımlaşacaktır. Onların arasında kötülük değil iyi niyet ve samimiyet hâkim olacaktır. Bu vesikadaki bütün kurallara muhakkak riayet edilecektir.
- 37b. Hiçbir kimse müttetiklerine karşı suç işleyemez; mazluma muhakkak yardım edilecektir.
38. Yahudiler müslümanların yanında savaştıkları müddetçe harcamalara katılacaklardır.
39. Yesrib vadisi bu sahîfede adı geçenler için mukaddes bir yerdir.
40. Himaye altındaki kimse bizzat himaye eden gibidir; ne zulmedilir ne de kendisi zulüm işleyebilir.
41. Himaye hakkına sahip kimselerin izni olmadıkça kimseye himaye hakkı verilemez.
42. Bu yazıda adı geçen kimseler arasında meydana gelmesinden endişe edilen anlaşmazlık ve öldürme vak'alarının Allah'a ve resulü Muhammed'e arzedilmesi gerekir. Allah bu sahîfeye en iyi riayet edenlerle beraberdir.
43. Kureyşliler ve onlara yardım edecek olanlar himaye altına alınmayacaktır.

44. Bu vesikada zikredilen kişiler Yesrib'e saldıracak olanlara karşı yardımlaşacaktır.

45a. Eğer yahudiler, müslümanlar tarafından barış antlaşması yapmaya veya barış antlaşmasına katılmaya davet olunursa bunu kabul edip anlaşmaya iştirak edeceklerdir. Eğer yahudiler müslümanlara aynı şeyleri teklif edecek olursa müminler de aynı sorumlulukları yerine getireceklerdir. Din uğruna yapılacak savaşlar bu hükümlere tâbi değildir.

45b. Medine'deki her zümre şehrin savunmasında kendine ait bölgeden sorumludur.

46. Bu sahîfede adı geçenler için konulan şartlar hem Evs yahudilerine hem de onların mevlâlarına sahîfede adı geçen kimseler tarafından tâvizsiz bir şekilde uygulanır. Kurallara mutlaka uyulacak ve asla aykırı hareket edilmeyecektir. Haksız kazanç sağlayanlar sadece kendilerine zarar vermiş olurlar. Allah bu sahîfede gösterilen maddelere en doğru ve en mükemmel şekilde riayet edenlerle beraberdir.

47. Bu vesika haksız bir icraatta bulunan veya suç işleyenlere ayrıcalık sağlamaz yahut cezalandırılmasına engel olmaz. Savaş için yola çıkanlar da Medine'de kalanlar da emniyet içinde olacaktır; haksız bir fiil ve suç işlenmesi hali müstesnadır. İyilik yapanlar ve sorumluluğunun bilincinde olanlar Allah ve resulünün himayesi altındadır¹⁸⁸.

Taraflar: Medine Vesikası'nın başlıca tarafları Mekke'den Medine'ye hicret eden Müslümanlar, Medineli Müslümanlar, Medine'de bulunan kitap ehli Yahudi ve Hıristiyanlar ve Medine'de bulunan pagan (çok Tanrılı inanç) Araplardır.

Önemi: Bir bütün halinde bulunan metin ilk defa Alman teolog Julius Wellhausen tarafından Batı dillerine 47 madde olarak çevrilmiştir, Türkçeye kazandırılması ise Muhammed Hamidullah'ın "*Le Probhetede l'İslam*" adlı kitabın Salih Tuğ'un Türkçeye çevirmesi vesilesiyle olmuştur¹⁸⁹.

İslam siyasi ve sosyal anlamda Mekke'de doğmasına rağmen oradaki baskılar merkezi başka yere taşıma mecburiyeti doğurmuştur. Medine Mekke dışında İslamiyet'i ilk kabul eden yerlerden olması, oranın jeo-politik konumu gerekse Medine'nin o an içinde bulunduğu sosyal şartlar Medine'yi harekâtın merkezi durumuna getirmiştir.

Medine'de o dönemde çoğunluk olarak Evs, Hazrec kabileleri ve Yahudiler yaşamaktaymış. Evs ve Hazrec kabileleri uzun yıllar boyunca birbirlerine kan davası gütmüş ve bu husumetten Medine'de bulunan Yahudiler faydalanarak bu iki kabilenin

¹⁸⁸ Muhammed Hamidullah, *el-Vesaiku's-Siyasiyye*, Çev. Vecdi Akyüz, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1997, ss. 57-64.

¹⁸⁹ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, Çev. Salih Tuğ, İmaj Yayınları, Ankara, 2003, s. 190.

bir araya gelerek Medine'deki siyasi otoriteyi ellerine geçirmelerini engellemişlerdir. Mekke'de yukarıda değinildiği üzere Darü'n-Nedve bulunmakta ve Mekke'nin ileri gelenleri burada halkın genelini ilgilendiren siyasi, sosyal ve kültürel sorunları çözmekteymiş. Ama Medine'de kabileci yaşam tarzı hüküm sürdüğü için merkezi bir otorite bulunmamaktaymış. Bir yandan da dışarıdan gelen saldırılar Medine'de güçlü bir merkezi otoriteyi imkânsız hale getirmiştir. Bu koşullar altında içeride gruplar arasında barışı sağlayacak ve dışarıya karşı bir savunma paktı zaruri hale gelmiştir¹⁹⁰.

İçerik / Ümmet Kavramı: Araplar eskiden beri kavimlerine bağlılığı ve asabiye verdikleri önem ile tanınmaktadırlar. Vesikanın 1 ve 2. Maddesindeki ümmet kavramı ise onların kabilecilik anlayışları ile uyuşmamakta ve İslam dinini benimseyenleri ümmet olarak tanımlamaktadır. Ayrıca savaş esnasında Müslümanlar ile birlikte savaşmayı kabul eden gayrimüslimleri de bu ümmet mefhumuna dahil etmiştir. Her ne kadar diplomasi kavramı bir devletin diğer devlet nezdinde dış ilişkilerini yürütmek bağlamında kullanılsa da Evs ve Hazrec gibi yıllardır birbirlerine kan davası gütmüş, aralarında Buas gibi birçok kişinin ölmesine yol açan savaşlar yaşamış, birbirine böylesine düşman iki kabilenin bir araya getirilmesi gerçekten de kamu diplomasisi¹⁹¹ adına nadir görülen olaylardan biri olmuştur. Günümüzde İsrail-Filistin çatışmasının özellikle zamanın çift kutuplu sisteminde batı bloğunun lideri, Soğuk Savaş sonrası dönemde ise kendini süper güç olarak tanıtan ABD'nin gerek yumuşak güç (*soft power*) gerekse sert güç (*hard power*)¹⁹² ile bu sorunu çözmeye çalışsa da pek başarılı olduğu söylenemez. Bu örnekten de bu diplomatik başarının ne denli önemli olduğu görülmektedir.

Adalet: Bu vesikadaki en önemli konulardan biride adalet dediğimiz yargı merciinin yerel otoritelerden yani kabilelerden alınıp merkezi otoriteye verilmesidir. Yine vesikanın 13. Maddesinde “*haksız bir fiil tasarlayanlara ve cürüm işleyenlere, bir hakka tecavüz edenlere, müminler arasında karışıklık çıkarmak isteyen kimselere karşı*” bütün Müslümanların birlik olacağı açıkça belirtilmiştir. Yahudileri ve diğer grupları bu anlaşmaya çeken en önemli etkende bu adaletin hiçbir ayırım gözetmeksizin eşit bir

¹⁹⁰ Ibid., ss. 183-184

¹⁹¹ Kamu diplomasisi için bkz. Özdal, “Diplomasi”, op. cit., ss. 59-62

¹⁹² Yumuşak Güç Ve Sert Güç İçin bkz: Vivek Kumar Srivastava, **Soft Power And Soft Diplomacy: Nature , Comparison And Impact**, 7th Annual NNC conference and PhD Course, Denmark, 2013, ss. 7-10.

şekilde dağıtılacağına dair olan vesika maddeleri olmuştur. Nitekim yine aynı vesikanın 16. Maddesinde “*Yahudilerden bize tâbi olanlar, zulme uğramadan ve onların düşmanlarıyla yardımlaşmadan yardımımıza hak kazanacaktır.*” ibaresi din ayrımı gözetmeksizin eşitlikçi bir adalet sisteminin gözetileceğini göstermiştir¹⁹³.

Belgenin 23. Maddesinde belirtildiği üzere herhangi bir ihtilaf mevzubahis olduğunda başvurulacak merci Allah ve Hz. Muhammed’dir. Ama gayrimüslimler kendi aralarındaki ihtilaflarda isterlerse bu mercie başvuracaklardır. Her ne zaman ki bir Müslüman ile bir gayrimüslim arasında bir sorun çıkarsa yine çözüm için Allah ve Hz. Muhammed’e gidilecektir. Bu madde ile birlikte Hz. Muhammed’in Medine şehir devletinin başkanlığı üstü kapalı bir şekilde kabul edilmiştir. Bu sayede Yahudiler ve diğer dini gruplar iç meselelerde özgür bırakılarak din hürriyeti sağlanmıştır. Medine şehir devletinin gelişip, büyümesi esnasında en son gereken şeylerden birinin içte de problemler ve karışıklık olduğunu bilen Hz. Muhammed bu sayede iç karışıklıklardan korunmaya çalışmıştır.

Vatandaşlık ve İnsan Hakları: Medine Vesikası katılımcı demokrasinin örneklerinden birini oluşturmuştur. Hz. Muhammed bu metni tek başına değil Medine halkı ile beraber ortaya koymuştur. Metinde de belirtildiği üzere her bir dini grup birbirinin hakkına tecavüz etmeyip, karışıklık çıkarmadığı sürece kendi dininde özgür ve koruma altındalarmış.

Ayrıca önceki Arap toplum anlayışının aksine bu vesikada suçun şahsiliği esas alınmıştır. Vesikanın 36. Maddesi “*Bir yaralamanın intikamını almak yasak edilmeyecektir. Bir adam öldüren kimse yalnız kendini ve aile bireylerini sorumluluk altına sokmuş olur.*” diyerek bir kişiyi öldürmekle ancak o kişi sorumlu tutulmuştur. Buradaki aile bireyleri tabiri diyet ödenmesi gerektiğinde bu yükümlülük aile bireylerini de sorumlu kılacağı için bu maddede dâhil edilmiştir. Ancak İslam öncesi Arap toplumunda asabiyet yani kan bağı gereği sülalesi, akrabaları ister haklı olsun ister haksız olsun yanında bulunup, desteklemesi gerekiyormuş. Ama yeni düzende Medine halkı özelde ise Müslümanlar bir ümmet olarak teşkil edilmiş ve bu grupta herhangi bir haksızlık olması durumunda diğerleri haksızın karşısında duracak ve mazlunun hakkını alacaklarmış.

¹⁹³ Musa K. Yılmaz, İslam Devletinin İlk Anayasası: Medine Vesikası, **Köprü Dergisi; Demokrat Anayasa Arayışları**, 105. Sayı, 2009.

1.4. Hudeybiye Antlaşması

Öncelikle antlaşma şu on maddeyi içermektedir:

- “1) Allah’ım, senin isminle başlarım.
 - 2) Bu Muhammed bin Abdullah ile Süheyl bin Amr’ın üzerinde anlaştıkları metindir
 - 3) Antlaşma müddeti on yıldır. Bu on yıl içinde taraflar birbirlerine zarar vermeyeceklerdi.
 - 4) Muhammed’in ashabından herhangi biri haccetmek, umre yapmak yada Allaj’ın fazlından kazanç sağlamak üzere Mekke’ye giderse canı ve malı emniyette olacaktı. Aynı şekilde ticaret yapmak üzere Mısır yada Şam’a gitmek üzere Medine’ye uğrayan Kureyşlilerin de canı ve malı emniyette olacaktır.
 - 5) Velisinin izni olmaksızın Muhammed’e sığınan kişiler müşriklere geri verilecektir, Muhammed ile birlikte olup da müşriklere sığınanlar geri verilmeyecektir.
 - 6) Bu antlaşma taraflar arasında ağız kilitli heybe gibi olup antlaşma hükümleri herhangi bir suretle bozulmaktan veya geri bırakılmaktan korunacaktır. Taraflar, birbirlerine karşı olan her türlü kinlerini, düşmanlıklarını heybede kilitleyecek ve onları açığa vurmaktan kaçınacaktır. Taraflar arasında ne hırsızlık ne de hainlik olmayacaktır.
 - 7) Diğer kabilelerden herhangi biri taraflardan birinin himayesine girmek isterse girebileceklerdir.(Bu antlaşmanın hemen akabinde Huzaa kabilesi Müslümanların himayesine, Beni Bekir kabilesi de Kureyş’in himayesine girdi.)
 - 8) Müslümanlar bu yıl Mekke’ye girmeyecekler, ertesi yıl Mekke’yi ziyaret ettiklerinde Mekke’de üç günden fazla kalmayacaklar ve yanlarında kılıçtan başka silah olmayacak ve kılıçlar kınında olacaktır, Müslümanlar Mekke’de bulunduğu günlerde de Kureyşliler Mekke dışına çıkacaktır.
 - 9) Hazır kurbanlık develer Mekke’deki Kurban yerine salınmayacaktır.
 - 10) Bu sulh antlaşmasına Müslümanlardan ve müşrüklerden bazı kişiler şahit tutulmuştur.
- Müslümanlardan şahit tutulanlar; Ebu Bekir Sıddık, Ömer bin Hattab, Abdurrahman bin Avf, Abdullah bin Suheyl bin Amr, Sa’d bin Ebi Vakkas, Muhammed bin Mesleme ve metni yazan Ali bin Ebi Talib.
- Müşriklerden şahit olanlar ise, Mikrez bin Hafs ve Süheyl bin Amr¹⁹⁴. ”

Antlaşmanın Ortaya Çıkışı: Hicri 6. yılda (MS. 628) Hz. Muhammed rüyasında umre yaptığını görmesi üzerine yaklaşık olarak 1500 kişilik Medineli Müslüman grubu ile beraber Mekke’den Medine’ye gitmek için yola çıkmıştır. Kendilerine herhangi bir saldırı olmaması ve amaçlarının savaş veya çatışma olmadığını göstermek içinde yanlarına kurbanlık hayvanlar almışlar ve özel umre kıyafetleri ile

¹⁹⁴ Ali Muhammed Sallabi, **Siyer-i Nebi-2**, 3. b., Ravza Yayınları, İstanbul, 2017, ss. 378-379.

yola çıkmışlardır. Mekke'ye 17 km. olan Hudeybiye bölgesinde konaklamışlar ve burada Mekkeliler ile Medine'den yola çıkan Müslümanlar arasında elçiler gidip gelmiş ve sonucunda bu antlaşma kaleme alınmıştır¹⁹⁵.

Diplomatik Arka Plan: Hz. Muhammed Medine'de şehir devletini kurmasından sonra Medine şehir devletinin büyümesini engellemek için daha çok Mekkelilerin neden olduğu, Mekke ile Medine arasında büyük çapta bazı savaşlar gerçekleşmiştir. En büyükleri Hicretin ikinci yılında olan Bedir Savaşı daha sonra Hicretin üçüncü yılında Uhud Savaşı, son olarak da hicretin beşinci yılında Hendek Savaşı bu iki taraf arasında vuku bulmuştur. Yeni kurulan Medine Şehir Devleti stratejik olarak pek avantajlı bir konumda değildi. Kuzey'de Hayber Kalesi vardı ki bu kale Yahudilere aitmiş, ayrıca Hendek savaşında düşman tarafında yer alarak anlaşmayı bozan Beni Nadir Yahudileri de buraya sığınmışlardı. Güneyde ise Medineli Müslümanların en büyük düşmanı olan Mekke bulunuyormuş. Bunlara ek olarak her daim bu ikisine yardıma hazır olan ve önemli ölçüde güce sahip olan Gatafan, Fezare gibi kabilelerin bulunması İslamiyet'in savaş ve toprak kazanımı yoluyla ilerlemesini önemli ölçüde güçleştirmiştir¹⁹⁶.

Bu çemberi açmak için savaş yolunun denenmesi Müslümanların yeni kurulan güçsüz devletini iyice tüketerek yıkılmasına kadar sonuçlanabilirdi. Nitekim önce savaş yolu ile Mekke'nin kapılarını açmak pek akıllıca değildi. Çünkü Mekke Kabe'yi de barındırması itibariyle Araplar tarafından kutsal sayılıyor ve büyük bir kuvvet oluşturmada Mekke'ye girmek pek akıllıca olmayacaktır. Böyle bir durumda Gatafan, Fezare ve Hayber gibi Mekke müttefikleri hızlıca yardıma gelecek ve sonuç kaçınılmaz olacaktır. Mekkeliler ise kıtlık ve Medine üzerinden Şam'a giden ticaret yollarının tehlikeye girmesinin de etkisiyle fakirlik çekmekteymiş. Bu yüzden Hz. Muhammed önce Hayber Kalesi'ni fethetmek yolunu tercih etmiştir. Ama Hayber kalesinin fethi Mekke ile yapılacak bir antlaşmaya bağlıymış. Görüldüğü üzere Mekkeliler bunun farkında olmasa da Hz. Muhammed bunu farkındaymış ve çemberi yarmak için önce

¹⁹⁵ Apak, "Ana Hatlarıyla...", s. 72.

¹⁹⁶ Ramazan Özmen, Hudeybiye Barış Antlaşması Ve Hadislerin Anlaşılmasında Hâdiselerin Arka Planını Okumanın Sunacağı İmkanlar Üzerine Bir Deneme, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 40, 2018, ss. 280-281.

Mekke ile şartları her ne olursa olsun antlaşmayı imzalamış daha sonra da Hayber kalesini fethetmiştir¹⁹⁷.

Uluslararası konjonktüre baktığımızda ise Bizans ile İran arasında büyük bir savaş yapılmış ve Bizans galip gelmiştir. Yemame kabile reisi Sumamet bin Usal'ın İslamiyet'i seçmesiyle güney Arabistan'daki bazı İran toprakları da İslam kontrolü altına geçmiştir. Bu gelişmeler ile birlikte İran'ın Arabistan'daki son toprakları ile beraber İslam Devleti ile İran komşu olmuştu. İran'ın güçsüz düşmesi, Bizans'ın ise İran'a nispeten İslam topraklarına daha uzak olması, Müslümanlar için bu barışın uluslararası konjonktürde de ne kadar önemli olduğunu göstermiştir¹⁹⁸.

Son olarak da diplomatik imaj olarak Medine şehir devleti büyük bir ün kazanmıştır. Bir yandan Mekke ile antlaşma yapılması diğer taraftan Hayber'in fethi birçok kabilenin İslam'a girmesini sağlamıştır.

Tartışma Konusu Olan Antlaşma Maddeleri: İlk olarak bu antlaşmanın beşinci maddesi büyük tartışmalara neden olmuştur. Beşinci madde şöyledir; “5) *Velisinin izni olmaksızın Muhammed'e sığınan kişiler müşriklere geri verilecektir, Muhammed ile birlikte olup da müşriklere sığınanlar geri verilmeyecektir.*” Antlaşmanın maddelerinin üzerinde ittifak kurulduğu sırada Mekke tarafından antlaşmayı imzalayan Süheyl bin Amr'ın oğlu (Ebu Cendel) İslam'ı seçtiği için Mekkelilerin elinde tutsak olduğu halde kaçmayı başarmış Hudeybiye'ye kadar gelmiştir. Ancak Ebu Cendel gelmeden önce antlaşma imzalanmasa bile antlaşma maddelerinin üzerinde ittifak edildiği bahane edilerek Ebu Cendel'in Müslümanlara verilmesi engellenmiş ve buda tartışmayı daha da şiddetlendirmiştir¹⁹⁹. Ama bakıldığında zaman bu madde Müslümanların yararına Mekkelilerin ise zararına olmuştur. Çünkü o dönem itibarıyla Medine'den Mekke'ye giden bir elin parmağını geçmezken, Mekke'den Medine'ye gitmek isteyenlerin sayısı her geçen gün artmaktaymış. Bu kişilerin Mekke'den firar edip çöle yerleşmesi ve burada Mekke'den çıkan ticaret kervanlarına saldırımları Mekkelileri çok zor durumda bırakmıştır. Bu duruma dur

¹⁹⁷ Muhammed Hamidullah, Hayber, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 17. Cilt, 1998, ss. 20-22.

¹⁹⁸ Hamidullah, “İslam...”, op. cit., s. 254.

¹⁹⁹ İbrahim Sarıçam, **H. Muhammed ve Evrensel Mesajı**, 7. b., Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2012, s. 201.

demek zorunda kalan Mekkeliler Hz. Muhammed'e giderek bu maddenin kaldırılmasını talep etmişlerdir.

Tartışma konusu olan diğer bir madde ise 8. maddeymiş; “ 8) Müslümanlar bu yıl Mekke'ye girmeyecekler, ertesi yıl Mekke'yi ziyaret ettiklerinde Mekke'de üç günden fazla kalmayacaklar ve yanlarında kılıçtan başka silah olmayacak ve kılıçlar kınında olacaktır, Müslümanlar Mekke'de bulunduğu günlerde de Kureyşliler Mekke dışına çıkacaktır.” Müslümanların Mekke'ye umre (Kabe'nin ziyaret edilmesi) için gelmeleri ve bunu yerine getirememeleri onlar için büyük hayal kırıklığı olmuştur. Ama antlaşmanın kazanımları göz önüne alındığında bu pek fazla bir kayıp sayılmamaktadır. Böylesine büyük bir olayın diplomatik yollarla çözülmesi Araplar nezdinde Medinelilere büyük saygınlık kazandırmıştır.

Karşılıklı Gidip Gelen Elçiler: Hz. Muhammed Hudeybiye yakınlarına vardığında amacının Mekke'ye saldırı değil sadece umre yapmak olduğunu ve kendilerine izin verilmesi gerektiğini bildirmek için Mekke'ye elçiler göndermiştir.

Hz. Muhammed Mekke'nin durumunu öğrenmek ve herhangi bir tehlikeye maruz kalmamak için önden keşif için bir grup yollamıştır. Daha sonra da Bışr bin Süfyan el-Huzai'yi gözetim yapması için göndermiştir. Hz. Muhammed Hudeybiye yakınlarındaki Asfan'a gelince Bışr'de gördüklerini iletmek üzere geldi ve “Ya Rasulullah! Kureyş senin geldiğini işitmiş, üzerlerine zorla gireceğinden korkarak, sana karşı, Ehabiş ile kendilerine bağlı kabilelerin ittifaklarını sağlamış; Halid bin Velid kumandasındaki iki yüz atlıyı ileri sürmüşler ki, onlar şimdi Gamim'deler...”²⁰⁰ Bunları duyan Hz. Muhammed arkadaşları ile bu konuyu değerlendirir ve Hudeybiye'ye inmek için başka yollar aramaya başlarlar, yol değiştirme nedenleri düşmandan korkmak değildir. Nitekim onlar Hudeybiye'ye yani düşmanın daha yakınına ulaşmak istemektedirler. Bu yolu seçmelerindeki asıl neden ise düşmana meşakkat çektirmek, bu arada da kendileri için en uygun yolu bulmaktır.²⁰¹

Hz. Muhammed ve Huzaalılar müttefiktir ve Huzaalıların Mekke'de evleri olmalarından dolayı buradaki haberleri Hz. Muhammed'e bildirmektedirler. Bu defa da Kureyş'in (Mekkeliler) Hz. Muhammed ve yanındakilerin Kabe'ye ve Mekke'ye

²⁰⁰ Sallabi, 2, s. 358.

²⁰¹ Ibid., s. 360.

girmesine ve umre yapmasına izin vermeyecekleri haberini iletmeye gelmişlerdir. Bunu duyan Hz. Muhammed Huzaalılardan Budeyl bin Verka'yı tekrar Mekke'ye yollayarak amaçlarının sadece umre olduğunu ve Kureyş ile herhangi bir husumetinin olmadığını iletmiştir²⁰². Mekkeliler Budeyl'i Hz. Muhammed'in casusu olmakla ve onun yararına haber getirip götürmek ile suçlamışlar ve Hz. Muhammed'in hangi amaçla olursa olsun Mekke'ye giremeyeceğini söylemişlerdir. Hz. Muhammed'in Hudeybiye görüşmeleri boyunca her zaman diplomasi ve barıştan yana olması ona büyük avantajlar sağlamıştır. Öncelikle diğer Arap kabileleri sadece umre yapmak için gelen bir grubun Kabe'ye ve Mekke'ye sokulmamalarını hiç iyi karşılamamış ve aynısının kendilerine de yapılabilme ihtimaline karşı Hz. Muhammed'e yaklaşmışlardır. İkinci olarak Kureyş ile bu yolla diyalog kurulması ve Kureyş'in diğer kabileler ile yapılacak bir savaşta tarafsızlığının sağlanması Müslümanlar için çok büyük bir artı olmuştur. Örneğin Müslümanlar Hayber Kalesi'ne saldırırken arka cephelerinin güvenliğini sağlamışlardır.

Daha sonra Urve bin Mesud kendisinin Kureyş'e ne kadar sadık olduğunu ve eskiden beri dost olduklarını anlatan sözler söyledikten sonra kendisi Hz. Muhammed'e elçi olarak gitmek istemiştir. Kendisine izin verildikten sonra Hz. Muhammed'in yanına gitmiş ve şunları söylemiştir; *"Ey Muhammed, bana söyleyebilir misin? Eğer kavminin işini bitirir yani köklerini kazırsan, acaba Araplar arasında senden evvel aile efradını ortadan kaldıran var mıdır? Eğer böyle bir şey yoksa, andolsun ki ben etrafında yüzler görmüyorum. Ben burada karmakarışık kişiler görüyorum. Onlar her an kaçacak ve seni yalnız bırakacak gibi görünüyorlar'.. Urve'nin bu sözlerini dinleyen Hz. Ebubekir-i Sıddık, ona 'Biz mi Rasûlullah'ı bırakıp kaçacağız?'"*²⁰³. Urve bu sözleri söylerken bir yandan da sürekli olarak Hz. Muhammed'in yanındaki arkadaşlarının davranışlarını süzmüştür. Urve, Hz. Muhammed'in etrafında tanıdık kişilerin olmadığını ve onu bırakacaklarının söyleyerek psikolojik harp tekniğini kullanmaya çalışmıştır. Psikolojik harp, bir devletin diğer devlet üzerinde onun davranışlarını ve tutumunu değiştirmek için uyguladığı yöntemler bütünüdür ve genellikle propaganda ve korkutma psikolojik harp araçlarından bazılarıdır²⁰⁴. Urve ayrıca Hz. Muhammed ile konuşurken eski bir Arap geleneği olan ve karşıdaki muhatabı ile eşit statüde olduğunu göstermek için

²⁰² Sarıçam, op. cit., s. 197.

²⁰³ Nurullah Agitoğlu, Hadiste Bağlam İnşası, **İnternational Journal of Social Sciences**, Volume 6, Issue 5, 2013, s. 138.

²⁰⁴ Yunus Karaağaç, Sinir Savaşını Aktörleri: Psikolojik Harp, Psikolojik Harekat ve Propaganda, **Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 6, Sayı 2, 2018, s. 81.

yapılan sakalını tutma davranışı yapmaya çalışırken Hz. Muhammed'in yanında muhafızlığını yapan ve Urve'nin yeğeni olan Muğire bin Şube buna izin vermemiş ve her dokunduğunda eline vurarak engellemeye çalışmıştır²⁰⁵. Gördüklerinden etkilenen Urve bin Mesud psikolojik olarak karşı tarafı etkilemeye çalışırken tam tersi olarak kendi etkilenmiştir. Urve Mekkelilerin yanına geldiğinde orada gördüklerinin etkisiyle Hz. Muhammed'in saltanatının Kisra, Heraklyus ve Necaşi'nin saltanatlarından daha üstün olduğunu ve arkadaşlarının ona ne kadar bağlı olduğunu, asla onu bırakmayacaklarını, en iyisinin de onunla sulh yapmak olduğunu anlatmıştır²⁰⁶. Bu sözler üzerine Kureyş Hz. Muhammed ile savaş yapma seçeneğini geri plana alarak onunla anlaşma yoluyla nasıl karlı çıkabileceklerini araştırmaya başlamışlardır.

Diğer bir elçi, Mekkelilere yardıma gelen Ehabîş'in lideri Huleys bin Alkame'dir. Hz. Muhammed'in Huleys karşısında uyguladığı taktik oldukça ilginçtir. Hz. Muhammed uzaktan Huleys'i görünce arkadaşlarına onun kurbanlıklara saygı gösteren ve Allah'ın emirlerini yerine getirmeye çalışan bir kavimden geldiğini söylemiştir. Huleys'in önüne kurbanlık develerin sürülmesini ve bir yandan da "*Lebbeyk (Emret), Allahümme Lebbeyk (Emret Allah'ım)...*" diyerek karşılanmasını işaret etmiştir²⁰⁷. Bunu gören Huleys Hz. Muhammed ile konuşmaya gerek duymadan bu yapılanın haksızlık olduğunu düşünerek geri Mekke'ye dönmüştür. Kureyşlilere Hz. Muhammed'in Mekke'ye girmesinin engellenmesinin ve Kabe'yi tavaf ettirmemenin haksızlık olduğunu ve böyle antlaşmadıklarını söylemiştir. Mekkeliler Huleys'e hakaret etmiştir. Huleys de kavmini alıp gitmekle onları tehdit etmiş, dediği gibide yaparak kavmini alıp gitmiştir. Bu sayede Hz. Muhammed rakibini tanımakla hem düşman saflarında yarık açmış hem de elçiye kolayca kendi haklılığını ispat etmiştir²⁰⁸.

Mikrez bin Hafs'da Kureyş tarafından gelen elçilerden biridir. Hz. Muhammed onun güvenilir biri olmadığını ve ona dikkat edilmesi gerektiğini söylemiştir²⁰⁹. Hz. Muhammed tarafından gönderilen elçilerden bir diğeri de Hıraş bin Umeyye olmuştur.

²⁰⁵ Sallabi, II, op. cit., s. 365.

²⁰⁶ Ibid., s. 366.

²⁰⁷ Kurbanlıkların sürülmesi ve diğer taraftan da Lebbeyk (emret) denmesi Hac ibadetinde (Müslümanlardan güç yetirebilenlerin ömründe en az bir defa Mekke, Kabe ve diğer kutsal yerleri ziyaret etmesi) yapılan bir fiildir. Bu sayede Hz. Muhammed elçiyi gerçekten umre için geldiklerine inandırmaya çalışmıştır.

²⁰⁸ Mehmet Ali Kapar, Hudeybiye Seferi Ve Hz. Muhammed'in Barışçı Siyaseti, **Tarihin Peşinde; Uluslararası Tarihi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı 16, 2016, s. 163.

²⁰⁹ Ibid., s. 164.

Hız. Muhammed sadece umre için geldiklerini ve kurbanlık develeri kesip geri gideceklerini Hıraş'ın da Mekkelilere iletmesini istemiştir. Hıraş Mekke'de pek hoş karşılanmamış, devesi öldürölmüş, kendisi de ölüml ile tehdit edilmiştir. Ancak Kureyş'e yardıma gelen Ehabış kabilesi onları bunu yapmaktan engellemişlerdir. Hıraş'da geri dönererek olanları Hız. Muhammed'e anlatmıřtır²¹⁰.

Hız. Muhammed bu defa daha etkili ve eskiden de Mekke'nin diğler devletler nezdinde elçisi olan birini yani, Hız. Ömer'i yollamak istemiştir. Lakin Hıraş bin Umeyye'ye yapılanları duyan Hız. Ömer gitmek ile gitmemek arasında tereddüt yaşamış ve Mekke'de kendisini koruyacak bir kabilesinin olmadığını ileri sürerek, yollanacak kişinin Mekke'de güçlü bir kabilesi olması gerektiğini söylemiştir. Bu kişinin de Hız. Osman olması gerektiğini bildirmiştir. Hız. Muhammed bu öneriyi uygun bularak Hız. Osman'a iletmiş o da kabul etmiştir. Hız. Osman Mekke'ye girdiğinde karşılanmış daha sonra Eban bin Said bin As Hız. Osman'ı getirdiği mektubu okuması için himayesine almıştır. Hız. Osman'a isterse umre yapabileceği söylenmiş ama Hız. Muhammed umre yapmadan kendisinin de umre yapmayacağını söyleyince onu da yanlarında hapis etmişlerdir. Hız. Osman'ın öldüröldüğü haberi Hudeybiye'ye ulaşmış, Hız. Muhammed'de yanındakilerden savaştan kamama üzerine biat almıştır, bu biatin adı "Rıdvan Biati" olarak adlandırılmaktadır. Bu haberi alan Kureyş Hız. Osman'ı serbest bırakmış, arkasından da antlaşma yapmak üzere Süheyl bin Amr ve Mikrez bin Hafs'ı yollamıştır. Daha sonra büyük tartışmalara yol açsa da antlaşma yapılmıřtır²¹¹.

1.5. Bizans'a, İran'a, Mısır'a, Gassan Kralına ve Habeşistan'a Gönderilen Mektuplar

Bu mektupların aynı konu başlığı altında toplanma nedeni bu mektupların birbirine benzer olmasıdır. Hız. Muhammed'in bu dönemki diplomatik mektuplarına baktığımızda bu beş devlete yollanan mektuplar birbirine benzemekle beraber diğler bazı devletlere yollanan mektuplardan da bazı yönleriyle ayrılmaktadır.

²¹⁰ İbni Hişam, *Sireti İbni Hişam; İşlam Tarihi 3*, Çev. Hasan Ege, Kahraman Yayınları, İstanbul, 2006, s. 432.

²¹¹ Ibid., ss. 433-434.

Daha geniş bir biçimde belirtirsek Hz. Muhammed Hudeybiye Antlaşması'ndan sonra hükümdarlara İslam'a davet mektupları göndermiştir. Hz. Muhammed Dıhye bin Halife el-Kelbi'ye biri Bizans hükümdarı Heraklius'a diğeri ise patrik Doğatır'a verilmek üzere iki adet mektup vermiştir. Dıhye mektubu Busra'ya götürecektir burada Bizans'a bağlı Arap hükümdarlardan biri olan Gassan hükümdarı Haris bin Ebi Şemer'de mektubu Heraklius'a iletacaktır. Haris Dıhye'yi Heraklius'a götürmesi için birini görevlendirmiştir. Heraklius'da bu sırada Sasani İmparatorluğu'na karşı kazandığı Ninova zaferini kutlamak ve adağını yerine getirmek için Kudüs'ten İstanbul'a (Konstantinopolis) dönmektedir. Dıhye Heraklius'u Suriye Humus civarlarında yakalar ve mektubu ona sunup, tercüme etmiştir²¹². Mektup şöyledir²¹³:

“Bismillahirrahmanirrahim.

Allah'ın kulu ve Rasulü Muhammed'den Rûm'un büyüğü Hirakl'e!..”

“Hidâyet yoluna tâbi olanlara selâm olsun! Bundan sonra, (Ey Rûm milletinin büyüğü) seni, İslâma dâvet ediyorum.”

“Müslüman ol ki, selâmette bulunasın. Müslüman ol ki, Allah senin ecrini iki kat versin. Eğer bu dâvetimi kabul etmezsen, yoksul çiftçilerin (Aryasilerin), bütün tebaânın günâhı senin boynunadır.”

“De ki, 'Ey kitap ehli olan Hristiyanlar ve Yahudiler! Sizinle bizim aramızda müşterek bir söze gelin. Allah'tan başkasına ibâdet etmeyelim, Ona hiçbir şeyi ortak koşmayalım. Allah'ı bırakıp da birbirimizi rab edinmeyelim.' Eğer onlar yüz çevirirlerse, siz deyin ki, 'Şâhid olun, biz Müslümanlarız.'” (Âl-i İmrân Sûresi, 64.”

Mektup görüldüğü üzere Hz. Muhammed'in diğer mektuplarında olduğu gibi *“Bismillahirrahmanirrahim”*²¹⁴ ile başlamaktadır. Daha sonra Hristiyanların Hz. İsa'nın Allah'ın oğlu olduğunu muhalefet ve bu konudaki fikirlerinin de göstergesi olarak sadece Allah'ın Resulü değil aynı zamanda kulu ifadesi de eklenmiştir. Ama Hz. Muhammed'in ilk önce kendi ismini yazması Heralius'u kızdırmış ve mektubun diğer gün okunmasını istemesine yol açmıştır. Mektubun diğer özelliği ise Müslümanlar ile Hristiyanların tek ilah inancına vurgu yapılarak ortak noktalara değinilmiştir. Buradaki Aryasilerin diye tabir edilen grup Hz. İsa'yı ilah olarak addeden grup ile mücadele etmektedir. Hz. İsa'nın peygamber ve kul olduğunu söyleyerek, İsa'nın Allah'ın oğlu olduğu savını

²¹² Ali Rıza Temel, **Harp mi Sulh mu İslam'da Dış Politika ve Diplomasi**, Seha Neşriyat, İstanbul, 1988, ss. 201-202., El-Fetlavi, op. cit., ss. 295-296.

²¹³ Mehmet Azimli, Hz. Peygamber'in Bizans İmparatoru Heraklius'a Gönderdiği Davet Mektubu Üzerine Bazı Değerlendirmeler, **Hikmet Yurdu**, Cilt 4, Sayı 7, 2011, s. 20.

²¹⁴ *“Esirgeyen ve Bağışlayan Allah'ın adıyla”.*

reddetmektedirler²¹⁵. Hz. Muhammed'in danışmanlarından birinin liderlerin mühürsüz mektubu okumayacağını söylemesi üzerine Hz. Muhammed gümüşten Allah, Resul ve Muhammed kelimeleri alt alta gelecek şekilde yer alan bir yüzük yaptırmış ve bu şekildeki mektupların altına bu mührü basmıştır. Heraklius o sıralar Şam civarında ticaret yapan ve Hz. Muhammed'in baş düşmanlarından olan Ebu Süfyan'ı çağırtmış ve ona Hz. Muhammed ile ilgili sorular sormuştur. Aldığı cevaplardan da tatmin olan Heraklius, Hz. Muhammed'e bulunduğu mevki ve etrafındaki sayılı kişilerden korktuğu için tabi olamadığını bildirmiştir²¹⁶.

Dihye daha sonra Patrik Doğatır'a yollanan mektubu vermek üzere yola çıkmış ve Konstantinopolis'e vardığında mektubu Doğatır'a sunmuştur. Mektup diğerine benzemekle beraber Hz. İsa ile ilgili İslam'ın görüşü bir ayetle açıklanmıştır. Bunun üzerine Doğatır Hz. Muhammed'e tabi olmuş ama yanındaki Hristiyanlar tarafından öldürülmüştür²¹⁷.

Sasani Devleti'nin Kisra'sı Perviz İbni Hürmüz'e de Hz. Muhammed Abdullah İbni Huzafe'yi elçi olarak göndermiş ve İslam'a tabi olması içinde mektup yazmıştır. Mektup şöyledir²¹⁸:

"Bismillahirrahmanirrahim! Allah'ın Resûlü Muhammed'den, Farsların Büyüğü Kisrâ'ya!"

"Doğru yolda gidenlere, Allah'a ve Peygamberine iman edenlere, bir Allah'tan başka ilah olmadığına, Onun hiçbir ortağı da bulunmadığına ve Muhammed'in Onun kulu ve Resûlü olduğuna şehâdet edenlere selâm olsun!"

"Ben, seni İslâma dâvet ediyorum. Çünkü ben; bütün insanlara 'hayatı olan kişilere (gelecek tehlikeleri) haber vermek ve kâfirlere o söz hak olmak için (azap sözü gerçekleşmesi için)' peygamber olarak gönderildim."

"Müslüman ol ki, selâmete eresin! Eğer, dâvetimden yüz çevirirsen, mecusi kavminin günahı senin boynuna olsun!"

Kisra Hz. Muhammed'in ismini onun isminden önce yazmasına sinirlenip mektubun kalanını okutturmamış ve mektubu yırtmıştır. Abdullah bin Huzafe Medine'ye döndükten sonra Kisra mektubu yırtmakla yetinmemiş ve Yemen Valisi Bazan'a Hz.

²¹⁵ Sallabi, 2, op. cit., ss. 434-435.

²¹⁶ Hamidullah, "İslam...", op. cit., s. 333., Sıddık Ünal, Hakan Öztürk, Hz. Muhammed'in Hristiyanlarla Yapmış Olduğu Diplomatik Münasebetlerin Evrensel Boyutu, **İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 12 Sayı 2, 2007, ss. 18-19., Yasir Randathani, **Diplomacy and Statesmanship of Holy Prophet MuhamadPBUH**, https://www.academia.edu/34521890/DIPLOMACY_AND_STATESMANSHIP_OF_HOLY_PROPHET_MUHAMMAD_PBUH (e.t. 09.11.2020).

²¹⁷ Temel, op. cit., s. 204.

²¹⁸ İbni Kesir, Sire, 3:508.

Muhammed'i tutuklayıp huzuruna getirmesini emretmiştir. Bazan'da denileni yaparak bir mektup ile iki adamını Hz. Muhammed'e yollamıştır. Bazan Hz. Muhammed'e Yemen'e gelmesini daha sonra Kisra'ya bir mektup yazarak onu affettireceğini söylemiş eğer gelmez ise de Kisra'nın kavmini yok edeceğini belirtmiştir. Hz. Muhammed elçilere beklemelerini ve kararını yarın söyleyeceğini bildirmiştir. Ertesi gün Kisra'yı oğlu Şireveyh'in öldürdüğü haberini daha hiç kimsenin bilmediği halde elçilere haber vermiştir. Bunu üzerine Şireveyh Bazan'a mektup yazarak Hz. Muhammed'e dokunmamasını emretmiştir. Bazan Hz. Muhammed'in eğer İslam'a tabi olursa elinin altındaki topraklara yine onu emir tayin edeceği haberi üzerine Müslüman olmuştur²¹⁹.

Mektup diğer mektuplar gibi besmele yani "*Esirgeyen ve Bağışlayan Allah'ın adıyla*" ibaresi ile başlamaktadır. O dönem itibarıyla diğer küçük devletlere İslam'a tabi olması veya cizye²²⁰ ödemesi şeklinde iki seçenek sunulmaktadır. Ama Sasani Devleti'nin bölgesel hatta küresel bir güç olmasından dolayı böyle bir teklif sunulmamıştır. Diğer bir özellik ise Hristiyan olan Habeşistan veya Bizans gibi devletlere mektuplarda Hz. İsa ile ilgili ayetler yazılarak her iki dinde de olan ortak noktalar üzerinden diplomatik faaliyet yürütülmüştür. Bu mektupta ise Sasani Devleti'nin Mecusiliği yani ateşe tapmayı benimsemelerinden dolayı Allah'ın birliğinden ve hiçbir ortağının bulunmadığına vurgu yapılmıştır. Mektubun sonunda Allah, Resul ve Muhammed'in alt alta yazıldığı bir yüzük ile mühür basılmıştır.

Bu tarihlerde gönderilen diğer bir mektup ise Bizans İmparatorluğu'nun Mısır temsilcisi aynı zamanda da dini lideri olan Mukavkıs'a gönderilmiştir. Hz. Muhammed Hatib bin Ebi Beltea'yı Mukavkıs'ın İslam'a tabi olması tavsiyesinde bulunan bir mektupla Mısır'a yollamıştır. Mektup şöyledir²²¹:

"Bismillahirrahmanirrahim! Allah'ın kulu ve Resûlü Muhammed'den Kibtelerin büyüğü Mukavkıs'a!"

"Hidâyet yoluna uyanlara selâm olsun! Bu duâ ve temenniden sonra ben, seni İslâma dâvet ediyorum. Müslüman ol ki, selâmete eresin. Müslüman ol

²¹⁹ Göksoy, op. cit., ss. 127-129., Levent Öztürk, **Hz. Peygamber'in Davet Mektupları ve Çevre Devletlerle İlişkileri**, 2016-2017 Siyer Mektebi Müfredatı: İman Şehri Medine, <http://docplayer.biz.tr/58756272-16-ders-hz-peygamber-in-davet-mektuplari-ve-cevre-devletlerle-iliskileri-prof-dr-levent-ozturk.html>(e.t. 16.11.2020).

²²⁰ Cizye İslam Devleti'nde Müslüman olmayanların can ve mal güvenlikleri için ödedikleri vergidir. Daha ayrıntılı bilgi için bkz., Mehmet Erkal, Cizye, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 8. Cilt, 1993, İstanbul, ss. 42-45.

²²¹ Mehmet Ali Kapar, Hâtib b. Ebû Beltea Hayatı ve Faaliyetleri, **İstem**, Cilt 17, Sayı 33, 2019, ss. 9-14.

ki, Allah ecrini, mükâfatını iki kat versin. Eğer, bu dâvetimden yüz çevirirsen, Kıbtelerin günâhı senin boynuna olsun!”

“De ki: 'Ey kitap ehli olan Hristiyanlar ve Yahudiler! Sizinle bizim aramızda müşterek bir söze gelin: Allah'tan başkasına ibâdet etmeyelim, Ona hiç bir şeyi ortak koşmayalım. Allah'ı bırakıp da birbirimizi rab edinmeyelim.' Eğer onlar yüz çevirirlerse, siz deyin ki: 'Şâhid olun, biz Müslümanlarız.'” (Âl-i İmrân Sûresi, 64.)

Mukavkıs Hatib bin Ebi Beltea'ya son peygamberin Şam'dan çıkacağını düşündüğünü ama Hz. Muhammed'de diğer peygamberlik işaretlerinin olduğunu belirttiği halde iktidarını kaybetmek istemediği için İslam'a tabi olamayacağını bildirmiştir. Hatib'in şahsına ve Hz. Muhammed'e sunması için birçok hediye vermiştir²²².

Mektup besmele ile başlamıştır. Hz. Muhammed her mektubunda olduğu gibi bu mektubunda da ilk önce kendi ismini daha sonra muhatabının adını yazdırmıştır. Mukavkıs'da Hz. Muhammed'e karşılık olarak yazdığı mektubunda önce Hz. Muhammed'in adını daha sonra kendi adını yazdırmıştır²²³. Buradan anlaşılıyor ki Mukavkıs Hz. Muhammed'in diplomatik üstünlüğünü kabul etmiştir. Bu mektupta Sasani Devleti'ne gönderilen mektuptan ayrı olarak sadece Allah'ın Resulü değil aynı zamanda Allah'ın kulu ve Resulü Muhammed'den diyerek giriş yapılmıştır. Bu hitap şekli Bizans'a yazılan mektupta da uygulanmıştır. Burada Hristiyanların Hz. İsa'nın Allah'ın oğlu olduğu savına karşı çıkmıştır. Yine mektubun altındaki ayette de Müslümanlar ile Yahudi ve Hristiyanların birçok ortak noktaları olduğu ve temelinde bir oldukları için yine İslam çatısı altında birleşmeleri gerektiği bildirilerek ikna edilmeye çalışılmıştır. Mektubun en altında ise diğer mektuplarda olduğu gibi Allah, Resul ve Muhammed'in alt alta yazılı olduğu bir mühür bulunmaktadır.

Gassaniler aslen Arap olduğu halde daha sonraları Bizans yönetimi altında Hristiyanlığı benimseyen Suriye civarında yaşayan bir halk olup liderleri Haris bin Ebi Şemer el-Gassani'dir. Hz. Muhammed Haris'e İslam'a tabiiyet mektubunu Şüca b. Vehb el-Esedi ile yollamıştır²²⁴. Mektup şöyledir²²⁵:

“Bismillahirrahmanirrahim! Allah'ın Resûlü Muhammed'den, Hâris bin Ebî Şimr'e!”

²²² Tabakat, 1:260.

²²³ Ibid.

²²⁴ El-Fetlavi, op. cit., s. 299.

²²⁵ Hamidullah, “el-Vesaiku's...”, s. 126.

“Doğru yolda gidenlere, Allah'a iman ve Peygamberini tasdik edenlere selâm olsun! Ben seni, eşi, ortağı olmayan bir Allah'a imana dâvet ediyorum. Dâvetimi kabul edersen, hükümdar olarak yine mülkünde kalacaksın!”

Haris mektup okununca sinirlenmiş ve mektubu yere atmıştır. Haris mektubun sonunda yazan daveti kabul edersen mülkünde kalacaksın sözünün üzerine benim saltanatımı kim elimden alacak diyerek atların hazırlanmasını emretmiş ve Şuca'ya gördüklerini efendisine anlatmasını söylemiştir²²⁶. Gassaniler Bizans'a bağlı oldukları için Haris o sıralar Kudüs'te bulunan Kayser'e mektup yazarak Medine'ye ordu göndermek için izin istemiştir. Hz. Muhammed'in Dihye ile yolladığı mektup da Kayser'in eline geçmişti. Bunun üzerine Kayser ona hiçbir şey yapmamasını ve onunla Kudüs'te buluşmasını emretmiştir. Haris'de denileni yapmış ve Şuca'ya bazı hediyeler vererek Medine'ye yollamıştır²²⁷.

Mektup diğer mektuplar gibi besmele ile başlamıştır. Hz. Muhammed diğer mektuplarda olduğu gibi muhatabından önce kendi ismini yazmıştır. Büyük devletlere yazılan mektupların aksine bu mektupta Gassanilerin efendisi, büyüğü veya ulusu gibi methiyelere yer almamış sadece Haris b. Ebi Şimr yazılmıştır. *“Davetimi kabul edersen, hükümdar olarak yine mülkünde kalacaksın!”* cümlesi büyük devletlerden farklı olarak tehditkâr bir kapsamdadır. Diğer Sasani, Bizans gibi devletlere İslam'a gir, selamet bulasın yazılmışken burada İslam'a tabi olmazsa mülkünün elinden gideceği belirtilmiştir. Mektubun sonuna Allah, Resül, Muhammed kelimeleri alt alta gelecek şekilde mühür vurulmuştur. Hz. Muhammed'in diğer bir mektubu da Habeşistan Necaşi'si Ashame'ye Amr b. Ümeyye ed-Damri ile gönderilmiştir. Mektup şöyledir²²⁸:

“Bismillahirrahmanirrahim! Allah Resûlü Muhammed'den, Habeş Meliki Necâşiye!”

“Ey Melik! Müslüman olmanı dilerim. Ben senin namına, Lâ ilâhe illâ Hû, Melik, Kuddûs, Selâm, Mü'min, Müheymin olan Allah'a hamd ü senâ ederim.”

“Ve şehâdet ederim ki, Meryem'in oğlu İsâ, Allah'ın kulu ve Kelime'sidir. Allah, O Kelime'yi (ki, İsâ'ya vücud veren “Kün” hitabıdır) ve o ruhu ve çok temiz ve âfif olan ve dünya hayatından tamamıyla çekilmiş bulunan Meryem'e nefhetti. Bu surette Meryem, İsâ'ya hamile kaldı. Böylece Allah, İsâ'yı yarattı.”

²²⁶ Tabakat, 1:261.

²²⁷ Temel, op. cit., ss. 211-212.

²²⁸ Hamidullah, “İslam...”, op. cit., s. 329.

“Nasıl ki, Âdem'i de Allah, kudret eliyle ve bir mu'cize olarak yaratmıştır.”

“Ey Melik!

“Seni; eşi, ortağı olmayan bir tek Allah'a imâna ve Ona ibâdete, bana uymaya ve Allah tarafından bana gönderilenlere inanmaya dâvet ediyorum. Çünkü, ben Allah'ın bunları tebliğe memur elçisiyim.”

“Seni ve halkını Aziz ve Celil olan Allah'a imana dâvet ediyorum.”

“Şimdi ben size İslâm hakikatlarını tebliğ ettim ve nasihatta bulundum. Siz de nasihatımı kabul ediniz!”

“Selâm hidâyete tâbî olanlara olsun.”

Amr hem İslam’a davet mektubunu ulaştırmak hem de Habeşistan’a giden Müslümanları Hz. Muhammed’in yanında göndermesini Necaşi’den istemek için gitmiştir. Necaşi bu mektup üzerine Müslüman olmuş ve İslam’a tabi olmuştur²²⁹.

Hz. Muhammed Necaşi’ye elçi gönderirken sıradan birini değil Habeşistan Kralı Necaşi’nin gençlik yıllarında akrabaları tarafından köle olarak verildiği Damre kabilesine mensup birini seçmiştir. Amr Ümeyye ed-Damri hitabet olarak da oldukça etkili biriydi. Mektubu Ashame’ye verdikten sonra aralarında şöyle bir konuşma geçmiştir²³⁰:

“Ey Ashame! Bana düşen söylemek, sana düşen de dinlemektir: Sen bize ne kadar şefkat ve nezaket gösterdinse, bizim de sana o derece güvenimiz olmuştur. Biz senden hangi hayrı ve iyiliği ummuştuk, muhakkak ona kavuşmuşuzdur. Biz senden hiçbir zaman hiçbir hususta hiçbir korku ve endişe duymamış; daima emniyet ve güven içinde bulunmuşuzdur. Zaten, biz senden, ‘Sizinle bizim aramızda, İncil, red olunmaz bir şahit, haksızlık etmez, bu yolda kesip ayırt edici hüküm verir bir hâkim olsun! Şu kadar ki, Yahudilerin İsa b. Meryem hakkındaki davranışları gibi, sen de şu ümmî peygamber hakkında kötü davranmayasın!’ diye bir hüccet ve teminat da almış bulunuyorduk. Hz. Peygamber elçilerini ayırıp hükümdarlara yolladığı zaman, ben, o elçilerin kendileri için ummadıkları şeyi senden umduğum ve onların korktukları şey hakkında ben senden emniyet içinde bulunduğum halde, geçmişteki hayır ve iyiliklere göre ecir ve mükâfat bekleyerek gelip huzuruna çıkmış bulunuyorum!”

Hz. Muhammed’in Amr’ı seçmesindeki diğer bir etken ise Amr daha önce de Habeşistan’a Müslüman olmadığı halde Müslümanların haklarını korumak için gönderilmiştir. Bunda da hem Amr’ın başarılı politikaları hem de diğer bazı gelişmelerden dolayı başarılı olmuştur. Hz. Muhammed Amr b. Ümeyye ed-Damri’yi birçok diplomatik görev için seçmiştir. Mesela Müslüman olduktan sonra Bi’rmaune

²²⁹ Sarıçam, op. cit., s. 249.

²³⁰ Mehmet Ali Kapar, İlk İslam Diplomatı Amr b. Ümeyye ed-Damri, **İstem Dergisi**, Sayı 30, 2017, ss. 280-281.

Faciası'nda²³¹ yollanan 70 sahabeden biride Amr'dır ve geri sağ olarak dönebilme başarısını göstermiştir. Yine Amr Reci Vakası²³² sonucu öldürülen ve cesedi herkesin görmesi için Mekke yakınlarına asılan Hubeyb b. Adiyy'in cesedini bulunduğu yerden almak ve gömmek için gönderilen iki kişiden biriymiş. Bu olaydan bir sene sonra Hz. Muhammed Amr'ı Mekke'de kıtlık olduğu bir zamanda oradakilere yardım yapmak için göndermiştir. Amr b. Ümeyye ed-Damri İslam öncesinde de sonrasında da Hz. Muhammed'in en baş diplomatlarından biri olarak görevini ifa etmiştir²³³.

Mektup besmele ile başlamıştır. Ashame'ye Habeş Meliki diye hitap edilmiştir. Diğer mektuplarda ise hükümdarlardan o ülkenin büyüğü veya ulusu diye bahsedilmiştir. Melik ise padişah, hükümdar ve sahip manalarına gelmektedir²³⁴. Hz. Muhammed diğer Hristiyan hükümdarlara yazdırdığı gibi Necâşi Ashame içinde Hz. İsa hakkında Müslümanların nasıl düşündüklerini yazdırarak ortak noktalar üzerinden diplomasisini kurmaya çalışmıştır. En sondada Allah, Resul ve Muhammed'in alt alta geldiği mühür basılmıştır.

1.6. Diğer Yazışmalar ve Mektuplar

Yukarıda Hz. Muhammed'in o dönemin büyük devletlerine yazdığı mektupları inceledik. Bu alt başlıkta ise Arabistan içinde ve daha küçük çapta devletlere yolladığı mektuplar analiz edilecektir.

Hz. Muhammed Yemame Beyi Hevze b. Ali'ye İslam'a davet mektubunu Salit b. Amr ile yollamıştır. Mektup şöyledir²³⁵:

“Bismillahirrahmanirrahim! Allah'ın Resûlü Muhammed'den, Hevze bin Ali'ye!”

“Doğru yolda gidenlere selâm olsun! Şunu iyi bilmelisin ki: Benim dinim yakında dünyanın en uzak ufuklarına kadar parlayacaktır! Binaenaleyh, ey Hevze! Sen de Müslüman ol ki, selâmete eresin! Ben de, hükmün altındaki memleketin idaresini sana bırakayım.”

²³¹ Bi'rmaune faciası M.S. 625 yılında Hz. Muhammed'in yolladığı 70 tebliğcinin katledilmesi olayıdır. Daha detaylı bilgi için bkz. Ünal Kılıç, Ali Aksu, Bi'rmaune Seferi, **İstem Dergisi**, Sayı:1, 2003, ss. 181-199.

²³² Reci Vakası M.S. 625 yılında Hz. Muhammed'in Adal ve Kare kabilelerine İslam'ı anlatmak için yolladığı 10 kişinin öldürülmesi olayıdır. Daha detaylı bilgi için bkz. Mustafa Sabri Küçükaşçı, Reci Vakası, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 34. Cilt, İstanbul, 2007, ss. 510-511.

²³³ Kapar, op. cit., ss. 274-279.

²³⁴ Melik'in anlamı için bkz. <https://sozluk.gov.tr/> (e.t. 21.11.2020)

²³⁵ Hamidullah, “el-Vesaiku's...”, s. 156.

Hevze b. Ali Hristiyan'dı ve Sasani Devleti ile yakın ilişki içindeydi. Hevze Salit'e hediyeler vererek cevabi mektubu ile geri göndermiştir. Hevze mektubunda Hz. Muhammed'den yönetimden pay alma karşılığı İslam'a tabi olacağını bildirmiş. Ama Hz. Muhammed bunu kabul etmemiştir²³⁶.

Hz. Muhammed bu mektubu gerek başlangıç gerekse bitimindeki mühür bakımından diğer mektuplarına benzemektedir. Buradaki belirgin farklardan biri Yemame Beyliği'nin büyük devletlerden biri sayılmamasından dolayı tehdit de diyebileceğimiz bir hitap söz konusudur. Hz. Muhammed Hevze'ye Müslüman olmaması halinde melikliğinin elinden alınacağını bildirmiştir.

Hz. Muhammed diğer bir mektubu Ala b. Hadrami'yle İran'ın yönetimi altında olan Bahreyn Kralı Münzir b. Savi'ye göndermiştir. Mektup şöyledir²³⁷:

“Resulullah Muhammed'den Munzir'ubn Sava'ya:
Hidayet yolu üzerinde bulunana selam olsun!
Bu durumda seni İslam dinine davet ediyorum. İslama gir, sonunda emniyet ve selamet içinde olursun ve Allah şimdiden senin ellerin arasında bulunan (iktidarı) tam olarak sana bağışlayacak, senin yapacaktır. Şurasını bil ki, benim sahip olduğum din (iktidar), (yumuşak) tabanı üzerine (basan) develerle, (sert) turnıkları üzerinde (koşan) atların varabilecekleri sınırlara kadar (uzanan ülkelerde) yakın zamanda muzaffer olacaktır”

Mektubu Münzir'e veren Ala bin Hadrami çok maharetli ve daha önce de İslam Devleti'ne faydası olmuş bir elçiymiş. Münzir daha sonra Ala ile de konuşarak İslam'ın otoritesini kabul etmiştir. Münzir'in İslam'a tabi olmasında elçi olan Ala bin Hadrami'nin de oldukça büyük etkisi olmuştur. Ala bin Hadrami ile Münzir bin Sava arasında şöyle bir konuşma geçmiştir²³⁸:

Ey Munzir! Sen dünya işlerinin görülmesinde büyük bilgi sahibi bir kimse olarak tanınmış durumdasın. Bu duruma göre, Öteki Dünya'yı daha az bilmiş olman düşünülemez. Şu Mecûsi'lik dinlerin en berbadıdır: Bunda ne Arab'ın şeref ve haysiyeti, ne de Ehli Kitab'ın bilgi ve hikmeti bulunmaktadır. Bu din, pek utanç verici bir şey olan yakın akraba evliliklerine yol vermektedir; Kıyamet Günü kendilerini yutup yakacak olan Ateş'e tapmayı getirmektedir. Sen ne akıl ve ne de hikmetten yoksunsun. Bana şunu söyle: Hayatında hiç yalan söylememiş bir kimseyi yalanlamak mı, hayatında hiç verdiği sözden dönmemiş bir kimseden şüphelenmek mi, yoksa kendisinin asla ihmal etmediği bir inanca bağlanmayıp inanmamak

²³⁶ Abidin Sönmez, **Rasulullah'ın İslam'a Davet Mektupları**, 3. b., İnkilab Yayınları, İstanbul, 2011, ss. 124-127.

²³⁷ Hamidullah, “el-Vesaiku's...”, op. cit., s. 145.

²³⁸ Hamidullah, “İslam...”, op. cit., s. 376.

mi

gerekir?

Şu saydığım vasıflar kendisinde bulunan (Muhammed)'in Umme (yani asil, İsrail'e mensup olmayan) bir Resul olması lazım gelir. Vallahi kimse kalkıp da onun yapılmasını emrettiği şeylerin, yapılmayıp yasaklanmasının daha iyi olacağını, yahut onun yasakladığı şeylerin, yapılması tazim gelen meşru şeyler olduğunu söyleyemez. Aynı şekilde hiç bir akıl ve hikmet sahibi kalkıp tatbik ettiği cezalarda onun daha müsamahakar; yahut affettiği şeylerde daha sert ve cebri davranması lazım geldiğini söyleyemez”

Ala bin Hadrami bu hitabında Ey Kral veya Ey Hükümdar gibi hitabetler yerine Ey Münzir hitabını kullanması Münzir bin Sava ile daha önceden tanışmış olabilmesi ihtimaline dayanmaktadır. Ayrıca Ala Mecusilik dinini oldukça detaylı bir şekilde bilmektedir. Buda daha önce bu bölgeye gelmiş olabilme ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Ala bin Hadrami mantık ilmini oldukça etkili bir şekilde kullanarak Münzir’i köşeye sıkıştırmış ve İslam’a tabi olmasında etkili olmuştur²³⁹.

Hiz. Muhammed Ala bin Hadrami’yi Münzir’e yardım etmesi, zekatları ve sadakaları toplaması ve halka İslam’ı öğretmesi için Bahreyn’e yollamıştır. Münzir idari ve siyasi işlerle meşgul olurken Ala’da dini işlerin idaresini eline almıştır.

Hiz. Muhammed Uman Kralları Ceyfer ve Abd’e Amr b. As ile Ebu Zeyd el-Ensari’yi İslam’a davet mektubu ile beraber yollamıştır. Mektup şöyledir²⁴⁰:

“Bismillahirrahmanirrahim. Allah'ın Resûlü Muhammed bin Abdullah'tan Cûlendâ'nın oğulları Ceyfer ve Abd'e. Hidâyete uyanlara, doğru yolu tutmuş olanlara selâm olsun.”

“Bundan sonra derim ki; ben her ikinizi İslâma dâvet ediyorum! Müslüman olun ki, selâmete eresiniz! Ben sağ olanları âhiret azabıyla korkutmak, kâfirler hakkında da Allah'ın hükümlerini tatbik etmek için Allah'ın bütün insanlara gönderdiği Resûlüyüm.”

“Eğer, İslâmı kabul ederseniz, hükümdarlığınız size bağlı kalacaktır. Eğer Müslüman olmaktan uzak durursanız, şüphesiz hükümdarlığınız elinizden çıkacak, süvariler, topraklarınızı çiğneyecek ve Peygamberliğim sizin mülk ve saltanatınızı mağlup edecektir!”

Mektubu götüren kişi Amr b. As “Arap’ın dâhisi” olarak da bilinir ve İslam öncesi ve sonrası birçok diplomatik görevde bulunmuştur. İslam öncesi görevlerinden biri Habeşistan’a hicret(göç) eden Müslümanları Amr bin As kendi nüfusuna, dehasına ve eski dostluklarına dayanarak Habeş Kralı Necaşi’yi ikna ederek geri getirmekmiş. Ama bunda başarılı olamamıştı. Amr b. As Hiz. Muhammed Hudeybiye Antlaşması’ndan

²³⁹ Mevlüt Poyraz, Ala b. El-Hadrami’nin İslam Tarihindeki Yeri, **İlahiyat Tetkikleri Dergisi**, Cilt 2, Sayı 52, 2019, s. 318.

²⁴⁰ Hamidullah, “el-Vesâik...”, s. 162.

bir sene sonra Mekke'ye girerek umre ziyaretini gerçekleştirdikten sonra Habeşistan'a göç etmiş. Daha sonra Habeş hükümdarı Necaşi'nin de etkisiyle İslam'ın büyük komutanı Halid bin Velid ile beraber Müslüman olmuştur. Amr İslam sonrası da birçok siyasi ve diplomatik görevde kullanılmıştır. İlk olarak Müslüman olduktan kısa bir süre sonra Zatüsselasil Seriyyesi (askeri hareket) için Hz. Muhammed Amr b. As'ı siyasi dehası ve cesaretinden dolayı kumandan olarak atamıştır. Amr bu seriyyeden başarılı bir şekilde geri dönmüştür. Diğer başarılarından biride Uman Kralları Ceyfer ve Abd'in İslam'a girmesinde ve daha sonrasında buraya vali olarak atadığındaki gösterdiği hizmetlermiş. Hz. Muhammed ölene kadar burada kalmış daha sonra Hz. Ömer Amr'ı Ürdün ve Filistin bölgesine yönetici olarak atamıştır. Bu dönemde Mısır'ı ele geçirmiş ve Hz. Ömer hilafeti Dönemi'nde Mısır'da vali olarak kalmıştır. 663 senesinde Mısır'da ölmüştür²⁴¹.

Ceyfer ve Abd ilk başta çekingen davransalar da daha sonra Amr b. As'ın da etkisiyle İslam'a tabi olmuşlardır. Umman stratejik olarak Basra Körfezi ile Uman Körfezi'nin kesiştiği noktada bulunmakta ve Arabistan'ın deniz ticaretinin en önemli noktalarından birinde bulunmaktaymış. Bu şehir İran'a bağlıymış ama Bizans'ın Ninova Zaferi İran'ın buralardaki hakimiyetini zayıflatmıştı. Bu şartlar altında Ceyfer ve Abd sürekli büyüyen ve gelişen bir İslam Devleti'ne tabi olmanın daha karlı olacağını düşünmüşlerdir²⁴².

Hiz. Muhammed'in diğer mektupları gibi bu mektubu da besmele ile başlamış ve sonuna da mühür basılarak sonlandırılmıştır. En önemli farklardan biri bu mektup sert bir dille yazılmış ve eğer kabul edilmezse askeri hareket ile tehdit edilmiştir. Hiz. Muhammed bu üslubu büyük devletleri İslam'a davet ederken kullanmamıştır. Onlara karşı daha çok tavsiye niteliğinde mektuplar yazılmıştır.

Hiz. Muhammed Yemenli Himyer kabilesinin reisi Haris b. Kûlal'e de Muhacir b. Ebi Umeyye'yi göndermiştir. Mektup şöyledir²⁴³:

Bismillahirrahmanirrahim. Allah'ın elçisi Muhammed'den Himyer'li Abdikülaloğlu Haris'e,

²⁴¹ Mücahit Yüksel, Duhâtü'l-Arab (Arab'ın Dâhileri) Ve Hiz. Ali'ye Karşı Konumları, **İstem Dergisi**, Sayı:28, 2016, s. 355., Elşad Mahmudov, Zatüsselasil Seriyyesi, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 44. Cilt, İstanbul, 2013, s. 153.

²⁴² Hamidullah, "İslam...", op. cit., ss. 408-411.

²⁴³ El-Fetlavi, op. cit., s. 320.

Sizler Allah'a, elçisine, iman ettiğiniz sürece selamettesiniz. Kesinlikle Allah birdir ve O'nun ortağı yoktur. Musa'yı ayet/mucizeleriyle göndermiş, İsa'yı kelimeleri/ol demesi/yle yaratmıştır²⁴⁴. Yahudiler "Üzeyr Allah'ın oğludur²⁴⁵." Hristiyanlar da "Allah, için üçüncüsü, Allah'ın oğlu İsa'dır²⁴⁶." dediler.

Hiz. Muhammed Haris'e giden elçisi Muhacir'e birçok tavsiyede bulunmuştur. Hiz. Muhammed şehre gece girmemesi gündüz girmesi, söyleyecekleri, eğer İslam'ı kabul ederse yapacaklarına kadar hepsini Muhacir b. Ebi Umeyye'ye detaylı bir şekilde anlatmıştır²⁴⁷.

Hiz. Muhammed'in mektubu besmele ile başlamış, mühür basılarak sonlandırılmıştır. Oldukça sade ve anlaşılır bir mektup yollamıştır. Haris Müslüman olmuştur. Daha sonraki mektuplarda Hiz. Muhammed ile Haris arasında şu sorunlar ele alınmıştır: zekat ve cizye, Yahudilerin ve Hristiyanların durumları, elçilere nasıl davranılacağı, Himyeroğullarının idarecilerinin yönetimde kalmalarının doğru ve adaletli idare etmelerine bağlanmıştır. Ayrıca Hiz. Muhammed'in bu mektuplarının ayırt edici özelliklerinden biride bu mektupların bazılarında elçilerinin isimlerini sıralamış ve onların memnun edilmesinin kendini memnun edeceğini yazdırmıştır. Bu sayede elçilerin diplomatik ayrıcalıkları garanti altına alınmış oluyormuş. Hiz. Muhammed Himyeroğullarının idari, siyasi ve dini meselelerini İslam Devleti'ne göre nasıl yapacaklarını bildirmek üzere elçiler ve mektuplar yollamıştır²⁴⁸.

2. HİZ. MUHAMMED'İN DİĞER DEVLETLERE YOLLADIĞI ELÇİLER VE İSLAM'DA ELÇİLİK MİSYONU

Bu alt başlıkta Hiz. Muhammed'in yaptığı antlaşmalar, bunların çözüm yolları, İslam Devleti'ne gelen elçiler, İslam Devleti'nin yolladığı elçiler ve bu elçilerin özellikleri incelenecek ve analiz edilecektir

2.1. Diplomat Olarak Hiz. Muhammed'in Özellikleri

Hiz. Muhammed kendisinden sonra 1400 yıl daha uluslararası ilişkilerde siyasi varlığını koruyabilen bir yapının kurucusu olarak kimi zaman bir diplomat, kimi zaman bir devlet adamı, kimi zamanda minber üstünde bir hatip olmuştur. Bu kadar farklı ve zor görevlerin üstesinden gelmeyi başarmıştır.

²⁴⁴ Nisa, 4/171.

²⁴⁵ Tevbe, 9/30.

²⁴⁶ Beyyine, 98/1.

²⁴⁷ Hamidullah, , "el-Vesaike's...", op. cit., s. 182.

²⁴⁸ El-Fetlavi, op. cit., ss. 319-324.

İlk olarak Hz. Muhammed'in üstün bir diplomat olmasındaki etkenlerden biri onun kendi prensiplerine sıkı sıkıya bağlı olmasıdır. Hz. Muhammed Richelieu veya Machiavelli gibi ahlakı ve siyaseti diplomasinin dışına iten bir yaklaşıma karşı çıkmıştır. Richelieu *raison d'état* yani din dahil her şey devletin bekası için feda edilmelidir anlayışını benimsemiştir²⁴⁹. Hz. Muhammed ise devlet din ve insanların refahı için vardır görüşünü desteklemiştir. Devleti dinin ve insani değerlerin yayılması tarzındaki diplomasisi için bir amaç değil araç haline getirmiştir. Bunu da öncelikle kendi diplomasi ve siyaseti ile göstermiştir. Hz. Muhammed ekseriyetle savaştan yana olmamıştır. Yani amacı toprak kazanımı değil tasarladığı diplomasi ve siyaseti hayata geçirmektir. Yaptığı fetihler çoğu zaman stratejik öneme sahip yerlere olmuştur. Örneğin Mekke'nin ve Hayber Kalesi'nin fethi. Mekke İslam'ın gelişmesi için en önde gelen engel ve Hz. Muhammed'e düşmanlıkta en ileri giden grupları barındırıyordu. Hayber ise Hz. Muhammed'e düşmanlık eden ve gizlice Müslümanların düşmanlarına içten yardım eden Yahudilerin merkezi haline gelmişti. Hz. Muhammed mektup yolladığı ülkeler eğer İslam'a tabi olmuşsa o ülkeye manevi işlerin üstlenilmesi için bir vali tayin eder ve o yerin hükümdarını hak ile idare ettiği sürece de değiştirmemiş²⁵⁰.

Bir diplomattan beklenen getirdiği veya götürdüğü mesajı olduğu gibi yerine aktarmasıdır. Bunun içinde devletler seçeceği diplomatın güvenilir birisi olmasına dikkat edecektir. Hz. Muhammed İslam'dan öncede sonrada her zaman davranışlarında tutarlı ve güvenilir bir şahsiyetmiş. Hz. Muhammed'e peygamberliğinden önce Muhammed'ül Emin²⁵¹ deniliyormuş. Birçok konuda olduğu gibi Hacerü'l-Esved²⁵²'in yerine konulması hadisesinde de en doğru kararı vermişti. Hz. Muhammed daha peygamber olmadan önce Kâbe yangın ve sel felaketiyle tahrip olmuştu. Kureyşli her bir kabile Kâbe'yi tamir etme gibi şerefli bir görevin kendilerine nail olmasını istiyormuş. Ama her kabile bu angarya işinin bir ucundan tuttu. Sıra Hacerü'l-Esved'in

²⁴⁹ Richelieu ve *raison d'état* konuları daha ayrıntılı bilgi için bkz. Özdal, "Diplomasi", op. cit., ss. 286-287.

²⁵⁰ Hamidullah, "İslam...", op. cit., ss. 308-427.

²⁵¹ Hz. Muhammed'in tutarlılığı ve dürüstlüğünden dolayı el-Emin yani güvenilir kimse lakabını takmışlardır. Medine'ye hicret yani göç edeceği sırada bile kendisine emanet edilen eşyaları vermek için canını tehlikeye atmıştır. Daha ayrıntılı bilgi için bkz., John Adair, **H. Muhammed Örneğinden Hareketle Lider**, Çev. Ali Çavuşoğlu, 2. b., Ufuk Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 71-78.

²⁵² Hacerü'l-Esved Kabe'nin güneydoğusunda bulunan rengi kırmızıya çalan ve tavafın(Kabe'nin çevresinde dönmek) başlangıç noktasını belirleyen siyah taşır. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Salim Ögüt, Hacerülesved, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 14. Cilt, İstanbul, 1996, ss. 433-435.

yerine konulmasına gelince bu onurlu görev için her bir kabile öne atılmış. Bütün kabilelerin bu görevi kendilerinin üstlenmek istemesi büyük bir soruna yol açmış. Kılıçlar kınından çekilip kan döküleceği bir sırada oradakilerden birisi Kabe'ye ilk gelen kişinin hakem tayin edilmesi ve o kişinin kararlarına herkesin kayıtsız şartsız uyacağı önerisini ileri atmış. Bu öneri bütün kabilelerce makul görülmüş ve kabul edilmiştir. Kâbe'ye Hz. Muhammed girince herkes “El-Emin o! Muhammed o! Onun aramızda vereceği hükme râzıyız!”²⁵³ demişlerdir. Bunun üzerine Hz. Muhammed bir bez veya örtü getirtti ve Hacerü'l-Esved'i bu bezin üzerine kendi koymuştur. Daha sonra her bir kabileden bir kişinin bezin uçlarından tutmasını söylemiş ve Hacerü'l-Esved'in olması gereken yere kadar taşıttırmıştır. Bez yere konulduktan sonra taşı kendi eliyle alarak yerine koymuştur. Böylelikle Hz. Muhammed usta bir diplomat gibi büyük bir çatışmayı önleyerek meseleyi kolayca çözmüştür. Hz. Muhammed'in diplomasisinin bu denli etkili olmasında ve İslam'ın kısa zamanda Arap Yarımadası'na yayılmasında onun güvenilir birisi olmasının etkisi büyük olmuştur²⁵⁴.

Hz. Muhammed'in bir diplomat olarak diğer bir özelliği dili etkili ve güzel konuşmasıymış. Günümüz diplomatları ad hoc diplomasinin aksine görevi gereği bulunduğu ülkenin bir parçası olmaktadır. Kendi ülkesini en iyi bir şekilde temsil etmesi ve görevinin gereklerini yerine getirmesi için her türlü donanıma sahip olması gerekir. Nasıl ki bir savaşçının gücü silahında saklı ise diplomatın gücünde dilinde saklıdır. Dili ile savaşları durdurur veya dili ile savaşlara yol açar. Hz. Muhammed'de Arapçanın en fasih(açık) olanını konuşmuş. Araplar eskiden beri çocuklarını küçük yaştan itibaren Arap dilini daha iyi öğrenmesi ve iyi beslenmesi için göçebe olarak çölde yaşayan sütannelerine verirlermiş. Hz. Muhammed'i de Sa'doğullarından Halime Es-Sa adında bir sütanneye iki yıl süre zarfı için vermişlerdir. Hz. Muhammed'in Arapçayı çok güzel ve etkili konuştuğu sorulduğunda o kendisinin Sa'doğullarının elinde büyüdüğü bunun içinde bozuk konuşmasının mümkün olmadığını söylemiştir²⁵⁵. Onun nasıl konuştuğu

²⁵³İbn Hişam, “Sîre”, 1/209.

²⁵⁴ Lesley Hazleton, **The First Muslim: The Story of Muhammad**, Riverhead Books, New York, 2013, ss. 55-58., İbn Hişam, “Sîre”, 1/205-209.

²⁵⁵ W. Montgomery Watt, **H. Muhammed Mekke'de**, Çev. Rami Ayas, Azmi Yüksel, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, No: 175, Ankara, 1986, s. 39., İbni Hişam, “Sîre”, 1/223-225.

eşi Hz. Aişe'ye sorulduğunda Onun tane tane, açık seçik, dinleyenin anlayabilmesi için yavaş yavaş konuştuğunu bildirmiştir²⁵⁶.

Diplomatın soyu önem arz etmektedir. Günümüzde eğitim ve öğretim faaliyetlerinin gelişmesiyle örgün eğitim sistemi yaygınlaşmış ve çoğu öğrenci modern ekipmanlarla eğitimine devam etmektedir. Ama teknolojinin bu kadar gelişmediği ve tarım toplumuna dayalı bir ekonomide eğitimin bu denli önemli olması beklenemez. Çünkü böyle bir ortamda çoğu meslek babadan oğula geçmekteydi. Diploması geleneği de babadan oğula geçen bir sanattı. İslam öncesi Araplar dile verdikleri önemden de dolayı diploması mesleğinde oldukça ileriymişler. Kureyşliler tarımın pek gelişmemesi dolayısıyla Mekke ticaretini güven altına almak için birçok kabile ile ticaret antlaşmaları imzalamışlardır. Bu ticaret antlaşmalarının önemli bir bölümünü Hz. Muhammed'in atalarından olan büyük dedesi Abdimenaf, oğullarını Bizans ve Habeşistan ile ticaret antlaşmaları yapmak için yollamıştır²⁵⁷. Yine Hz. Muhammed'in büyük dedesi Kusay bin Kilab Kureyş kabilesini tek çatı altında toplayarak Mekke'ye yerleştiren kişi olmuştur. Kusay aynı zamanda Mekke'nin diplomatik meselelerinin görüşüldüğü kurul olan Daru'n-nedve'yi de kurmuştur. Hz. Muhammed'in dedesi olan Abdülmuttalib bin Haşim'de Mekke'nin lideri ve usta bir diplomatmış.

Önceki bölümlerde anlatılan Fil Vakası'nda Mekke'yi işgale gelen Ebrehe ile görüşmeye gidip develerini istemiştir. Abdülmuttalib'in Mekke'yi işgal etmemesi üzerine rica edeceği yerine develerini istemesi Ebrehe'yi şaşırtmıştır. Bunun üzerine Abdülmuttalib kendinden emin bir şekilde develerin sahibinin kendisi Kabe'nin sahibinin ise Allah olduğunu ve Allah'ın evini koruyacağını söylemiştir. Abdülmuttalib'in diğer görevlerinden biride krallara ve hükümdarlara yollanan heyetlerin başkanı olmakmış. Hz. Muhammed'i yetiştiren ve öz amcası olan Ebu Talib Mekke'de hatırı sayılır bir kişi ve kendi kabilesinin reisiymiş. Hz. Muhammed'de küçüklükten itibaren diplomat olması için alıştırılmıştır. Çok küçük yaşlardan itibaren dedesi ile beraber Daru'n-nedve'ye katılıyor ve Daru'n-nedve'nin başkanı olan dedesi

²⁵⁶ **Riyazü'S-Salihin, Metin ve Çeviri 2**, Diyanet İşleri Başkanlığı, s. 121, https://webdosya.diyanet.gov.tr/hadis/UserFiles/Document/riyazussalihin_cild_2.pdf (e.t. 22.12.2020)

²⁵⁷ Avcı, "İslam-Bizans...", op. cit., s. 40.

onun kendi yerine oturmasına izin veriyormuş. Niye izin verdiği sorulduğunda ise ileride hükümdar olacağı ve şimdiden alışması için izin verdiğini söylüyormuş²⁵⁸.

Hız. Muhammed bir diplomat olarak ileri görüşlüdür ve görevlendireceği kişileri en ehil olanlar içinden seçmiştir. Hız. Muhammed Medine'ye hicreti sonrası Medine Vesikası'nı bu ileri görüşlülüğü ve diplomatik zekası sayesinde ileri atmış ve hazırlamıştır. İç problemleri çözmeden dış meselelere yönelmenin içeride problemler açacağına farkında olan Hız. Muhammed önce iç meseleleri çözme yoluna gitmiştir. İçeride sorun çıkarabilecek olan Yahudiler, Hristiyanlar ve bazı gayrimüslim grupların desteğini arkasına almak için Medine Vesikası'nı imzalamıştır. Bu antlaşma ile Medine halkına hukuki olarak ve vatandaşlık haklarında eşitlik vaat etmiştir. Medine ahalisinin hepsini bir ümmet²⁵⁹ olarak nitelemiştir. Yine Hız. Muhammed Hudeybiye Antlaşması'nı çok zor şartlar altında imzalamış ama uzun dönemde İslam'ın yayılması açısından faydalı olmuştur. Hudeybiye Antlaşması'ndaki Müslümanların bu sene Mekke'ye girmeyecekleri ve Mekke'den Müslümanlara hicret edenlerin geri verilmesi maddeleri Müslümanlar arasında büyük tartışmalara yol açmıştır. Ama uluslararası konjonktürü ve bu antlaşmanın onlara çok büyük kazançlar sağlayacağını bilen Hız. Muhammed yine de kabul ederek antlaşmayı imzalamıştır. Antlaşmanın üzerinden uzun bir süre geçmeden o zamana kadar Müslüman olanlardan çok daha fazlası antlaşmanın da getirdiği pozitif etkiyle İslam'a girmiştir. Hız. Muhammed Arap Yarımadası'ndaki kabilelerle Kureyş gibi Araplar arasında sevilip sayılan bir kabile ile yaptığı barış antlaşması sayesinde görüşmüştür. Hız. Muhammed krallara ve kabile reislerine yollayacağı diplomatları titizlikle seçiyormuş. Genellikle diplomatın gideceği ülkenin dilini bilmesine ve oraya daha öncede ticaret veya başka bir sebeple gitmiş olmasına önem veriyormuş. Bizans İmparatoru'na yolladığı elçi mektubu kralın tercümanı ile beraber bizzat kendi de tercüme etmiştir. İslam öncesi ve sonrası diplomasi açısından

²⁵⁸ Adem Apak, "İslam Öncesi...", op. cit., ss. 177-194., Cahit Külekçi, Mekke'nin Siyasal Yapısının Oluşum Sürecinde Kusay B. Kilab, **Şarkiyat Mecmuası**, Cilt 1, Sayı 24, 2014, ss. 103-119., Casim Avcı, Hız. Peygamber'in Soy, **Din ve Hayat**, Sayı 23, 2014, ss. 28-33.

²⁵⁹ Buradaki ümmet mefhumu ile anlatılmak istenen Medine ahalisinin siyasi bir bütün oluşturduğudur. Herhangi bir savaş esnasında birlikte savunma ve saldırı yapılacağını belirtmek istemiştir. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Abdurrahman Demirci, Medine Vesikası: Oluşum Süreci ve Zimmet Antlaşmalarına Etkisi, **İstem Dergisi**, Yıl 10, Sayı 19, 2012, s. 264.

çok faydalı işler yapan Ala b. Hadrami Bahreyn'e İslam'a davet mektubu götürmüş daha sonra burada zekat ve cizyelerin toplanması için kalmıştır²⁶⁰.

2.2. Hz. Muhammed'in Yaptığı Antlaşmalar ve Uyuşmazlıkları Çözüm Yolları

Antlaşmalar uluslararası ilişkilerin tarafları arasında yapılan ve bu grupların ilişkilerini düzenleyen yazılı hukuksal metinlerdir. Antlaşmaya dahil olan taraflar kimi zaman devletler olurken kimi zamanda uluslararası devlet dışı aktörler olabilir. Uluslararası antlaşmalar 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi ile düzenlenmektedir²⁶¹.

Hz. Muhammed güvenlik ve stratejik hedefleri için çevre kabileler ve devletlerle bazı antlaşmalar imzalamıştır. Bu antlaşmalar genellikle karşılıklık esasına dayalı olarak imzalanmıştır. Medine'ye hicretinden sonra çevre kabileler ile yapılan antlaşmaların amacı bu kabilelerin diğer düşman kabileler ile antlaşma yapıp Medine'yi kuşatmasını önlemekmiş. Hudeybiye Antlaşması'ndaki asıl hedef ise Kureyşle olan sorunları çözerek Kureyş'in saygınlığından diğer Araplar ile yapılan antlaşmalarda faydalanmak ve İslam'ın kalbi diyebileceğimiz Mekke'nin İslamlaşmasını sağlamakmış.

2.2.1. Hz. Muhammed'in Yaptığı Antlaşmalar

Hz. Muhammed diplomatik antlaşmalarının neredeyse tamamını İslam sonrası dönemde yapmıştır. Ama kendisinin de amcaları ile beraber hazır bulunduğu ve İslamiyet sonrası da övdüğü bir antlaşma bulunmaktaymış. Yemenli bir kişi Mekke'ye ticaret yapmak amacıyla gelir ve mallarını Mekkelilerden yardım ister ama As bin Vail'in tanınmış bir kişi olmasından dolayı kimse yardım etmemiştir. Bunun üzerine Kabe'nin yanına gelen tüccara Beni Haşim, Beni Teym ve Zühre kabileleri yardım etmek üzere Abdullah bin Ced'an'ın evinde bir araya gelmiştir. Daha sonra aralarında mazluma destek olacaklarına ve zulme izin vermeyeceklerine dair antlaşma imzalanmıştır. As bin Vail'e gidip ve malları gasp edilen Yemenlinin mallarını ondan

²⁶⁰ Poyraz, op. cit., ss. 312-324., Mustafa Kelebek, İslam Hukuk Felsefesi Açısından Medine Vesikası, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 4, 2000, ss. 325-374., Kapar, "Hudeybiye Seferi...", op. cit., ss. 167-173.

²⁶¹ Uluslararası Antlaşmalar hakkında daha detaylı bilgi için bkz. <https://www.britannica.com/topic/international-agreement> (e.t. 24.12.20.)

alıp, geri vermişlerdir. Araplar arasında bu antlaşma Hilfu'l-Fudul (Erdemliler İttifakı) olarak adlandırılmıştır. Hz. Muhammed bu antlaşma ile ilgili kırmızı develere bu antlaşmayı değişmeyeceğini ve İslam sonrası böyle bir antlaşmaya davet edilirse yine kabul edeceğini belirtmiştir²⁶².

Hz. Muhammed Muğire b. Şu'be ile Necran Hristiyanlarına İslam'a davet mektubu göndermiştir. Bu mektup üzerine Necran Hristiyanları altmış kişilik (kimi kaynaklarda üç kişilik) bir heyet ile Hz. Muhammed'in huzuruna Medine'ye gelmiştir. Bu altmış kişilik heyetten bazı önemli kişiler şunlardır: Necranlıların en önde gelen din âlimi olan Ebu Hariset ibn Alkame, onun yardımcısı Abdulmesih, ve grubun başkanı el-Eylem²⁶³. Burada belli bir süre kalan heyet Hz. Muhammed ile Hz. İsa'nın Allah'ın oğlu olduğu ile ilgili iddialarında tartışmışlardır. Hz. Muhammed bu tartışmaların sonucunda üstün çıkmış ve sonunda Hz. Muhammed'den vergi karşılığı dinlerinde özgür kalmayı talep etmişlerdir. Necranlılar ile yapılan antlaşmanın içeriği şunları içermektedir: Hristiyanlar güvenlik içinde yaşayacaklar, mallarına dokunulmayacak, kiliseleri korunacak, din adamlarına herhangi bir baskı uygulanmayacak, savaş sırasında Hristiyanlardan destek vermeleri beklenmeyecek, Hristiyanlar dini ibadetlerinde özgür olacaklardır²⁶⁴. Ayrıca Necran Hristiyanlarının kendi dini vecibelerini yerine getirmesi için Mescid-i Nebi²⁶⁵ tahsis edilmiştir. Hz. Muhammed Necran Hristiyanlarının talebi üzerine onlara İslam ile ilgili sorularını yanıtlamak üzere Ebû Ubeyde Âmir b. Abdillâh b. el-Cerrâh'ı yollamıştır²⁶⁶. Bu antlaşma ile din özgürlüğü sağlanmış ve İslam Devleti kendini saran çemberin bir halkasını daha koparmayı başarmıştır²⁶⁷.

Hz. Muhammed diğer bir antlaşmasını Damraoğulları ile yapmıştır. MS 624 yılında Hz. Muhammed Sad İbni Ubade'yi Medine'de yerine vekil olarak tayin edip 60 kişilik bir grup ile Ebva bölgesinden geçerek Medine'nin 10 km. güneyinde bulunan

²⁶² Nesim Sönmez, Hilfu'l-Fudul Teşkilatı, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 41, 2014, ss. 405-408., Mithat Eser, Hz. Peygamber'in Zulmü Engelleme Amaçlı Hilfu'l-Fudul'a Katılması, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 13, Sayı 2, 2009, ss. 319-323.

²⁶³ Hamidullah, İslam Peygamberi, op. cit., s. 619.

²⁶⁴ Recep Doğan, Conflict Resolution Forms in the Life of Prophet Muhammad, **International Journal of Religion and Spirituality in Society**, Cilt 4, Sayı 2, 2014, s. 11.

²⁶⁵ Hz. Muhammed'in Medine'de inşa ettirdiği ilk mescit.

²⁶⁶ Zekiye Sönmez, Necrân'da Hristiyanlık ve Hz. Muhammed'in Necrân Hristiyan Din Adamlarıyla Münasebetleri, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 26, Sayı 2, 2017, ss. 133-140.

²⁶⁷ Çelik, op. cit., s. 98.

Damraoğulları'nın topraklarına gelmiştir. Hz. Muhammed Damraoğulları'na bazı ön kabul maddeleri ileri sürerek antlaşma teklif etmiştir. Antlaşma metni şöyleymiş²⁶⁸:

“Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla! Bu, Resfillullah Muhammed'in Benu Damrat'ibn 'Abd Menat'ibn Kinane'lilerle yaptığı yazılı anlaşma (Kitab)'dır:

Onlar can ve mal emniyetine sahip olacaklardır ve dışardan kim tarafından olursa olsun bir saldırı yapılması halinde onlara yardım edilecektir. Buna mukabil onlar, Resulullah'a yardım ellerini uzatacaklardır. Bu (hü kümler), deniz dalgaları tarafından bir istiridye kabuğu (yahut bir yün parçası) eritilip yok edilinceye kadar yürürlükte kalacaktır. Müslü manların Allah'ın Dini uğrunda çıkacakları seferler bundan müstesnadır. Bundan ayrı, Resulullah kendilerini yardıma çağırdığında onlar hiç vakit geçirmeden hemen koşacaklardır. Bu yolda onlar Allah'ın ve Resulülünün teminatı (zimmeti) altındadırlar. Yine onlar arasında olup da verdikleri bu sözleri tutacak ve (anlaşmayı bozmaktan) kaçınacak kimseler için yardım edilecektir.”

Bu antlaşma Hz. Muhammed'in yaptığı ilk uluslararası antlaşmasıymış. Bu antlaşma askeri bir ittifakmış. Müslümanların din uğruna çıkacakları savaşlar hariç Damraoğulları Resulullah'a yardım etme konusunda taahhüt vermişlerdir. Damraoğulları ile yapılan antlaşma hem askeri hem ekonomik hem de stratejiktir. Stratejik olarak Damraoğulları Kureyş'in kervan yolları üzerinde bulunmakta ve bu sayede ekonomik olarak Kureyş'in ticareti sekteye uğratılabilirmiş. Damraoğulları'nın Kureyş'e rağmen böyle bir antlaşmayı imzalamaları onların Mekke'ye daha yakın olmalarından veya Medine ile olan ticari antlaşmalarından kaynaklanıyor olabilir²⁶⁹.

Aynı sene Hz. Muhammed Gıfaroğulları ile de antlaşma yapmıştır. Antlaşma şöyleymiş²⁷⁰:

“Onlar Müslümanların teşkil ettiği topluluğa dahildirler; Müslümanlar ne gibi haklara sahipse onlar da sahip olacak ve ne gibi vecibeler yüklenmişlerse onlar da bunları yüklenmiş olacaklardır. Bundan ayrı Resulullah, Allah'ın ve Resulünün teminatını(zimmetini) onların canları ve malları üzerinde mahfuz tutarlar. Şayet Resulullah onlardan yardım isterse, bu çağrıya onlar derhal koşacaklardır. Din yolunda çıkılacak bir askeri sefer müstesna onun yardımına koşmak, onların vazifesidir; bu hükümler, bir sufe (yani bir istiridye kabuğu, veya bir yün) parçasını deniz suyunun ıslatmaya (yetecek) suyu kalana kadar yürürlükte kalacaktır. Taraflar, bu

²⁶⁸ Hamidullah, “İslam Peygamberi”, op. cit., s. 435.

²⁶⁹ Ibid., s. 436.

²⁷⁰ Mehmet Ali Kapar, **HZ. PEYGAMBER'İN MÜŞRİKLERLE YAPTIĞI ANTLAŞMALAR**, <https://www.sonpeygamber.info/hz-peygamber-in-musriklerle-yaptigi-anlasmalar>(e.t. 25.12.2020)

anlaşmanın işlenecek bir suçun (cezasız bırakılması gayesiyle) araya sokulmamasında mutabıktırlar.”

Gıfaroğulları'nın Müslümanlara göre daha zayıf olması bu anlaşmanın biraz daha tek taraflı olmasına neden olmuştur. Antlaşmaya göre saldırılara karşı birlikte savunma yapılacak ve Gıfaroğulları'nın canları ve malları korunacaktır. Bu anlaşmanın bir benzerini Hz. Muhammed aynı yıl içerisinde Beni Cüheyne ve Mudlic kabileleri ile imzalamıştır. Bu antlaşmaların amacı da diğer antlaşmalar gibi Medine etrafında güvenli bir bölge oluşturmakmış²⁷¹.

Hz. Muhammed MS 626 yılında Hendek Savaşı sırasında Gatafan kabilesi ile sulh antlaşması imzalama teşebbüsünde bulunmuş ama istişare(görüşme) sonucu olumsuz olunca vazgeçmiştir. Hendek Savaşı sırasında Müslümanların sayısı 3000 civarındayken Mekkelilerin ve müttefiklerinin sayısı ise 10000 ile 12000 arasındaymış. Hz. Muhammed Mekke müttefiklerinden Gatafan kabilesinin diğer kabilelerden farklı olarak para için burada olduklarını ve eğer daha fazla para teklif ederse geri döneceklerini biliyormuş. Bunun için Gatafan liderlerinden Üyeyne bin Hısn ve Haris bin Avf ile gizlice görüşmüştür. Hz. Muhammed bir yıllık Medine mahsulatının üçte birine karşılık Gatafan kabilesinin evlerine dönmesini teklif etmiştir. Gatafan kabilesi mahsulatın yarısını istediye de Hz. Muhammed'in kararlı tutumu karşısında üçte birine razı olmuşlardır. Hz. Muhammed daha sonra bu mevzu ile ilgili Medine'nin iki lideri Sa'd bin Muaz ve Sa'd bin Ubade ile görüşmüştür. Bu iki kişi eğer mümkünse bu antlaşmadan vazgeçilmesi konusunda Hz. Muhammed'e öneride bulunmuşlar ve Hz. Muhammed'de değerlendirmeler sonucu bu antlaşmadan vazgeçmiştir²⁷².

Hz. Muhammed MS 630 yılında Sakif kabilesi ile antlaşma yapmıştır. Sakifliler antlaşma için bazı ön şartlar ileri sürmüşlerdir: Lat adındaki putlarının yıkılmaması ve namazdan muaf tutulmaları. Hz. Muhammed iki isteği de kabul etmemiştir. Bu defada Lat putunun kendi elleriyle değil de başkası tarafından yıkılmasını talep etmişler ve bu istekleri kabul edilmiştir. Bunun üzerine Sakif kabilesi Müslüman olmuştur. Yapılan antlaşmada onların yaşadıkları toprağında kutsal olduğu, harem bölgesinde yasak

²⁷¹Ramazan Hurç, Hz. Muhammed'in Müşrikler İle Yaptığı Anlaşmalara Siyasal Bağlamda Bir Bakış, **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 6, 2001, s. 35.

²⁷²Sallabi, 2, op. cit., ss. 285-289., Muhammed Hamidullah, Hendek Savaşı, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 17. Cilt, İstanbul, 1998, ss. 194-195.

olanların orada da yasak olduğu, Sakiflilerin burada özgürce yaşayacağı ve kimsenin onlara müdahale etmeyeceği gibi maddeler yer almıştır²⁷³.

Huzaa kabilesi ile de MS 628 yılında içlerinde bazı Müslümanlar olmasına rağmen antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşmadaki temel hedef içlerindeki azınlık sayıdaki Müslümanları diğerlerine karşı korumakmış²⁷⁴.

2.2.2. Hz. Muhammed'in Uyuşmazlıkları Çözüm Yolları

Hz. Muhammed uyuşmazlıkları çözümlemek için birçok yola başvurmuştur. Bunlardan bazıları doğrudan görüşmeler, arabuluculuk, evlilik diplomasisi ve diğer farklı yollar. Doğrudan görüşmelerde anlaşmazlığa düşen taraflar gizlilik içerisinde yüz yüze görüşerek ortak noktada uzlaşmaya çalışırlar. Her iki tarafın razı olduğu üçüncü bir tarafta görüşmede bulunabilir²⁷⁵. Hz. Muhammed çoğu zaman diplomasisinde bu yöntemi tercih etmiştir. O dönemdeki Arapların hitabetlerindeki üstünlüğe güvenerek Hz. Muhammed'i hitabet konusunda yeneceklerini düşünmelerinin de etkisiyle Hz. Muhammed gerek bire birde gerekse kabileler nezdinde doğrudan görüşmeler yoluyla birçok diplomatik faaliyet gerçekleştirmiştir. Doğrudan görüşmelerinde Hz. Muhammed bazı kaidelere dikkat etmiştir. İlk olarak Hz. Muhammed ikili görüşmelerde her zaman sükûnetini korumuş ve yumuşak tavırlarla hitap etmiştir. İslam'ın ilk ortaya çıkışında da bütün Arabistan'ı kapladığında da hiç kimseyi zorlamamış ve diyalogdan yana olmuştur. Hz. Muhammed karşısındaki konuşmacının sözünü kesmezdi. Konuşmak istediği zaman karşı tarafa “sözünüz bitti mi?” demeden konuşmaya başlamazmış. Karşı tarafın söylediklerini onaylamasa da sözlerini sonuna kadar dinlermiş. Bu sayede karşı tarafın niyetini ve argümanlarını tamamen anlar, savunmasının bu çerçevede yaparmış.

Doğrudan görüşmelere örneklerden bazıları şunlardır: Hz. Muhammed MS 620 yılında yanında evlatlığı Zeyd bin Harise ile beraber İslam'ın merkezini baskılardan dolayı Mekke'den başka bir yere taşımak için Taif'e gitmiştir. Yine Hz. Muhammed Hudeybiye Antlaşması'nda antlaşma maddeleri üzerine Suheyl bin Amr ile yüz yüze görüşerek karar vermiştir. Hz. Muhammed Medine'ye gelen elçilerle bizzat kendisi ilgilenmiş ve Mescid-i Nebevi'nin yanına yapılan odalarda ağırlamıştır. Bu heyetlerden

²⁷³ Hurç, op. cit., s. 36., El-Fetlavi, op. cit., ss. 371-372.

²⁷⁴ Hamidullah, “İslam Peygamberi”, op. cit., ss. 456-457.

²⁷⁵ İsmail Safa Kaya, Uluslararası Örnekler Çerçevesinde Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Çözüm Yolları, **Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi**, Cilt 7, Sayı 2/1, 2017, s. 154.

bazıları şunlarmış²⁷⁶: Abs Heyeti, Cüheyne Heyeti, Müzeyne Heyeti, Eşca Heyeti, Süleym Heyeti, Eslem Heyeti, Esed Heyeti, Fezare Heyeti, Kilab Heyeti, Ca'de Heyeti, Bahile Heyti, Tağlib Heyeti.

Hız. Muhammed evliliklerinin birçoğunu eski diplomaside de kullanıldığı üzere diplomatik amaçlar için yapmıştır. Hız. Muhammed 25 yaşında evlendiği Hız. Hatice ile 40 yaşına kadar evli kalmıştır. Hız. Hatice'nin 55 yaşlarında ölmesi ve Hız. Muhammed'in peygamberlik görevi başlaması ile Hız. Muhammed özellikle de İslam Devleti'nin sınırlarının genişlemesi ve uyuşmazlıkların çözümü için siyasi evlilikler yapmıştır. Hız. Muhammed'in eşlerinden biri olan Cuveryiye bint Haris Beni Mustalik kabilesine bağlıymış. Hız. Muhammed Cuveyriye bin Haris ile evlendikten sonra Beni Mustalik ile olan husumet sona ermiştir. Diğer bir diplomatik evlilik ise Mekke lideri olan Ebu Süfyan'ın kızı Ümmü Habibe ile olmuştur. Ümmü Habibe Habeşistan'a hicret eden grup ile beraber orada yaşıyormuş. Hız. Muhammed Habeşistan Kralı Necaşi'ye Amr b. Ümeyye ed-Damri ile yolladığı mektupta oradaki Müslümanların kendisine yollanmasını ve Ümmü Habibe ile olan evlilik akdinin gerçekleştirilmesini istemiştir. Bu sayede Ebu Süfyan'ın Müslümanlara karşı olan tutumu bir nebze de olsa hafiflemiş ve Ebu Süfyan Hudeybiye Antlaşması'nın tekrar tesis edilmesi için Hız. Muhammed'e gelirken bu güvenceyi de göz önünde bulundurmıştır. Hız. Muhammed'in diğer bir evliliği ise Amir bin Sa'sa Kabilesi'nden Müslüman olduğu halde kocası öldüğü için Mekke'de pagan Araplarla beraber yaşamak zorunda kalan Meymune binti Haris ile olmuştur. Meymune binti Haris'in 8 kız kardeşi var ve bunlar 8 kabilenin reisleriyle evliymişler. Hız. Muhammed Meymune ile evlendikten sonra Amir bin Sa'sa kabilesi de Hız. Muhammed'e gelip Müslüman olmuşlardır. Diğer 8 kabile ise akrabalık bağları sayesinde İslam'a yaklaşmıştır. Hız. Muhammed Meymune ile olan evlilik akdini kaza umresini²⁷⁷ yapacağı zamana denk getirerek Mekke'de biraz daha fazla kalmayı hedeflemiştir. Bu sayede Mekkeliler ile Müslümanlar arasında yakınlık oluşturmaya çalışmıştır. Hız. Muhammed Safiyye binti Huyey ile de Yahudilerle yakınlık kurmak ve onları İslam'a ısındırmak için evlenmiştir. Safiyye binti Huyey'in babası ve annesi

²⁷⁶ Temel, op. cit., ss. 57-97.

²⁷⁷ Kaza umresi Hız. Muhammed'in MS 628 yılında bir rüya üzerine Medine'den Mekke'ye umre amacıyla çıktığı halde yerine getirememiş ve Hudeybiye Antlaşması ile sonuçlanmıştır. Antlaşma gereği umreyi ertesi sene gerçekleştirmiştir. Ertesi sene yapılan bu umreye gecikmesinden dolayı kaza umresi denir. Daha detaylı bilgi için bkz. Mustafa Sabri Küçükaşçı, Umretü'l-Kazâ, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 42. Cilt, İstanbul, 2012, ss. 153-155.

Yahudilerin ileri gelenlerindendi. Safiyye binti Huyey'in kardeşleri, babası ve kocası Hayber'in fethi sırasında öldürülmüştü. Safiyye kendi isteği ile daha sonradan İslam'ı seçmiş ve azad edildikten sonra Hz. Muhammed ile evlenmiştir. Hz. Muhammed bu sayede Yahudilerin İslam'ı tanımalarını ve onların düşmanlıklarına karşı önceden tedbir alınması kolaylaştırmıştır²⁷⁸.

Diğer bir uyuşmazlık çözüm yolu olan arabuluculuk Hz. Muhammed tarafından İslam öncesi ve sonrası dönemde birçok kez kullanılmıştır. Arabuluculuk iki veya daha fazla taraflı bir uluslararası çekişmenin, üçüncü bir uluslararası kişi veya kurum tarafından grupların bir araya getirilerek çözüm önerisi sunmak yoluyla uzlaşma sağlanmasıdır. Arabulucu uluslararası örgüt veya uluslararası sivil toplum kuruluşu olabileceği gibi uluslararası alanda tanınmış bir bireyde olabilir. Arabuluculuk isteğe bağlı bir uzlaşma yöntemidir. Uzlaşmayan taraflardan birinin ya da her ikisinin önerisiyle arabulucu müdahil olabilir veya herhangi bir üçüncü partinin önerisiyle de arabulucu devreye girebilir. Arabulucunun asıl görevi tarafları bir araya getirmek ve çözüm önerileri sunmaktır. Arabulucunun bulduğu çözüm taraflar için bağlayıcı değildir; uygulayabilirler veya uygulamayabilirler. Arabuluculuğun fayda vermesi için bazı şartlar vardır. Öncelikle her iki tarafta anlaşmazlığın çözümünden yana olmalıdır. İkinci olarak her iki tarafında arabulucunun tarafsızlığından ve doğruluğundan emin olması gerekir. Bunun içinde günümüzde arabulucu genellikle uluslararası alanda tanınmış gerçek kişilerden seçilmektedir. Üçüncü olarak anlaşmazlığın maliyetinin uzlaşmanın maliyetinden yüksek olması ve her geçen gün anlaşmazlığın maliyetinin artmasıdır. Arabuluculuğun işe yaraması için her detay önemlidir: Arabuluculuk zamanı, yeri, kamuoyu, bilgi akışı, ajanda, toplantının nasıl bir ortamda yapıldığı; stresli mi rahat mı?²⁷⁹.

Hz. Muhammed'in İslam öncesi arabuluculuk faaliyetlerinden biri Hilfü'l Fudul (Erdemliler İttifakı) antlaşmasıymış. Bu antlaşma Mekke'ye ticaret için gelen bir

²⁷⁸ Çelik, op. cit., s. 86., Muhittin Akgül, Hz. Peygamber'in Evlilikleri Üzerine Bir İnceleme, **Ekev Akademi Dergisi**, Cilt 1, Sayı 4, Mayıs 1999, ss. 95-99., Mehmet Azimli, Hz. Peygamber'in Evlendiği Kadınlar, **İslam Araştırmaları Dergisi**, Sayı 1, Mayıs 2010, ss. 66-69., Mehmet Soysaldı, **Peygamber Efendimizin Evliliklerinin Sebep Ve Hikmetleri**, <https://dergi.diyaret.gov.tr/makaledetay.php?ID=13174> (e.t. 28.12.2020.)

²⁷⁹ Kaya, op. cit., ss. 155-156., Harun Dündar Karahan, **Aramızdaki Hukuk Arabuluculuk**, <https://dergi.diyaret.gov.tr/makaledetay.php?ID=30158> (e.t. 29.12.2020.), Sinisa Vukovic, International Mediation As A Distinct Form Of Conflict Management, **International Journal of Public Management** Cilt 25, Sayı 1, 2014, ss. 65-75.

Yemenlinin malının alınıp parasının verilmemesi üzerine Beni Haşim, Beni Teym ve Zühre kabileleri birbirlerini bırakmayacaklarına ve zulme izin vermeyeceklerine dair antlaşma imzalamışlardır. Hz. Muhammed'de amcaları ile beraber bu antlaşmada hazır bulunmuştur. Erdemliler İttifakı'nın buradaki arabuluculuk faaliyetinden önemli bir farkı arabuluculukta önerilen çözüm uygulanmak zorunda değildir ama Fudul grubu arabuluculuk faaliyetini rızadan ziyade zorunluluk esasına göre yapıyormuş. Diğer bir arabuluculuk faaliyeti ise yine İslam'dan önce Hz. Muhammed'in Hacerü'l-Esved (Siyah Taş)'in yerine koyulmasında gösterdiği üstün başarıymış. Kâbe sel felaketleri ve yangınlarla yıpranmıştı. Mekke'deki bütün kabileler bir araya gelerek Kâbe'yi tamir ettirmişlerdir. Sıra kutsal olan ve Cennet'ten geldiğine inanılan Hacerü'l-Esved'i eski yerine koymaya gelince, bütün kabileler öne atılmıştır. Her kabilenin bu onurlu görevi tek başına yerine getirmek istemesi büyük bir sorun haline gelmiştir. Bu sırada Kabe'ye gelmekte olan Hz. Muhammed'i hakem olarak tayin etmişlerdir. Hz. Muhammed bir bez getirtirip Hacerü'l-Esved'i üzerine koymuş ve bütün kabilelerden bir kişiyi bezin ucundan tutturmuştur. Hacerü'l-Esved'in koyulacağı yere geldiğinde ise bezin üzerinden Hacerü'l-Esved'i alıp kendi elleriyle yerine koymuş ve böylelikle büyük bir çatışmaya dönüşebilecek bir sorun halledilmiş olmuştur. Hz. Muhammed'in Evs ve Hazrec kabilesi gibi iki azılı düşmanı bir araya getirebilmesi de önemli başarılarından biridir. Evs ve Hazrec kabileleri Medine'deki en önemli iki kabileydi. Ama bu kabileler birbirlerine içerideki Yahudilerin kışkırtmasının da etkisiyle düşmanmış. Aralarında 120 yıldır devam eden husumette Buas gibi birçok insanın öldüğü önemli savaşlar meydana gelmiştir. Her iki tarafta bu savaşlardan sıkılmış ve aralarından bir lider seçmek istemişlerdi. Ancak bu lider ne Evs'ten nede Hazrec'ten olmalıymış. Mekke'de ortaya çıkan İslam dinini ve Hz. Muhammed'i duyan Evs ve Hazrec'liler Akabe denilen bölgede ardışık zamanlarla Hz. Muhammed ile görüşmüşlerdir. Son görüşmelerinde Hz. Muhammed'i bırakmayacakları ve onu her zaman koruyacaklarına dair Hz. Muhammed'e biat etmişlerdir. Bu sayede Evs ve Hazrec arasında yıllardır devam eden savaşlar son bulmuş ve aralarında kardeşlik hüküm sürmüştür. Hz. Muhammed gerek Medine Antlaşması'nda gerekse Hudeybiye Antlaşması'nda her zaman barıştan ve çözümden yana olduğunu göstermiştir. Medine Vesikası'nda bütün grupların dahil olduğu ve rıza gösterdiği bir antlaşma hazırlamayı başarmıştır. Hudeybiye

Antlaşması'nda ise görünürde bütün şartlar aleyhine görünmesine ve Müslümanların itirazına rağmen antlaşmayı kabul ettirmiştir²⁸⁰.

2.3. Hz. Muhammed'in Yolladığı Elçiler

Hz. Muhammed Mekke ve Medine dönemi olmak üzere birçok elçi göndermiştir. Gönderdiği elçiler kimi zaman İslam dinini öğretmek, kimi zaman bir mektubu iletmek kimi zamanda bir haber taşımakla görevlendirilmiştir. Bazı elçilerin isimleri Hz. Muhammed'in yaptığı yazışmalar bölümünde geçtikleri için burada o elçilerden bahsedilmeyecek ve o bölümde ismi geçmeyenlere yer verilecektir.

Mus'ab bin Umeyr Medine'ye insanlara İslam'ı öğretmek için elçi olarak gönderilmişti. MS 621 yılında Hz. Muhammed ile 12 Medineli Akabe mevkiinde buluşmuşlardı. Hz. Muhammed'e biat ettikten sonra yanlarında kendileri ile Medine'ye gelip İslam'ı öğretecek birisini istemişlerdir. Hz. Muhammed o zaman 25 yaşında olan Mus'ab bin Umeyr'i elçi ve öğretmen olarak Medine'ye göndermiştir. Mus'ab, Es'ad bin Zürare'nin evine yerleşmiş ve elçilik görevini Es'ad ile beraber yapıyormuş. Mus'ab bin Umeyr'in en çok kullandığı yöntemlerden biri olan yüz yüze görüşmeyi oldukça etkili bir biçimde kullanmıştır. Mus'ab bin Umeyr Medine ahalisine Kur'an okuyor ve İslam dinini öğretiyormuş. Bundan rahatsız olan Evs kabilesinin liderleri Sa'd bin Muaz ile Useyd bin Hudayr, Mus'ab'ı tehdit etmiş ve yaptığından vazgeçmesini söylemişlerdir. Mus'ab bin Umeyr oldukça usta bir elçi anlayışıyla onlara sadece oturup onu dinlemelerini beğenmedikleri takdirde karşı çıkabileceklerini söylemiştir. Mus'ab her ikisini de ikna etmeyi başarmış ve Müslüman olmuşlardır. Evs'ten bu iki önemli şahsiyetin Müslüman olması kısa zamanda diğer Evslilerin de Müslüman olmasını sağlamıştır. Mus'ab bin Umeyr kısa zamanda büyük işler yapmış ve bir sene sonraki Akabe buluşmasına 75 kişiyi getirmeyi başarmıştır. Daha sonra Medine'ye hicret

²⁸⁰ Mustafa Monjur, An Analysis Of The Practices Of Muhammad (Pbuh) On Resolving Conflicts, **Journal of the Bangladesh Association of Young Researchers (JBAYR)**, Volume 1, Number 1, January 2011, ss. 112-120., Recep Çetintaş, Başkalarının Hak ve Hukukunu Koruyarak Birlikte Yaşama Bilinci Geliştirmede Kardeşlik Akdi ve Medine Sözleşmesi Modeli, **8. Uluslararası Din Görevlileri Sempozyumu Tam Metin Bildirileri, İstanbul, 2017**, http://isamveri.org/pdfdrq/D262024/2017/2017_CETINTASR.pdf (e.t. 29.12.2020.), Salma Naz, **The Role Of Prophet Of Islam Muhammad's (P.B.U.H.) Strategy Of Dialogue In Conflict Management And Peace Building In The New Millennium**, <https://ptsm.edu.pl/wp-content/uploads/2018/01/salma-naz.pdf> (e.t. 29.12.2020.).

gerçekleşmiş ve Müslümanlardan güç yetirebilenler Mekke'den Medine'ye göç etmiştir²⁸¹.

Hiz. Muhammed'in yolladığı elçilerden bir grupta karşı tarafın suikastıyla katledilmiştir. Bu olayın adı Bi'rimaune Faciası'dır. MS 625 yılında Necid kabilesinin başkanı Ebu Bera Amir bin Malik kendilerine dini anlatması için Hiz. Muhammed'den elçiler talep etmiştir. Hiz. Muhammed'de kimi kaynaklara göre kırk kimi kaynaklara göre de yetmiş kişiyi başlarına Munzir b. Amr el-Saidi'yi atayarak yollamıştır. Bi'rimaune'de konaklayan sahabelerin başı Munzir, Hiz. Muhammed'in verdiği mektubu götürmek üzere Haram bin Milhan ve birkaç sahabeyi görevlendirmiştir. Yolda Ebu Bera'nın yeğeni ve İslam düşmanı olan Amir b. Tufey ile karşılaşan grup mektubu göstererek Amir'den eman istemişlerdir. Ancak Amir mektubu dahi okumadan bu kişileri öldürmüştür. Daha sonrada grupta kalanların hepsi Amr b. Umeyye ed-Damri hariç öldürülmüştür²⁸².

Yollanan elçinin öldürülmesinin diğer bir örneği de Haris bin Umeyr'dir. Hiz. Muhammed MS 629 yılında Gassanilere Haris bin Umeyr ile İslam'a davet mektubu göndermiştir. Mute bölgesine vardığında Gassanilerin liderlerinden Şurahbil b. Amr elçiyi durdurarak kim olduğunu ve niçin geldiğini sormuş. Hiz. Muhammed tarafından yollandığını anlayınca elçiye ilk olarak işkence yapmış, daha sonrada öldürmüştür. Bunun üzerine Hiz. Muhammed 3000 kişilik bir ordu hazırladı ve başlarına Zeyd bin Harise'yi koyarak Suriye'ye yollamıştır. Savaşın Müslümanların aleyhine gitmesi ve komutanların teker teker ölmesi üzerine komutayı Halid bin Velid almıştır. Halid bin Velid üstün savaş dehasıyla Müslümanlara çok kayıp verdirtmeden Medine'ye geri getirmeyi başarmıştır²⁸³.

²⁸¹ Ahmet Güzel, Nebvî Eğitimin Semeresi Olarak Mus'ab b. Umeyr: Hayatı ve Hiz. Peygamber Tarafından Eğitilmesi, **Mütefekkir**, Cilt 6, Sayı 11, 2019, ss. 169-172., Mehmet Salih Gündüz, Mus'ab B. Umeyr'in Hayatı, Kişiliği Ve İslam Tarihindeki Yeri, **Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 4, Sayı 1, ss. 118-124., Salih Kesgin, **Asr-ı Saadetten Bir Genç Portresi: Mus'ab B. Umeyr**, <https://docplayer.biz.tr/109008602-Asr-i-saadetten-bir-genc-portresi-mus-ab-b-umeyr.html>(e.t. 30.12.2020.)

²⁸² Ünal Kılıç, Bi'rimaune Seferi, **Marife**, Sayı 1, 2003, ss. 141-154., Mustafa Sezer, İslam Tarihinde Bi'r-i Maune Hadisesi Üzerine Bir Araştırma, **Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, 2015, ss. 247-274.

²⁸³ Recep Erkocaaslan, Müslümanlar ile Hristiyan Bizans İmparatorluğu'nun İlk Karşılaşması: Mu'te Seriyyesi, **Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 6, Sayı 12, 2017, ss. 132-135.

Hız. Muhammed'in elçi olarak gönderip öldürülen arkadaşlarından biride Habib b. Zeyd'dir. Müseylime-i Kezzab Yemame bölgesindeki Beni Hanife kabilesine mensupmuş. Kendisinin peygamberliğini ilan etmiştir. Hız. Muhammed Amr b. Ümeyye ed-Damri'yi Müseylime'ye elçi olarak yollayarak yaptığından vazgeçmesini iletmiş ancak Müseylime bu teklifleri reddetmiştir. Bunun üzerine Hız. Muhammed Habib b. Zeyd'i Müseylime'ye elçi olarak göndermiştir. Müselime Habib'e Hız. Muhammed'in peygamberliğini kabul edip etmediğini sormuş. Habib olumlu cevap verince kendi peygamberliğini de kabul etmesini söylemiş ancak Habib bunu reddetmiştir. Müseylime ısrar etmesine rağmen Habib kabul etmemiştir. Müseylime elçiye işkence yapmaya başlamış ama Habib yine fikrinden vazgeçmemiştir. Müseylime işkenceyi iyice arttırınca elçi orada can vermiştir. Hız. Muhammed ise en zor şartlarda dahi elçilere dokunmaz ve onlara ikram edermiş²⁸⁴.

Hız. Muhammed MS 630 yılında Yemen'in Cened bölgesine de vergilerin toplanması, İslam'a ait şeriatın öğretilmesi ve aralarında adaletle hükmetmesi için Muaz b. Cebel'i göndermiştir. Muaz Kur'an'ın hükümlerini iyi bilmesi, hitabının düzgün olması, yüzünün ve ahlakının güzel olması gibi nedenlerden dolayı Hız. Muhammed tarafından elçi olarak seçilmiştir. Hız. Muhammed Muaz b. Cedel'e ne yapacağına, ne kadar vergi toplayacağı ve bazı diğer meselelere dair birçok tavsiyede bulunmuştur²⁸⁵.

Hız. Muhammed Ayyaş bin Ebu Rebia'yı Himyer krallarından Mesruh, Haris ve Nuaym bin Abdülkölal'e bir mektupla beraber yollamıştır. Himyeriler Yemen'in güneyinde yaşıyorlar ve jeo-stratejik konumlarından dolayı ticaretle uğraşıyorlarmış. Kızıldeniz'i Hint Okyanusu'na bağlayan bölgede bulunmaları Uzak Doğu deniz ticaretinin etkin bir biçimde kullanılmasını sağlıyormuş. Daha sonraları Sasaniler ile Bizans arasında çıkan savaş onları da yıpratmış ve fakirleşmişlerdi. Hız. Muhammed mektubunda Yemen'de Hristiyan ve Yahudilerin karışık yaşamasından dolayı Hız. İsa ve Hız. Üzeyr'den bahsetmiştir. Onları bu mektubuyla İslam'a davet etmiştir. Hız. Muhammed Ayyaş b. Ebu Rebia'ya yola çıkmadan önce ne yapacağını, şehre ne zaman ve ne şekilde gireceğine, onların sorabilecekleri sorulara kadar hepsini detaylı olarak

²⁸⁴ Mehmet Ali Kapar, **Diplomat Sahabeler**, Palet Yayınları, Konya, 2020, ss 80-82., Bahriye Üçok, **İslam'dan Döneneler ve Yalancı Peygamberler**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1967, ss. 80-90.

²⁸⁵ Ibid., ss. 97-105.

anlatmış ve Ayyaş'ın vermesi gereken cevapları da söylemiştir. Himyerliler Hz. Muhammed'e bir elçi göndererek Müslüman olmuşlardır²⁸⁶.

Hiz. Muhammed Amr b. Hazm'ı Beni Haris b. Ka'b elçileri ile beraber Necran bölgesine vergileri toplamak ve İslam'ı öğretmek için yollamıştı. Amr'a görevlerinin kapsamını ve içeriğini bildiren uzun bir mektup vermiştir²⁸⁷:

“ Bismillâhirrahmânirrahîm

Bu, Allah'ın Resûlü tarafından bir beyandır. Bir eman ve garantidir. 'Ey iman edenler! Akidleri yerine getiriniz! ' [Mâide: 1]

Bu, Allah'ın Resûlü Peygamber Muhammed tarafından, Yemen'e gönderdiği sırada, Amr b. Hazm'a yazılan bir ahiddir.

O, bütün işlerinde Allahtan sakınmasını ona (Amr b. Hazm'a) emretti. 'Çünkü, Allah, hiç şüphesiz sakınanların ve daima iyilik edenlerin yanındadır' [Nahl: 128].

Onun yapacağı birtakım işler arasında ganimetlerden Allah'ın tayin ettiği beşte biri ve meyvelerden zekat olarak mü'minler üzerine farz kılınanları alması; Allah'ın Resûlüne emrettiği gibi hakkı tutması, gözetmesi, halkı hayırla müjdelemesi ve onlara hayr emretmesi için emir verdi.

O, aynı zamanda, halka Kur'ân'ı öğretecek ve Kur'ân'da olanları onlara iyice anlatacaktır.

Tâhir (abdestli) olmadıkça Kur'ân'a el sürmekten insanları men edecektir!

İnsanlara lehlerinde ve aleyhlerinde olanları bildirecektir.

Doğru, dürüst olan insanlara yumuşak, zâlim ve haksız olanlara karşı da sert davranacaktır.

Çünkü, Allah zulümden, haksızlıktan hoşlanmaz ve ondan men eder...”

Bu mektubun ilk paragrafında Hiz. Muhammed Amr b. Hazm'ın isminden bahsederek ona diplomatik bir koruma ve meşruiyet sağlamıştır. İkinci paragrafta zulümden uzak durmasından ve mazlumun hakkını almasından, üçüncü paragrafta İslami şeriatı uygulamasından ve insanlara öğretmesinden, dördüncü paragrafta kabilecilik ve ırkçılıktan men etmesinden, beşinci paragrafta namazın nasıl ve ne zaman kılınacağından, altıncı paragrafta zekat ve sadakaların nasıl toplanacağından ve ne miktarda alınacağından, yedinci paragrafta ehl-i kitaba nasıl davranacağından ve son paragrafta da borçlardan bahsetmiştir.

²⁸⁶ Hüseyin Algül, Himyeriler, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 18. Cilt, İstanbul, 1998, ss. 62-63.

²⁸⁷ Hamidullah, “el-Vesaike's-...”, op. cit., s. 224.

H. Muhammed'in elçi olarak gönderdiği kişilerden biride Mekke'den H. Muhammed'e suikast için gelen Umeyr b. Vehb'miş. Mekke'nin siyasi dehalarından biri olan Umeyr hitabet olarak da oldukça maharetliymiş. Umeyr Mekkelilerin Bedir Savaşı'nda yenilmesinden sonra H. Muhammed'i öldürmek için yemin etmiş. Amcasının oğlu Safvan b. Ümeyye ile anlaşp Mekke'den Medine'ye doğru yola çıkmış. Medine'ye vardığında savaşta esir düşen oğlunun fidyasını ödemek için H. Muhammed ile görüşmeye geldiğini söylemiş. H. Muhammed ona izin verilmesini ve kendisi ile görüşeceğini bildirmiştir. H. Muhammed'i öldürmeye gelen Umeyr, H. Muhammed ile görüştüktan sonra Müslüman olmuş ve ilk elçilik görevine Müslüman olur olmaz atanmıştır. H. Muhammed'in de izniyle Umeyr Müslüman olan oğluyula beraber Mekke'ye dönmüş ve insanları İslam'a tabi olmaya çağırmıştır. Onun sayesinde birçok kişi Müslüman olmuş. İkinci elçilik görevini ise Mekke'nin fethinden sonra Mekke'den kaçan amcasının oğlu Safvan b. Ümeyye için yapmıştır. Safvan Mekke'nin fethinden sonra öldürüleceği hissiyatına kapılarak Şuaybe Limanı'na kaçtı. Umeyr onu burada bulmuş ve H. Muhammed'in onu affettiğini; eman verdiğini bildirmiştir. Ama Safvan buna inanmaz ve affettiğinin işareti olarak bir şey istemiştir. Umeyr'de H. Muhammed'in Mekke'nin fethinde giydiği sarığı ve hırkasını götürmüştür. Bunları görünce ikna olan Safvan Mekke'ye dönüp ve kısa zaman sonra Müslüman olmuştur²⁸⁸.

Cerir b. Abdullah Yemen'de yaşayan Becile kabilesine mensupmuş ve bu kabilenin de reisiymiş. Cerir kendi araştırmaları sonucu H. Muhammed'e tabi olmuş ve İslam'ı seçmişti. Cerir kabilesinin reisi olmasından dolayı da iyi bir savaşçı ve iyi bir hatipmiş. Aynı zamanda elçide aranan önemli özelliklerden biri olan fiziksel ve yüz güzelliği de Cerir'de mevcutmuş. H. Muhammed Cerir'i Himyer kabilesinin reisi Zülkela'ya ve Yahudi alimi Zuamr'a yollamıştır. Her ikisi de İslam'ı kabul etmiş ve H. Muhammed'i görmek için Medine'ye gideceklerken H. Muhammed'i öldüğü haberi gelmiştir. Bunun üzerine kafil e geri dönmüştür²⁸⁹.

H. Muhammed dışarıdan gelen kimselere de elçilik görevi veriyormuş. Ebu Zer el-Gıfari Gıfar kabilesine mensupmuş. Kardeşi Üneys ile beraber Mekke yakınlarından

²⁸⁸ İbni Hişam, "Sire", 2/404-408., İbrahim Hatipoğlu, Umeyr b. Vehb., **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 42. Cilt, İstanbul, 2012, s. 150., Mehmet Ali Kapar, Safvan b. Ümeyye, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 35. Cilt, İstanbul, 2008, ss. 486-487.

²⁸⁹ Mustafa Fayda, Cerir b. Abdullah, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 7. Cilt, İstanbul, 1993, ss. 410-411., Mehmet Dilek, Tunahan Erdoğan, Cerir b. Abdullah'ın Rivayet Ettiği Hadisler, **Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi**, Sayı 9, 2020, s. 114.

geçiyorlarmış. Üneys Mekke'ye bir ihtiyacını görmek için gitmiş. Geri geldiğinde Ebu Zer'e İslamiyet'ten ve Hz. Muhammed'den bahsetmiş. Bunun üzerine Ebu Zer Mekke'de gidip orada belli bir süre kaldıktan sonra Hz. Muhammed ile görüşüp Müslüman olmuştur. Hz. Muhammed Ebu Zer'e kavmine gitmesini ve onları da İslam'a davet etmesini söylemiştir. Ebu Zer kavmini davet etmiş ve kavminin çoğu İslam'a girmiştir. Ebu Zer el-Gıfari'nin Hz. Muhammed'in elçilik görevi verdiği ilk kişi olması muhtemeldir²⁹⁰.

H. Muhammed Tufeyl b. Amr'ı da kendi kabilesi olan Devs'e göndermiştir. Tufeyl'in yakınları İslam'a girse de kabilesi pek istekli değilmiş. Hz. Muhammed'e olanları ileten Tufeyl'e Hz. Muhammed kavmine dönmesini ve onlara yumuşak davranarak İslam'a çağırmaya devam etmesini söylemiştir. Devs'liler Hz. Muhammed'in Medine'ye gelmesiyle Müslüman olmuşlardır²⁹¹.

2.4. Hz. Muhammed'e Gelen Elçiler

H. Muhammed'e İslam'ı kabul ettiklerini veya İslam şeriatını öğrenmek için Mekke Dönemi'nde , Medine Dönemi'nde ve Mekke'nin fethi sonrasında birçok elçi ve elçi heyetleri gelmiştir.

H. Muhammed'in peygamberlik haberini duyan Habeş heyeti yirmi kişilik bir heyetle Mekke'ye gelmişlerdir. Hz. Muhammed ile çeşitli konularda konuştular. Hz. Muhammed onlara Kur'an okumuştur. Hz. Muhammed'in peygamberliğini tasdik etmişlerdir. Mekke'den ayrılıp ülkelerine dönecekleri sırada Mekkeli paganlar bu gruba aşağılayıcı sözler söylemiştir. Habeş heyeti ise sadece sizin dininiz size bizim dinimiz bize deyip selam vererek oradan ayrılmışlardır²⁹².

H. Muhammed 6 kişilik Medine heyeti ile ilk olarak Akabe bölgesinde MS 621 yılında görüşmüş ve onlara İslamiyet'i anlatmış, onlarda kabul etmiştir. İkinci buluşma bir sene sonra aynı yerde olmuş ancak bu defa on iki kişi gelmişlerdi. Hz. Muhammed bu buluşmadan sonra Medine'de dini yaymak için onlarla Mus'ab b. Umeyr'i yollamıştır. Ertesi sene geldiklerinde ise 75 kişi olmuşlardı. Hz. Muhammed onlardan

²⁹⁰ Temel, op. cit., ss. 41-45., Abdullah Aydın, Ebu Zer el-Gıfari, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 10. Cilt, İstanbul, 1994, ss. 266-269.

²⁹¹ Nevzat Sağlam, Kabilesini İslam'la Şereflendiren Sahabî; Tufeyl Bin Amr Ed-Devsî, **Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi**, Cilt 4, Sayı 1, 2019, ss. 59-67.

²⁹² Levent Öztürk, İslamiyet'in Yayılmasında Hicretin Önemi: Habeşistan Hicretleri Örneği, **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 3, Sayı 4, 2001, ss. 13-16.

İslam şeriatına ve kendisine uyacaklarına dair söz almıştır. Amcası Hz. Abbas ise Hz. Muhammed'i Beni Haşim'in²⁹³ koruyabileceğini ancak Hz. Muhammed'in onları seçtiğini, eğer her şartta onu koruyabileceklerse teklifi kabul etmeleri gerektiğini söylemiştir. Medinelilerin tüm bunları kabul etmeleri üzerine Hz. Muhammed ile Medine'ye hicret üzerine anlaştılar²⁹⁴.

Abs Heyeti dokuz kişilik bir grup halinde Medine'ye Hz. Muhammed'e biat ve İslam'ı kabul ettiklerini bildirmek için gelmişlerdi. Hz. Muhammed onlara Talha b. Ubeydillah'ı da ekleyerek onlara "Ey on" olarak isim takmıştır²⁹⁵.

Müzeyne heyeti de Hz. Muhammed'e dört yüz kişilik bir grup olarak gelmişlerdi. Bu grubun Müslüman olmasında etkili olan kişi yine aynı kavimden Huzai b. Abdi Nuhm'miş. Hz. Muhammed Mekke'nin fethi sırasında bu kabilenin sancağını Huzai'ye vermişti²⁹⁶.

Hz. Muhammed arkadaşları ile mescitte otururken Sad b. Bekr Kabilesi'nden Dımam b. Sa'lebe gelmiş ve Hz. Muhammed'e İslam'ın şartları ile ilgili sorular sormuştur. Aldığı cevaplardan memnun kalan Dımam Müslüman olmuş ve daha sonra kavmine giderek onları da İslam'a çağırmıştır. Kavminin de hepsi çok geçmeden Müslüman olmuştur²⁹⁷.

Eş'ariler heyeti de başlarında Ebu Musa el-Eş'ari ile beraber hicretin yedinci senesinde 7 kişilik bir heyet ile Medine'ye Hz. Muhammed'e biat etmeye gelmişlerdi. Hz. Muhammed Yemen'den gelen heyetlere önem verirmiş. Gerekçesi olarak da Yemenlilerin yumuşak kalpli ve hikmet sahibi kimseler olduğunu belirtmişti²⁹⁸.

Süleym heyetinden Kays b. Nüseybe isimli kişi Medine'de Hz. Muhammed'in yanına gelerek onu dinlemiş ve sorular sormuştur. Daha sonra akli ikna olmuş ve

²⁹³ Hz. Muhammed'in mensup olduğu Kureyş kabilesi. İsmi Hz. Muhammed'in büyük dedesi Haşim b. Abdilmenaf'tan almaktadır. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Avcı, "Hz. Peygamber'in...", op. cit., s. 32.

²⁹⁴ Adnan Demircan, **Akabe Biatleri ve Bu Görüşmelerin İslam Toplumunun Oluşumuna Etkileri**, <http://www.siyervakfi.org/dokuman/kuran-cografyasi-mekke/ders17-prof-dr-adnan-demircan.pdf> (e.t. 02.01.2021.)

²⁹⁵ Mustafa Fayda, ABS, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 1. Cilt, İstanbul, 1988, s. 312.

²⁹⁶ Nihat Bayırkan, Hz. Peygamber ve Raşid Halifeler Döneminde Müzeyne Kabilesinin İslam'a Katkıları, **Siyer Araştırmaları Dergisi**, Sayı 4, 2018, ss. 113-119.

²⁹⁷ Temel, op. cit., ss. 61-63.

²⁹⁸ Ibid., ss. 64-65.

İslamiyet'i seçmiştir. Kavmine dönen Süleym beraberinde yedi yüz kişi ile beraber dönmüş ve hepsi Müslüman olmuştur²⁹⁹.

Cüzam kabilesinin lideri Ferve b. Amr Hz. Muhammed'i tasdik etmiş ve İslam'a girmiştir. Bu zat Hz. Muhammed'e İslam'ı kabulüne dair mektup yollamış ve Hz. Muhammed'e de bir katır hediye etmiştir. Hz. Muhammed'de hediyeyi ve mektubu getiren elçiye gümüş hediye etmiştir. Ferve Rum kralına ait olan Şam bölgesinin valisiymiş. Rum kralı Ferve'nin Müslüman olduğunu duyunca onu hapsedmiş ve işkence yapmıştır. Ferve bu işkenceler sonucunda çarmıha gerilerek öldürülmüştür³⁰⁰.

Hz. Muhammed Hicri 9. yılda Bişr b. Süfyan'ı Ka'b oğullarının zekatını toplamak üzere yollamıştır. Bişr zekat olan hayvanları toplayıp önüne sürünce oraya gelen Temimliler zekata karşı çıkmış ve zekat memurunun önünü keserek zekatların yerlerine varmasına izin vermemişlerdir. Bişr Medine'ye gelerek olanları Hz. Muhammed'e iletmış ve Hz. Muhammed 50 kişilik bir askeri grubu başlarına Üyeyne b. Hısn'ı tayin ederek Temimliler üzerine yollamıştır. Temimlilerden elliden fazla kişiyi esir alıp Medine'ye getirmişlerdir. Esirlerini kurtarmak isteyen Temimliler kalabalık bir topluluk halinde Medine'ye gelmiştir. Şiir ve hitabet üzerine iki topluluk arasında yarışmalar yapılmıştır. Temimliler Müslümanların belagat ve şiirdeki maharetlerini görüp İslam dinine girmişlerdir. Hz. Muhammed hiçbir bedel almadan esirleri geri vermiş ve gelen heyete de çeşitli hediyeler sunmuştur. Hz. Muhammed hediye verilmeyen kimse kalıp kalmadığını sorduğunda geride bıraktıkları eşyaların ve kervanın başında bulunan bir çocuğun kaldığını söylemişlerdir. Hz. Muhammed ona da hediye vermek istemiş ama diğerleri sadece bir çocuk olduğunu, şanın, şerefının olmadığını söylemişlerdir. Hz. Muhammed onun da temsilci olarak geldiği belirterek ona da beş okkiye gümüş vermiştir³⁰¹.

Hz. Muhammed'e Muharib heyeti Hicri 10. yılda gelmişti. Bu heyetin önemi bu heyette bulunanlardan birisine Hz. Muhammed daha öncede elçi olarak gitmişti. Bu kişi Hz. Muhammed'e çirkin sözler söyleyerek reddetmiştir. Ama Hz. Muhammed bu kişiyi

²⁹⁹ Mehmet Azimli, Süleym, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 38. Cilt, İstanbul, 2010, ss. 55-56.

³⁰⁰ Muhammed Dayfallah El-Batayine, **Arap Kökenli Hristiyanlar ve İslam Fetihleri ile Olan İlişkileri**, Çev. Abdulhalik Bakır, s. 899, http://isamveri.org/pdfdrg/D00137/1999_238/1999_238_BAKIR.pdf (e.t. 02.01.2021)

³⁰¹ İbni Hişam, op. cit., 4/284-294.

Muharib heyeti ile Medine'ye geldiklerinde tanınmasına rağmen herhangi bir kötü muamelede bulunmamış hatta diğer elçi heyetlerine nasıl davranıyorsa onlara da öyle davranmıştı. Hz. Muhammed diğer heyetlere verdiği gibi bu heyete de hediyeler vermişti³⁰².

Kilab heyeti de Hicretin 9. Senesinde Medine'ye gelmişlerdi. Bu heyette Cebbar b. Selma bulunuyormuş ve İslam'ı öğretmek için yola çıkan kafileden Amir b. Fuheyre'yi (Bi'rimaune Faciası'nda) öldürmüştü. Buna rağmen Hz. Muhammed bu kişinin de biatını kabul etmişti³⁰³.

Hız. Muhammed kimi zaman gelen elçilere toprak veya akarsu benzeri mallarda vermişti. Ukayl b. Ka'b heyeti adına Enes, Mutarrıf ve Rebi isimli kişiler gelip kabileleri adına Müslüman olmuşlardır. Hız. Muhammed onlara Akik denilen ve içerisinde hurma ağaçlarının olduğu toprak parçasını vermiştir. Bununda kalıcı olması ve belge niteliği oluşturması için kırmızı bir parşömene geçirmiştir³⁰⁴.

Hız. Muhammed gelen elçi heyetlerinden bazılarına parasal yardımda bulunmuştu. Bunlardan biride Hilal b. Amir heyetidir. Beni Hilal'den Kubeysa b. Muharik kavminin borç yükü altında olduğunu söyleyerek Hız. Muhammed'den yardım istemişti. Hız. Muhammed'de sadakalardan bu miktarı karşılamıştı³⁰⁵.

Hız. Muhammed'e gelen elçi heyetlerinden biride Amir b. Sa'sa heyetiymiş. Bu heyetten Amir b. Tufeyl ve Erbed b. Rebia İslam'a karşı düşmanca tavır sergiliyorlarmış. Amir b. Tufeyl Hız. Muhammed'den Müslüman olması karşılığında yönetimde söz hakkı istemiştir. Ama Hız. Muhammed Amir'in bu isteğine olumlu bir karşılık vermemiştir. Bunun yerine Amir'e Müslüman olursa cihad için cins atlar verebileceğini söylemiştir. Bunu duyan Amir Hız. Muhammed'i tehdit ederek oradan ayrılmıştır. Kavminin çoğu Müslüman olduğunda da tutumunu değiştirmemiştir³⁰⁶.

Hız. Muhammed gelen elçileri Mescid-i Nebevi (Hız. Muhammed'in Mescidi)'nin yanındaki odalarda ağırlıyor ve onlara her türlü ikramda bulunuyormuş.

³⁰² Abdurrahman İbnül Cevzi, **Ashabın Dilinden Peygamberimizin Hayatı**, Çev. Taceddin Uzun, Uysal Kitabevi, Konya, 1992, s. 605.

³⁰³ Temel, op. cit., s. 76.

³⁰⁴ Elnure Azizova, Ukayl, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 42. Cilt, İstanbul, 2012, ss. 57-59.

³⁰⁵ Temel, op. cit., ss. 82-84.

³⁰⁶ Ali Bakkal, Hız. Peygamber'in Düşmanlarından Korunması, **Diyanet İlim Dergisi**, Sayı 56, 2020, ss. 493-522.

Böyle el üstünde tutulmaktan ve Müslümanların birbirlerine ve onlara karşı davranışlarında etkilenen heyetler İslam'ı seçiyorlarmış. Bu heyetlerden biride Sakif heyetiymiş. Hz. Muhammed Mekke Dönemi'nde ilk gittiği yerlerden bir olan Sakif'de aşağılanmış ve elçiye o zamanın şartlarında bile uygulanmayan bir muamele ile karşılaşmıştı. Sakif Kabilesi'nden Urve b. Mes'ud Hz. Muhammed'e gelip Müslüman olmuş. Daha sonra kendi ısrarlarıyla da kendi kavmine elçi olarak gitmiştir. Ama kavmini İslam'a davet ederken kavmi tarafından öldürülmüştür. Daha sonra Müslüman olan kavimlerin Sakifliler üzerine birçok akın gerçekleştirmesiyle Sakifliler Müslümanlar ile başa çıkamayacaklarını için Medine'ye elçi yollamaya karar vermişlerdir. Sakif heyeti Medine'ye geldiklerinde Hz. Muhammed'in mescidinin yanındaki odalarda ağırlandırlardır. Hz. Muhammed onların her türlü ihtiyacını karşılatırıyor, bizzat kendisi de her akşam yanlarına uğrayarak onlarla sohbet ediyormuş. Sakifliler Müslüman olamaya karar verdileri zaman bazı ön şartlar ileri sürmüşlerdir. Hz. Muhammed bunlardan İslam'ın şartları ile ilgili olanları kabul etmedi ama diğer bazı önemsiz sayılabilecekleri de geri çevirmemiştir. Burada önemli sayılabilecek noktalardan biride Hz. Muhammed İslam'ı seçtikten sonra herkesin ihtiyacını karşılamaya çalışmasıdır. Nitekim Sakiflilerin yıkılan putlarının üzerlerinde olan mücevherat ve değerli şeylerin satılarak bazı Sakiflilerin borcunu ödetmiş, kalanını da Müslümanlar arasında dağıtmıştı³⁰⁷.

Hz. Muhammed'e gelen heyetler sadece İslam'ı kabul ettiklerini bildirmek için değil anlaşma yapmak içinde geliyorlarmış. Tağlib heyetinin yerleşim yeri Bizans'a yakındı ve Hıristiyanlığı benimsemişlerdi. Hz. Muhammed'e on altı kişilik bir heyet halinde geldiklerinde Hz. Muhammed'den dinleri hususunda serbest kalmak istemişlerdir. Hz. Muhammed bunu kabul etti ama karşılığında yeni doğan bebeklerini vaftiz ettirmeyeceklerine dair onlardan söz almıştır³⁰⁸.

Hz. Muhammed yüksek mevkideki kişilere onların mevkilerinin gerektirdiği gibi davranırmış. Hz. Muhammed Adiy kabilesi üzerine 50 kişiden oluşan bir kuvvet yollamıştır. Kavmin başı olan Adiy b. Hatim aile efradıyla beraber kaçmıştı. Daha sonra pişman olup Hz. Muhammed ile görüşmeye gelmişti. Hz. Muhammed'in Adiy'e karşı

³⁰⁷ Hamidullah, "İslam Peygamberi", op. cit., ss. 495-505.

³⁰⁸ Abdurrahman Demirci, Tağlib Kabilesi'nin İslam Egemenliği Altına Alınma Süreci, **Toplum Bilimleri Dergisi**, Cilt 7, Sayı 13, 2013, 347-361, s. 350.

gösterdiği alçak gönüllü davranışlardan ve onun siyasi dehasından etkilenen Adiy Müslüman olmuştur³⁰⁹.

Hız. Muhammed İslam şeriatı dışında giyinip de İslam'a tabi olmuş kişileri de huzuruna kabul etmiyormuş. Kinde heyeti önceden Müslüman olmuş ve Hız. Muhammed'e yurtlarından gelirken altından ve ipekten³¹⁰ kıyafetler içinde süslenerek gelmişlerdi. Hız. Muhammed onlara Müslüman olup olmadıklarını sormuş ve müslüman olduklarını duyunca böyle giyinmemelerini söylemiştir³¹¹.

Hız. Muhammed'in Rum Kayser'i Heraklius'a gönderdiği mektuba karşılık olarak Heraklius'da bazı tembihler ile elçisini Hız. Muhammed'e göndermiştir. Hız. Muhammed elçiye İslam'a girmesini tavsiye ettiğinde elçi, kendisinin henüz görevinin bitmediğini ve onlara dönmeden dininden dönemeyeceğini belirtmiştir³¹².

2.5. Hız. Muhammed'in Yolladığı Elçilerin Genel Özellikleri ve İmtiyazları

Hız. Muhammed Dönemi yollanan elçilere baktığımızda özel olarak yetiştirilen, belli okullara gönderilen veya özellikle dil öğretilen kişiler yoktur. Çoğu elçi diğer sahabeler gibi Hız. Muhammed'in tedrisatından geçmekteymiş.

Hız. Muhammed yolladığı elçilerden bazı önemli görevler üstlenmelerini bekliyormuş. Hız. Muhammed Dönemi İslam Diplomasisi'nin ve elçilerinin en temel görevi İslam'a davetmiş. Hız. Muhammed'in İslam'ın ilk ortaya çıkışından bütün Arabistan'ı kapsayana kadar öncelikli görevi İslam'a davetmiş. Kendi arkadaşlarına, elçilerine, valilerine de her zaman bunu tavsiye etmiştir. Hız. Muhammed Habeşistan'a, İran'a, Bizans'a, Suriye'ye, Bahreyn'e, Yemen'e ve diğer yerlere elçi, mektup gönderirken öncelikli hedefi İslam'a davet ve insanların Müslüman olmasıymış.

Elçinin ikinci görevi ülkesi lehine bilgi toplamaktı. Bu bilgi toplama eylemi birçok legal veya illegal yöntemlerle gerçekleştirilebilir. Elçi o ülkenin basın ve yayın

³⁰⁹ Şehba Yazıcı, Hız. Peygamber Döneminde Amillik, **İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Sayı 3, 2018, ss. 69-70.

³¹⁰ İslam dinine göre erkeklerin altın takı takmaları ve ipekten kıyafet giymeleri yasaktır.

³¹¹ İsmail Tanrıverdi, Kinde Kabilesi ve İslam'a Girişi(Hız. Ebu Bekr Dönemi Sonuna Kadar), **İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Sayı 4, 2018, ss. 45-47.

³¹² Temel, op. cit., ss. 170-173.

kuruluşları, üst düzey yetkililer, evraklar veya o ülkenin kendi vatandaşları gibi çeşitli bilgi kaynaklarını kullanır. Diplomasinin ad hoc şeklinde geçici olarak uygulanmasından günümüz modern diplomasisine kadar geçen sürede diplomatlar devletlerine yarar sağlayabilecek her türlü bilgiyi düzenli olarak raporlayarak kendi devletlerine yollamışlardır. Teknolojinin yaygın olmadığı eski çağlarda elçi gittiği ülkenin askeri durumunu ve kapasitesini çok iyi gözlemlermiş. Hz. Muhammed Hudeybiye Antlaşması'nı yapmak üzere yola çıkmadan önce Bişr b. Süfyan'ı gözcülük yapmak için önden yollamıştı. Bişr Hz. Muhammed'e Kureyş'in Halid b. Velid komutasında silahlı askerlerin onları Gamim'de beklediğini iletince Hz. Muhammed Hudeybiye'ye inmek için başka yolları kullanmıştı. Huzaalılar Müslüman olmadıkları halde Mekke'de yaşadıkları için oranın haberlerini Medine'de bulunan Hz. Muhammed'e iletirlermiş. Hz. Muhammed Mekke'den Medine'ye hicret edeceği esnada amcası Hz. Abbas'ın hicret etmeyerek, Müslüman olduğunu saklayıp Mekke'de kalmasını istemiştir. Böylelikle Hz. Muhammed'e Mekke'deki önemli haberleri iletebilecekmiş. Hz. Abbas Medine'deki Müslümanlara Mekkelilerin Uhud ile ilgili planlarını haber vermişti. Abdullah b. Ebu Hadreb Huneyn Savaşı'ndan önce bilgi toplamak üzere düşmanların üzerine gönderilmişti. Hz. Muhammed Abdullah ve diğer iki kişiyi Rifaa adlı Müslümanlar ile Kaysoğulları'nın arasında ihtilaf çıkarmaya çalışan biri hakkında bilgi toplamak için göndermişti³¹³.

Elçinin diğer bir görevi de müzakerelerde bulunmaktır. Günümüz modern diplomasisi de müzakereler, konferans, nota teatisi, kongre gibi yöntemlerle yürütülmektedir. Hz. Muhammed Dönemi müzakerelerinden biride Hendek Savaşı sırasında Hz. Muhammed Fezare kabilesinin reisi Üyeyne b. Hısn ile Medine'den askerlerini alıp ayrılması karşılığında Medine'nin yıllık mahsulünün üçte birini verme konusunda müzakere etmesidir. Üyeyne yarısını istemiş ana sonunda üçte birine razı olmuştu. Lakin Medinelilerden Sa'd b. Ubade ile Sa'd b. Muaz buna karşı çıkmış ve Hz. Muhammed'de bundan vazgeçmişti. Hudeybiye Antlaşması sırasında ise müzakere ve arabuluculuk için iki taraftan da birçok elçi gidip gelmişti. Bu elçilerden bazıları şunlarmış: Huzaalılardan Budeyl bin Verka, Urve bin Mesud, Ehabış'ın lideri Huleys

³¹³ Kemal Sandıkçı, Abdullah b. Ebu Hadred, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 1. Cilt, İstanbul, 1998, s. 96., Sallabi, 2, op. cit., s. 358., Sarıçam, op. cit., s. 197.

bin Alkame, Mikrez bin Hafs, Hıraş bin Umeyye ve Hz. Osman bin Affan³¹⁴. Görüldüğü üzere kimisi tarafsız kimisinin de iki taraftan birine ait olan birçok elçi müzakere yapmak ve antlaşmayı sağlamak için Mekke ile Hudeybiye arasında gidip gelmişlerdi³¹⁵.

Elçinin diğer görevlerinden biride bulunduğu ülke ile kendi ülkesi arasında sosyal, siyasi ve kültürel ilişkiler geliştirmektir. Hz. Muhammed kültürel diplomasiye (günümüzde kamu diplomasisi³¹⁶ tabiri daha uygun) çok önem vermiş ve İslam'ın yayılması için kültürel diplomasiyi kullanmıştı. Hz. Muhammed kendisi ile Akabe bölgesinde görüşen bazı Medinelilere öğretmen ve elçi olarak Mus'ab b. Umeyr'i yollamıştı. Mus'ab b. Umeyr'in de yardımıyla bir sene içerisinde Müslüman olanların sayısı 12 den 75 e çıkmıştı. Elçiler siyasi ve sosyal ilişkileri geliştirmek için kimi zaman Hz. Muhammed tarafından evlilik akdini bildirmek veya gerçekleşmesini sağlamak için gönderilmişti. Amr b. Ümeyye ed-Damri Habeşistan Necaşisi'ne Hz. Muhammed'in Ümmü Habibe (Mekke lideri Ebu Süfyan'ın kızı) ile olan akdinin gerçekleştirilmesi ve oradaki Müslümanların geri getirilmesi için gitmişti. Hz. Muhammed Amr b. Ümeyye'yi Mekke'nin kıtlık çektiği bir zamanda onlara gıda yardımı yapması için göndermişti³¹⁷.

Elçilerin diğer görevlerinden biride elçi gönderildiği ülkede kendi vatandaşlarını korumaktır. Hz. Muhammed Amr b. Ümeyye ed-Damri'yi Hubeyb b. Adi'nin Mekkeliler tarafından öldürüldükten sonra na'sının asılı bulunduğu yerden indirmek için görevlendirmiştir. Yine aynı elçiyi Hz. Muhammed Habeşistan'a giden Müslümanları Mekkelilerin elinden kurtarmak için kullanmıştır. Mekkeliler Habeşistan'a zulümden ve baskıdan kaçan Müslümanları geri getirtmek için o zamanın siyasi dehası sayılan Amr b. As'ı Habeşistan'a yollamışlardır. Hz. Muhammed ise

³¹⁴ El-Fetlavi, op. cit., ss. 374-378.

³¹⁵ Ali Dadan, Câhiliye Bedevî Arap Zihninin Son Peygamberle İmtihani: Uyeyne b. Hısn Örneği, **İstem**, Cilt 18, Sayı 36, 2020, 229-252, ss. 233-234.

³¹⁶ Abdullah Özkan, **21. Yüzyılın Stratejik Vizyonu Kamu Diplomasisi ve Türkiye'nin Kamu Diplomasisi İmkânları**, TASAM, Stratejik Rapor No: 70, ss. 4-5, https://tasam.org/Files/PDF/Raporlar/STR70_21._Yuzyilin_Stratejik_Vizyonu.pdf_66fb77c9-cd79-481e-a185-9a9c26ffe7b7.pdf (e.t. 04.01.2020)

³¹⁷ Ali Hasan Topçuoğlu, **İslam Hukukunda Diplomatik Temsil**, 1. Baskı, Feer Yayınları, Ankara, 2017, ss. 151-157.

Müslüman olmamasına rağmen diplomatik yeteneklerine güvenerek Amr b. Ümeyye'yi yollamış ve Müslümanların Mekkelilerin ellerine düşmesinden korumuştur³¹⁸.

Hız. Muhammed yolladığı elçilerin gönderdiği ülkenin dilini bilip bilmediği, İslam şeriatını tam olarak temsil edip edemeyeceği veya bir elçinin vasıflarını taşıyıp taşımadığına dikkat edermiş. Bu özelliklerin yanında elçinin fiziksel özellikleri de önemliymiş. Çünkü gideceği ülkede konuşmasından ve davranışlarından ziyade ilk olarak dikkat çeken şey dış görünüşüdür. Hız. Muhammed normal yaşam şartları içinde hiç kimseyi bir diğerinden fiziksel özelliklerinden dolayı ayırmamıştır. Ama mesele bir devletin diğer devlet nezdinde temsil edilmesi olduğu için işlerin kolaylaşması bakımından elçinin kılık kıyafet ve fiziksel özellikleri önem arz ediyormuş. Hız. Muhammed “*Şayet bana bir haberci gönderecek olursanız, bunu veçhi güzel, adı güzel olanlar arasından seçin.*”³¹⁹ demiştir. Bizans Kralı Heraklius’a gönderilen Dıhye b. Halefi fiziksel ve yüz güzelliği olarak oldukça etkileyici biriymiş. Diğer fiziksel ve yüz güzelliği olan elçiler şunlarmış: Muaz b. Cebel, Amr b. Ümeyye ed-Damri, Ubade b. Samit, Cerir b. Abdullah Beceli, Hatıb b. Ebu Belte’a³²⁰.

Hız. Muhammed’in yolladığı elçilerin ahlaki vasıfları da diğer Batılı diplomatların aksine önem arz etmiştir. Batı’da özellikle Avrupa diplomasisi kandırma ve hileyi diplomasinin olağan kurallarından saysa da Hız. Muhammed için İslam’ı tam anlamıyla temsil edecek kişi yalan, kandırma, hile gibi aldatıcı davranışlardan uzak durmalıymış. Hız. Muhammed’den Necran Hristiyan heyetinin aralarında ihtilaf olan konularda aralarında hüküm verecek birini istemeleri üzerine Hız. Muhammed “Ümmetinin Emini” dediği Ebu Ubeyde b. Cerrah’ı yollamıştı. Dıhye b. Halife Bizans kralı Heraklius’a mektup götürdüğünde Heraklius’un önünde eğilmesi istenmiş aksi takdirde mektubunun okunmayacağını bildirmişlerdi. Ancak Dıhye eğilmemek konusunda ısrarcı davrandı ve elçilik görevini de tam olarak yerine getirmiştir. Mekke baskısına dayanamayarak Habeşistan’a hicret eden Müslüman heyeti de Necaşi’nin önünde eğilmemek konusunda ısrar etmişlerdi. “Arap’ın siyasi dehası” dedikleri Amr b. As, Abd b. Cülenda ve kardeşine elçi olarak gönderildiğinde birçok zorluk çekmişti. Günlerce Cülenda ve kardeşinden cevap almak için bekletilmiş ancak kararlılığından

³¹⁸ Kapar, “İlk İslam...”, op. cit., ss. 276-279.

³¹⁹ Hamidullah, “İslam Peygamberi”, op. cit., s. 1019.

³²⁰ Haydar Güngör, Cibril’in Mahiyetiyle İlgili Bir Değerlendirme, **Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 7, Sayı 1, 2020, s. 66., Göksoy, op. cit., ss. 134-135.

hiçbir zaman taviz vermemiştir. Sonunda Amr b. As'ın ısrarına dayanamayarak onunla görüşmüşlerdi³²¹.

Arabistan'da yazıdan ziyade sözlü edebiyatın yaygın olması hitabet konusunda sadece Hz. Muhammed'in yolladığı elçilerin değil Arapların çoğunun bu konuda maharetli olmasının en önemli sebebidir. Edebiyat ve hitabet Arapların aralarında övünme sebeplerindenmiş. Önemli panayır ve pazarlarda Araplar kendi aralarında şiir ve hitabet konusunda yarışmışlar. Arap kavimlerinin önemli şairleri onların ulusal kahramanları olarak addedilmiş. Önemli kişiler öldüğünde günlerce arkalarından şiirler ve kasideler okunmuş. Hz. Muhammed'in amcasının oğlu ve Habeşistan'a giden Müslümanların başı olan Cafer b. Ebu Talib, Amr b. As Mekkeliler adına onları geri getirmeye geldiğinde Habeş hükümdarı Necaşi'ye yaptığı konuşma akıl ve edebiyatın birleşimi bir savunma olmuştur. Konuşma şöyleymiş³²²:

“Ey kral! Biz cahiliyet içinde yaşayan bir millettik. Putlara tapar, ölüleri yerdik. Kötülüklerin hepsini yapar, akrabalarından ilgiyi keserdik. Komşuluğu kötü görür, kuvvetli olan zayıfımızı ezerdi. Peygamber gelinceye kadar bu hal üzere kaldık. Bu Allah elçisi bizi Allah'ın birliğine inanmaya ve yalnız Allah'a ibadet etmeye, babalarımızın taptığı taşlardan ve putlardan vazgeçmeye davet etti. Bize sözün doğrusunu söylemeyi, emaneti yerine getirmeyi, akrabalara ilgi göstermeyi, komşularla iyi geçinmeyi, haramlardan uzaklaşmayı, kan dökmekten sakınmayı emretti. Yalan şahitliği ve iftira etmeyi yasakladı. Öksüzün malını yemeyi haram kıldı. Bizim yalnız Allah'a ibadet etmemizi, ona ortak koşturmamızı, namaz kılmamızı, zekat vermemizi ve Ramazan'da oruç tutmamızı emretti...”

Onlar bize zulmedip dayanılmaz hâl alınca yurdumuzu bıraktık. Sizin diyarınızı tercih edip senin memleketinde zulme uğramayacağımızı ümit ettik.”

Daha sonra Cafer Kur'an'dan Hz. İsa ile ilgili ayetleri okumuş. Necaşi ağlamaya başlamış ve yardımcılarının da Müslümanlar aleyhine olan siyasi baskılarına rağmen Müslümanların istediği kadar Habeşistan'da kalabileceklerini söylemiştir. Amr b. As'da Umman'a Ceyfer ve Abd'e elçi olarak gönderildiğinde başarılı olmasında siyasi dehası ve hitabeti etkili olmuştu. Mısır kralı Mukavkıs'a giden Hatıb b. Ebu Belte'a Mısır kralı ile uzun bir konuşma yapmıştı. Mısır kralı aklındaki soruları Hatıb'a soruyor, o da cevaplıyormuş. Hatıb konuşmasında samimi tavırlar sergilemiş, İncil'den örnekler vermiş ve Hristiyanlıktaki mantıki yanlışlıkları söyleyerek Mukavkıs'ı ikna etmeye

³²¹ Kapar, “Diplomat Sahabiler”, op. cit., ss. 127-128.

³²² İbni Hişam, op. cit., ss. 1/448-449.

çalışmıştı. Aldığı cevaplardan ve Hatıb'ın zekasından etkilenen Mukavkıs Hatıb için “Sen hakimin yanından gelen hakimsin.” demişti³²³.

Geçmişten günümüze kadar uluslararası ilişkilerde elçilerin bazı özel imtiyazları olmuştur. Bu elçinin ve taşıdığı haberin, misyonun sağlıklı bir şekilde varacağı vere ulaşması için önemliydi. Savaş veya barış zamanı olması önemli olmaksızın elçinin her zaman ve koşulda dokunulmazlığı korunmuştur. Diplomatın sadece şahsı değil ailesi ve malları da dokunulmazlık kapsamına girer.

Hiz. Muhammed'in davranış, söz, hal, hareketleri ve Kur'an'ı esas kaynak kabul eden İslam hukukunda elçilerin dokunulmazlığı esastır. Hiz. Muhammed yalancı peygamber Müseylime'nin elçileri geldiğinde onlara “Şayet elçilerin katli mümkün olsaydı sizin boyunlarınızı vurdururdum.”³²⁴ demiştir. Buna mukabil Hiz. Muhammed tarafından Museylime-i Kezzab'a gönderilen elçi Habib b. Zeyd işkence yapılarak öldürmüştü. Hiz. Muhammed elçilerin öldürülmesini *casus belli*(savaş sebebi) olarak kabul etmiştir. Hiz. Muhammed'in amcasını Uhud Savaşı'nda öldüren Vahşi isimli köle daha sonra Hiz. Muhammed 'in karşısına çıkacağı zaman hayatından endişe ederek Taif elçisi olarak görüşmeye gelmiştir. Hiz. Muhammed Haris b. Umeyr'i Gassani hükümdarlarına elçi olarak yolladığında yolda diğer bir Gassani hükümdarı olan Şurahbil b. Amr tarafından tutsak edilmiş ve öldürülmüştür. Bunun üzerine Hiz. Muhammed Zeyd b. Harise komutasındaki 3000 kişilik bir orduyu Gassanilerin üzerine Suriye'ye yollamıştır. Hiz. Muhammed tarafından Hudeybiye Antlaşması'nda müzakere için yollanan Osman b. Affan'ın öldüğü haberi Hudeybiye'ye ulaşınca Hiz. Muhammed yanındakilerden savaşmak ve kaçmamak üzerine Rıdvan Biatı almıştır. Bu olaydaki önemli hadiselerden biri de Hiz. Muhammed'in elçiyi kendi elçisi sağ salim gelene kadar alı koymasıdır. Hiz. Muhammed sulh antlaşması için gelen elçileri Hiz. Osman gelene kadar tutmuş ve Hiz. Osman sağ salim gelince serbest bırakmıştır. Hiz. Muhammed elçilere kendi özgür iradeleri ile seçme hakkı tanımış onları zorlamamıştır. Mekkeliler ile Medineliler arasında MS 624 yılında yapılan Bedir Savaşı'ndan Medineliler galibiyet ile ayrılmış ve birçok esir tutsak etmişlerdi. Ebu Rafi ismindeki bir köle Bedir Savaşı'ndan sonra tutsak edilenlerden Hiz. Muhammed'in amcası olan Hiz. Abbas'ın

³²³Mehmet Ali Kapar, “Hâtıb...”, op. cit., ss. 11-12.

³²⁴ Husain Jaez Al Muta'iri, Origin and Development of Diplomatic Immunities in Islam and International Laws, **International Journal of Business, Economics and Law**, Vol. 6, Issue 1, 2016, s. 49.

fidyelerini getirdiğinde İslam'a karşı içinde bir istek uyanmış ve Hz. Muhammed'e Mekke'ye geri dönmek istemediğini ve Müslüman olmak istediğini bildirmiştir. Ancak Hz. Muhammed kendisinin elçileri alıkoymayacağını, Mekke'ye geri dönmesini eğer hala kalbinde aynı hisleri taşıyorsa geri gelip Müslüman olabileceğini söylemiştir. Ebu Rafi elçilik misyonunu tamamlayıp geri gelmiş ve Müslüman olmuştur³²⁵.

Elçinin din ve vicdan hürriyeti de koruma altındadır. 1961 Viyana Sözleşmesi'nin elçi dokunulmazlığı ile ilgili 22. maddesi elçiyi kabul eden devletin elçinin *“huzurunun herhangi bir şekilde bozulması veya itibarının kırılmasını önlemek üzere her türlü tedbiri almakla”* yükümlü tutar. İslam hukuku açısından da *“dinde zorlama yoktur”* kaidesi din ve vicdan hürriyetine vurgu yapmaktadır³²⁶. MS 631 yılında Necran Hristiyanları Hz. Muhammed'in İslam'a daveti üzerine Medine'ye bir heyet yollamaya karar vermişlerdir. Gelen Hristiyan heyeti Hz. Muhammed ile dinleri hususunda özgür kalmak konusunda antlaşma yapmışlardır. Ayrıca kendi dini vecibelerini yerine getirmek istediklerinde Hz. Muhammed onlar için Mescid-i Nebvi'yi ihtisas etmiştir. Yine yukarıda anlatılan Ebu Rafi hadisesinde Hz. Muhammed Ebu Rafi'nin üzerinden elçilik yükünün kalkıp daha rahat düşünebilmesi için Mekke'ye geri gidip, düşünüp daha sonra gelmesini öğütlemiştir. Hz. Muhammed yolladığı elçilerinde ona gelen elçilerinde dini ve vicdani olarak hürce hissetmelerini sağlamıştır. Hz. Muhammed'in yolladığı elçiler ne Heraklius'un, ne Necaşi'nin, nede Kısra'nın önünde eğilmemişlerdir. Hz. Muhammed'de kendisine gelen elçiler Medine'de belli bir müddet kalacakları zaman rahat etmeleri için Mescid-i Nebvi'nin yanında onlara odalar hazırlattırıyor ve her türlü ihtiyaçlarının karşılanmasını emrediyormuş. Kendisi bu elçileri hiçbir şeye zorlamıyor sadece akşamları gelip onlarla sohbet ediyor ve sorularını yanıtlıyormuş³²⁷.

³²⁵ M. Cherif Bassiouni, Protection Of Diplomats Under Islamic Law, **American Journal Of International Law** , Volume 74, Issue 3, 1980, s. 612., Kapar, “Diplomat Sahabiler”, op. cit., ss. 80-82., Abdullah Özcan, Safiullah Muntazer, İslam Hukuku Açısından Elçi Dokunulmazlığı, **Edebali İslamiyat Dergisi**, Cilt 2, Sayı 4 , 2018, ss. 6-8.

³²⁶ 1961 Viyana Sözleşmesinin tamamı için bkz. https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/9_1_1961.pdf (e.t. 06.01.2020), https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc068/kanuntbmmc068/kanuntbmmc06803042.pdf (e.t. 06.01.2020).

³²⁷ Al-mutairi Husain, “Importance of...”, op. cit., ss. 2-3.

3. BÖLÜM

HZ. MUHAMMED SONRASI DÖNEMDE DİPLOMASİ UYGULAMALARI

Çalışmanın bu bölümünde İslam Diplomasisi'nin dayandığı temel esaslar ve amaçları öncelikle belirtilecektir. Takiben Hz. Muhammed'in ardından gelen dört halifenin (Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali) diplomasi uygulamalarına ve bir önceki döneme göre ne gibi farklılıklar gösterdiğine bakılacaktır. 3. bölümde temel olarak 2. bölümde ele alınan alt başlıklar etrafında irdelenecektir. Sırayla dört halifenin Dönemi'nde elçilik misyonu, yapılan antlaşmalar ve elçilerin kimliği üzerinden o dönemki diplomasinin tahlili yapılacaktır.

1. İSLAM DİPLOMASİSİNİN DAYANDIĞI TEMEL ESASLAR VE AMAÇLARI

İslam Diplomasisi'nin de iç hukuk veya uluslararası hukukta olduğu gibi dayandığı temel esaslar vardır. İç hukukun yazılı kaynakları anayasa, yasalar, kanun hükmünde kararname, tüzükler ve yönetmeliklerken; uluslararası hukukun kaynakları ise teamüller, uluslararası antlaşmalar ve iç hukuk kaynaklarıdır³²⁸. İslam Diplomasisi'nin de bazı hukuki kaynakları vardır: Kur'an-Kerim, Hz. Muhammed'in sünneti (hal ve hareketleri), adetler ve o zaman kullanılan devletlerarası gelenekler, Arapların kendilerine ait olan örf ve adetleriymiş³²⁹.

Kur'an elçi terimini şekli veya mana bakımından detaylı bir şekilde incelememekle beraber diplomasinin amaçlarını ve esaslarını tayin eder. Diplomasi genellikle şu üç terim üzerinden işlenir: mesajı gönderen, mesaj gönderilen ve mesaj taşıyan. Kur'an'da mesajı gönderen Allah'tır, mesaj gönderilen insanlar ve mesaj taşıyanda Hz. Muhammed'dir. Kur'an ve İslam diplomasinin temel hedeflerinden biri İslam'ın egemen kılınması ve uluslararası barıştır. Bunu gerçekleştirmek için öncelikle barışçıl ve diplomatik yollar denenir. Çünkü Kur'an'da da böyle yapılması emredilmiştir³³⁰: ” *Eğer sizden uzak durur, sizinle savaşmaz, size barış teklif ederlerse*

³²⁸ Malcolm N. Shaw, **Uluslararası Hukuk**, Çev. İbrahim Kaya, 1. b., Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara, 2018, ss. 49-86., Kemal Gözler, **Hukuka Giriş**, 15. b., Ekin Basım Yayın, Bursa, 2018, ss. 157-178.

³²⁹ El-Fetlavi, op. cit., ss. 60-64.

³³⁰ Nisa, 4/90.

Allah onlara dokunmanıza izin vermez.”. Yani bir devlet İslam Devleti ile sulh yapmak isterse geri çevrilmemelidir. Ama eğer bir devlet veya devletler topluluğu Müslümanlara saldırırsa İslam Devleti bunun karşılığını vermesi gerekir. İlişkiler mütekabiliyet ilkesine dayanmaktadır. Diğer bir kural ise antlaşmalara saygı ve yerine getirilmesidir. Kur’an’daki Nahl Suresi 91. ve 92. ayetler bunu açıkça belirtmektedir³³¹:

(91)Antlaşma yaptığınız zaman, Allah’a karşı verdiğiniz sözü yerine getirin. Allah’ı kendinize kefil kılarak pekiştirdikten sonra yeminlerinizi bozmayın. Şüphesiz Allah, yaptıklarınızı bilir. (92)Bir topluluk diğer bir topluluktan daha (güçlü ve) çoktur diye yeminlerinizi aranızda bir hile ve fesat sebebi yaparak, ipliğini iyice eğirip bükttükten sonra (tekrar) çözüp bozan kadın gibi olmayın. Allah, bununla sizi ancak imtihan eder. Hakkında ayrılığa düştüğünüz şeyleri kıyamet günü size elbette açıklayacaktır.

Hz. Muhammed’de buna her zaman önem vermiştir. Hudeybiye Antlaşması’nı çok zor şartlar altında da olsa imzalamış ve antlaşmayı bozan taraf da olmamıştır. Müslümanların tarafında olan ve babası tarafından Mekke’de tutsak edilen Ebu Cendel kurtulup Hudeybiye’ye kadar geldiğinde Hz. Muhammed onlarla antlaştıklarını ve kendisinin antlaşmayı bozan taraf olamayacağını belirtmiştir. Hz. Muhammed her zaman sulhtan ve diplomasiden yana olmuştur. Savaş kararlarını mecburen veya arkadaşları ile yaptığı istişare sonucu vermiştir. Hz. Muhammed MS 625 yılında yapılan Uhud Savaşı’nın bir savunma savaşı olarak yapılmasını istediği halde yapılan istişare(görüşme) sonucunda meydan muharebesi olması yönünde görüş çıkmıştır. Hz. Muhammed’de Medine şehir devletinin başı olduğu halde istişare sonucuna uyar ve meydan muharebesi yapılmıştır. Sonunda Müslümanlar yenilmiştir. MS 629 yılında Bizans’a karşı yapılan Mute Savaşı Hz. Muhammed’in yolladığı elçinin öldürülmesi sonucu gerçekleşmiştir. MS 624 yılında Mekkeliler ile yapılan ilk savaş olan Bedir Gazvesi sahabelerin ısrarı sonucu yapılmıştır. MS 629 yılında Yahudilerin yaşadığı Hayber kalesinin kuşatılması ve fethedilmesinin nedeni oradaki Yahudilerin İslam düşmanlarına yardım etmesi olmuştur³³².

İslam diplomasinin ikinci hukuki kaynağı Hz. Muhammed’in hal ve davranışlarıdır. Hz. Muhammed İslam Diplomasisi’ni bizzat yaşayarak göstermesi

³³¹ Nahl, 16/91-92.

³³² Yasin Yılmaz, Barış’ın İslam’ın Temel Kaynakları ve İslam Tarihi’ndeki Yeri, **FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, Sayı 10, 2017, ss. 384-390.

açısından ondan sonra gelen diplomatlara canlı bir örnek olmuştur. Hz. Muhammed'in diplomasi anlayışı ve diplomasiye getirdiği yenilikler bütün tez boyunca anlatılmıştır.

Diğer bir kaynak ise o zaman uluslararası alanda kullanılan örf ve adetler. Hz. Muhammed yeni bir din getirmiş olsa da bu dini insanlara iletmeye çalışmıştır. Bundan dolayı içinde yaşadığı toplumu ve uluslararası sistemi göz ardı edemezdi. Hz. Muhammed gönderdiği mektuplarda şekil ve metot olarak o zamanın örf ve âdetini kullanmıştır.

Dördüncü kaynak ise Arapların kendilerine ait olan örf ve adetleridir. Hz. Muhammed İslam öncesi Araplarda bulunan bazı iyi hasletleri kendi diplomasisine uygulamıştır. Araplar İslam öncesi dönemde de elçilere ikram eder ve asla onlara zarar vermezlermiş. Araplar için cesaret ve hitabet oldukça önemliydi ve kendi aralarında bununla övünürlermiş. İslam öncesi dönemde de elçiler gittiği hükümdarlara, krallara veya kabile reislerine hediyeler götürürlermiş. Hz. Muhammed'in büyük dedesi olan Kusay b. Kilab tarafından Kureyşlilerin ileri gelenleri tarafından önemli konuların görüşüldüğü yer olarak Dâru'n-Nedve inşa edilmiştir. Hz. Muhammed'de Medine'de diplomatik, siyasi, sosyal ve kültürel konularda sahabeler ile görüşmek ve fikir alışverişinde bulunmak için Mescid-i Nebevi'yi (Hz. Muhammed'in Mescidi) kurdurmuştur. İslam öncesi dönemde olduğu gibi İslam sonrası dönemde de Kabe önemini korumuştur³³³.

İslam Diplomasisi'nin bazı önemli amaçları şunlarmış: Dünya barışı, İslam'ın hakim kılınması, esirleri kurtarmak, bilgi toplamak, antlaşmalar imzalamak, arabuluculuk yapmak, sosyal ve kültürel faaliyetler. Yukarıda İslam'ın temel kaynaklarından biri olan Kur'an bahsinde belirtildiği üzere İslam her zaman barıştan yanadır. Nisa Suresi 90. Ayet bunu belirtmektedir³³⁴:

“Ancak sizinle aralarında andlaşma bulunan bir kavime sığınanlar ya da hem sizinle, hem kendi kavimleriyle savaşmak (istemeyip bun)dan göğüslerini sıkıntı basıp size gelenler (dokunulmazdır.) Allah dileseydi, onları üstünüze saldırtır, böylece sizinle çarpışırlardı. Eğer sizden uzak durur (geri çekilir), sizinle savaşmaz ve barış (şartların)ı size bırakırlarsa, artık Allah, sizin için onların aleyhinde bir yol kılmamıştır.”

³³³ Ecer, op. cit., s. 299., Bozkurt, op. cit., s. 75.

³³⁴ Nisa, 4/90.

Görüldüğü üzere karşılıklılık esası üzerine İslam savaşı meşru kılmıştır. İslam hukukunda savaş şu üç durumda yapılabilir: Kur'an'daki "sizinle savaşanlarla sizde savaşın" tabiri savaşın meşru müdafaa şartını ortaya koymuştur. İslam hukukuna göre insanın canı, malı ve namusu dokunulmazdır. Bunlara olan herhangi bir saldırı kişiyi veya devleti bunları koruma yönünde harekete geçmeye mecbur bırakır. Asıl olan ise kendini korumak ve aşırıya gitmemektir. Hz. Muhammed MS 630 yılında Mekke'ye girdiği zaman hiçbir şekilde kimseye zarar verilmemesini emretmiş ve bütün şehir halkını bağışlayarak İslam'ı seçip seçmeme konusunda özgür bırakmıştır. Savaşı meşru kılan ikinci sebep ise ezilenleri savunmaktır. İslam dininde ister Müslüman olsun ister gayri-Müslim mazlumun yardımına koşulması gerekir. Tabi ki bu her zaman ve her koşulda yapılabilir bir mefhum olmadığı için bazı şartlara bağlanmıştır. İslam devleti ilk önce kendi içinde dirliği sağlamalı, daha sonra yakınından başlamak üzere diğer mazlum komşularına yardım edebilir. Günümüzde de azınlık hakları çerçevesinde insani müdahale Birleşmiş Milletler tarafından uygulanıla gelmektedir. Savaşı meşru kılan son madde ise din ve vicdan hürriyetini temin etmek. İslam hukukunda dini yaymak ve toprak kazanımından ziyade din ve vicdan hürriyeti için savaşılır.

İslam dini akla ve mantığa hizmet ettiği için savaştan ziyade barış ortamında yayılması ve kabullenilmesi daha kolaydır. Hz. Muhammed Hudeybiye Antlaşması'nı imzaladığı zaman bir sene içerisinde o zamana kadar Müslüman olanlardan daha fazlası İslam'a girmiştir. Eğer Müslümanlar Dar'ül Harb bölgesi içindeyse ve dini vecibelerini rahatlıkla yerine getiremeyip, istediği dini seçemiyorsa oraya savaş açılabilir. Ama Müslümanlar Dar'ül Harb bölgesi içinde dahi olsa din ve vicdan hürriyeti varsa barış içinde yaşanılmalı. "Dinde zorlama yoktur" kaidesince fethedilen bir bölge orayı İslamlaştırmaktan ziyade din ve vicdan hürriyetini sağlamak için ele geçirilir. Hz. Muhammed Medine'ye hicret ettiği zaman yaptığı ilk şeylerden biri bütün Medine halkını içine alan, kapsamlı bir vesika hazırlamak olmuştur. Bütün Medine halkını tek bir ümmet olarak nitelemiş ve ortak savunma planı öne sürmüştür. Ama hiçbir dini grubu İslam'a girmeye veya İslam'ın dini ritüellerini yerine getirmeye zorlamamıştır. İslam'ın hakim kılınmasından anlaşılan sürekli savaş halinde olup her toprak parçasını

ele geçirmek değil, herkesin kendi iradesi ile İslam'ı seçip, gereklerini yaşayabileceği bir ortam oluşturmaktır³³⁵.

İslam Diplomasisi'nin diğer amaçlarından esirleri kurtarmak ve bilgi toplamak teknolojinin pek ilerlemediği dönemlerde oldukça önem arz ediyordu. Diplomasi satranca benzemesi itibariyle uluslararası siyasi aktörlerin ve kişilerin farklı stratejilerle farklı yönlerde hareket ettirilmesiyle avantaj veya oyunun kazanılmaya çalışılmasıdır. Bilgi her zaman önemli olagelmıştır ama diplomasi ve diplomat için çok daha önemlidir. Hz. Muhammed yollayacağı elçileri o bölgenin dilini bilen ve oraya daha önceden gitmiş kimseler arasından seçiyormuş. Amr b. As Umman'a elçi olarak yollanılmıştı. Amr daha önceden panayırlar ve ticaret için Umman'da bulunmuştu. Heraklius'a gönderilen Dihye bin Halefi mektubu krala kendi tercüme etmiştir. Hz. Muhammed her krala o kralın dini inancına ve mevkiine uygun mektuplar yazıyormuş. Eğer Hristiyan bir hükümdarsa Hz. İsa ile ilgili ayetler, eğer Ehl-i Kitap'tan (Hristiyan veya Yahudi) değilse Allah'ın birliğiyle ilgili olan ayetler yazılıyormuş³³⁶.

İslam Diplomasisi'nin diğer amaçları ise antlaşmalar imzalamak ve arabuluculuk yapmak. Hz. Muhammed'in yaptığı bazı antlaşmalar: Hudeybiye Antlaşması, Hilfu'l-Fudul, Necranlılar ile yapılan antlaşma, Damraoğulları ve Gıfaroğulları yapılan antlaşmalar, Sakif kabilesi ile antlaşma, Huzaa kabilesi ile yapılan antlaşma. Hz. Muhammed yaptığı antlaşmalar genellikle dini ve siyasi boyutlu olmuştur. Hz. Muhammed bu antlaşmaları Medine'ye hicretten sonra çevre güvenliği için yapmıştır. Kureyş'in diğer komşu kabileler ile antlaşıp Medine'ye saldırmasını önlemeye çalışmıştır. Antlaşmayı bozan tarafa 4 aylık süre verilir ve sürenin bitiminde savaşa girilirmiş. Antlaşmalar mütekabiliyet esasına dayalı olarak yapılmıştır.

2. HZ. EBU BEKİR DÖNEMİ YAPILAN ANTLAŞMALAR VE ELÇİLİK MİSYONU

³³⁵ Veysel Nargül, İslam Savaş Hukukunun Temel İlkeleri Ekseninde Nehcü'l-Belâğâ, **Milel ve Nihal**, Cilt 8, Sayı 3, 2011, ss. 118-127., Temel, op. cit., ss. 16-30., Shehu Nasiru Muhammad, Prophetic Strategies in Peaceful Coexistence with non-Muslims, **International Conference on Islamic Work, Peace and Social Security**, Damaturu, Nigeria, 21 -22 February 2018, ss. 5-15., Mohammad Abo-Kazleh, Rethinking International Relations Theory in Islam: Toward a More Adequate Approach, **Alternatives: Turkish Journal of International Relations**, Vol. 5, Issue 4, 2006, ss. 42-51.

³³⁶ Hamidullah, "İslam Peygamberi", op. cit., s. 410.

Hız. Muhammed'in MS 632 yılında vefat etmesiyle Hız. Muhammed'in yakın arkadaşları arasında yapılan istişare sonucu Hız. Ebu Bekir halife (birinin yerine geçen) seçilmiştir. Bu dönemde temel olarak Hız. Muhammed'in ölümünden sonra kendisini peygamber ilan edenler ve zekât ile namazı inkâr edenler ile mücadele edilmiştir. Diplomasiden ziyade çatışma ve savaş daha ağır basmış ve diplomasi alanında Hız. Muhammed'in diplomasi anlayışı ve uygulamaları tatbik edilmeye devam edilmiştir. Bu alt başlıkta Hız. Ebu Bekir'in diplomatik şahsiyeti, o dönemde elçilik misyonu ve yapılan antlaşmalar ile uyuşmazlıklara çözüm yolları değerlendirilecektir.

2.1. Diplomat Olarak Hız. Ebu Bekir

Hız. Ebu Bekir İslam'dan önce “*Abdül-Kabe*” (Kabe'nin kulu) olarak adlandırılmıştı. Hız. Muhammed İslam'ı seçtikten sonra ona Abdullah (Allah'ın kulu) ismini vermiştir. Künyesi Ebu Bekir'dir. Net olmamakla beraber Hız. Muhammed'den iki sene sonra yani MS 573 yılında Mekke'de doğduğu tahmin edilmektedir. Hız. Muhammed'e çok sadık ve onu sürekli doğruladığı için “*Sıddık*” (Doğrulayan, Sadık) lakabını hak etmiştir. Hız. Muhammed'in MS 632 yılında vefat etmesinden sonra onun en yakın arkadaşı ve en sadık dostu olarak diğer sahabeler tarafından yapılan toplantılar sonrasında onu Hız. Muhammed'in halifesi (birinin yerine geçen, halef) seçmişlerdir³³⁷.

Hız. Ebu Bekir'i iyi bir diplomat ve devlet adamı yapan özelliklerden ilki sadık olmasıymış. Bir diplomat devleti ve memleketine hiçbir şartta ihanet etmemeli ve her koşulda onları korumalıdır. Hız. Ebu Bekir Hız. Muhammed'in en yakın arkadaşı olmuş, onu hiçbir zaman yalnız bırakmamış, en tehlikeli yollara dahi onunla çıkmıştır. Nitekim halife seçilmesinde etkili olan konulardan biride Hız. Ebu Bekir'in İslam Medeniyeti'nin kurulmasında belki de en önemli adımlardan biri olan ve ölüm pahasına göze alınan hicrette Hız. Muhammed'i yalnız bırakmamasıdır.

Hız. Ebu Bekir şahsi hayatında yumuşak huylu, yardımsever, mütevazı güler yüzlü olarak bilinmekle beraber, devlet ve diplomatik faaliyetler mevzu bahis olunca her zaman kararlı, sabırlı ve yerinde karar veren bir diplomat ve devlet adamı olmuştur. Hız. Muhammed vefat etmeden önce Üsâme b. Zeyd'in komuta ettiği ordunun Bizans üzerine hareket ettirilmesini emretmiştir. Hız. Muhammed vefat ettikten sonra bazı dinden dönme olaylarından dolayı Medine'deki güvenlik tehdit edilir olmuş ve bu

³³⁷Şemsüddin Ahmed Sivasî, **Dört Büyük Halife Hayatları ve Menkıbeleri**, Çev. Hüseyin Erdoğan, Pırlanta Yayınları, İstanbul, 1981, ss. 9-12.

yüzden sahabeler Üsâme'nin ordusunun yollanmaması konusunda Hz. Ebu Bekir ile görüşmüşlerdir. Ancak Hz. Ebu Bekir her halükârda ordunun yollanacağını kararlılıkla ve sabırla savununca diğer sahabeler geri adım atmak durumunda kalmıştır. Hz. Ebu Bekir'in irtidat olaylarını ve devlet meselelerini nasıl çözdüğüne şahit olan sahabe Hz. Muhammed'den sonra onu halife seçmekle ne kadar isabetli karar verdiklerini anlamışlardır³³⁸.

Bir diplomat devletin tarih sahnesindeki yerini bilmez ve idrak edemezse gelecekte oynayacağı rolü ve bu rol için yapılması gerekli analizleri de yapamaz. Hz. Ebu Bekir'de soy kütüklerini ve Arapların tarihini en iyi bilenlerdenmiş. Medine'ye gelenleri de ilk önce o karşılar ve ensab yani soy kütüklerini iyi bilmesinden dolayı onlarla kolaylıkla dostluk ve arkadaşlık kurarmış. Rüya tabiri konusunda da danışılan öncelikli mercilerden biriymiş.

2.2. Hz. Ebu Bekir Dönemi'nde Elçilik Faaliyetleri ve Diplomatik Yazışmalar

Hz. Ebu Bekir 2 senelik (MS 632-634) hilafeti süresince çoğunlukla dinden dönenler ve zekât ile namazı yerine getirmek istemeyenler ile uğraştı. Bu dönemde diplomatik faaliyetler gerçekleştirilmekle beraber savaşlar daha ön planda olmuştur.

Hz. Ebu Bekir Hatıb b. Ebu Belte'a'yı daha öncede Mısır'a gitmesinin ve o bölgeyi tanimasının verdiği tecrübeye dayanarak Mısır Mukavkısı'na göndermiştir. Hatıb daha öncede Hz. Muhammed tarafından Mısır kralına gönderilmiştir. Hatıb'ın bu göreve seçilmesinde liyakat, bölgeyi tanınması ve dil bilmesi gibi kriterler ön planda tutulmuştur. Hz. Ebu Bekir Dönemi'nde kısa sürede alınan büyük başarılar sayesinde Mısır ile antlaşma imzalanmış ve vergiye bağlanmıştır. Bu antlaşma Mısır, Amr b. As tarafından fethedilinceye kadar yürürlükte kalmıştır. Ka'b b. Adi'de Hz. Ebu Bekir tarafından Mısır Mukavkısı'ı Cüreyc b. Mina'ya gönderilmiştir ancak kaynaklarda bu ziyaretle ilgili pek fazla detaya yer verilmemiştir³³⁹.

Hz. Ebu Bekir tarafından gönderilen elçilerden biride "Mısır fatihi" ve "Arap'ın dehası" olarak bilinen Amr b. As'ın kardeşi Hişam b. As'dır. Kaynaklarda Hişam b. As'ın MS 633 yılında Bizans'a gönderilen heyetin sözcüsü olduğu aktarılmıştır.

³³⁸Ömer Sabuncu, Edebiyatımızda Hz. Ebu Bekir, (ed.) Ali Aksu, **Hz. Ebu Bekir Sempozyumu**, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2018, ss. 85-99.

³³⁹ Kapar, "Diplomat...", op. cit., ss. 85-95.

Heyetteki diğer kişiler Ubade b. Samit ve Nuaym b. Abdullah olarak geçmiştir. Heyet önce Suriye'ye gidip Gassan hükümdarı Cebele b. Eyhem ile görüşmüş daha sonra Cebele'nin elçisi eşliğinde Bizans imparatoru Heraklius'un yanına gitmişleridir. Heraklius'un sarayında üç gün kalan elçilere İslam hakkında sorular sorulmuştur. Daha sonra çeşitli hediyeler ile beraber geri gönderilmişlerdir³⁴⁰.

2.3. Hz. Ebu Bekir'in Yaptığı Antlaşmalar ve Uyuşmazlıkları Çözüm Yolları

Hz. Ebu Bekir dönemi yukarıda belirtildiği üzere Hz. Muhammed'in ölümü akabinde yaşanan kargaşalar dolayısıyla savaş ve mücadele dönemi olarak bilinmektedir. Hz. Muhammed'in ölümünden sonra bunu fırsat bilen kimi kabileler ve devletler isyan girişiminde bulunmuş, kimileri de zekat vermeme konusunda ısrar etmişlerdir. Hz. Ebu Bekir'in danışma kurulu isyancılar ile antlaşma teklifinde bulunsa da Hz. Ebu Bekir daha başlangıçtan böyle bir taviz verilmesinin vahim sonuçlar doğuracağını düşünerek onlarla savaşmıştır

Hz. Ebu Bekir kendi Dönemi'nde Hz. Muhammed tarafından Necran halkı ile yapılan antlaşmayı yenilemiş ve devamını sağlamıştır. Metin şöyleymiş³⁴¹:

Necranlıların canları, arazileri, dinleri, malları, maiyyetleri, ibadetleri, hazır bulunanları ve bulunmayanları, papazları, rahipleri, kiliseleri, sahip oldukları az veya çok her şey, Allah'ın ve Resulullah'ın himayesi altındadır. Onlar askere alınamaz. Hiçbir papazları ve rahipleri değiştirilemez. Resulullah'ın onlar hakkında verdiği ahidnameye uyulacaktır. Bu sahifede yazılanlar da ilelebet Hz. Peygamber'in koruması altındadır. Onlar da hak ve sorumluluklarını en iyi şekilde yerine getirmek zorundadırlar.

Hz. Ebu Bekir'in komutanlarından biri olan ve hayatı boyunca 100 den fazla savaşa katılıp, hiçbirinde mağlup olmayan Halid Bin Velid halifenin emriyle Irak, Suriye ve İran üzerine çeşitli akınlar düzenlemiştir. Halid b. Velid bazı kabileleri de antlaşma yoluyla İslam Devleti'ne katmış ve halifenin emriyle Arabistan'da bulunan Yemame bölgesinden Irak'a ordusuyla beraber yönelmiştir. Irak'ta Müsenna b. Harise ile birleşen Halid'in ordusu Irak içlerine doğru akınlar düzenlemiştir. Irak'ta antlaşma yoluyla aldığı yerlerden ilki Nehrülmürre Irmağı'nın kenarında bulunan bir kale

³⁴⁰ Muhammed Hamidullah, İmparator Heraklius'un Yanında Halife Ebu Bekir'in Bir Elçisi ve Bizans'ın Kaderiyle İlgili Kehanet Kitabı, Çev. Talat Sakallı, **Review of the Faculty of Divinity**, 2007/1, Number 18 ss. 145-151., Casim Avcı, **İslam-Bizans İlişkileri (M. 610-847)**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997, ss. 61-62.

³⁴¹ Hamidullah, "el-Vesaiku's...", op. cit., s. 191.

olmuştur. Bu kaleyi cizye vermeleri karşılığı antlaşma yaparak, idaresini Bekir b. Vail kabilesine mensup Kutbe b. Katade'ye vermiştir. Zendevid-Dürtâ ve Hürmüzcerd gibi yerleri de barış yoluyla ele geçirmiş ve antlaşma yapmıştır. Halid ve ordusu MS 633 yılında Irak'ın eski şehirlerinden biri olan Hire'yi kuşatmış, Hireliler şehirde bulunan surlarla çevrili kalelere sığınmışlardır. Daha sonra Sasani İmparator'undan yardım gelmeyeceğini anlayan Hireliler cizye ödeme karşılığında Halid b. Velid ile antlaşma yapmaya karar vermişlerdir. Antlaşma temel olarak Hirelilerin korunmasından, cizye vereceklerinden, Müslümanların düşmanları ile ittifak kurmayacaklarından, vergilerin nasıl toplanacağından, kimlerden vergi alınmayacağı, ibadetlerine karışılmayacağı gibi mevzulardan bahsedilmiştir. Barusma, Banikya ile Sasanilerin önemli bir mühimmat deposu olan Enbar şehri de sulh yoluyla İslam Devleti'ne bu dönemde katılmıştır³⁴².

Hatıb b. Ebu Beltea Hz. Ebu Bekir tarafından Mısır Mukavkısına gönderilmiş ve Mısır ile Amr b. As burayı fethedinceye kadar vergi karşılığı antlaşma yapılmıştır³⁴³.

Hiz. Ebu Bekir kişilik olarak yumuşak huylu, çokça düşünen ve her zaman sabırla davranan bir kişiymiş. Baş danışmanlarından Hiz. Ömer ise ona nispeten daha sert mizaçlı ve hızlı hareket eden karaktere sahipmiş. Hiz. Ebu Bekir danışmanları ile istişare etmeden karar vermezdi ama çoğu zaman son sözü kendisi söylemiş. Hiz. Muhammed öldükten sonra Üsame b. Zeyd'in ordusunun Bizans üzerine yollanma kararında Arap Yarımadası'nda çıkan isyanlar dolayısıyla sahabeler menfi görüşte olsa da Hiz. Ebu Bekir orduyu yollamış ve daha sonra gelişen olaylar sonucunda isabetli bir karar verdiği anlaşılmıştır.

3. HIZ. ÖMER DÖNEMİ YAPILAN ANTLAŞMALAR VE ELÇİLİK MİSYONU

Hiz. Ebu Bekir halifelik makamına geçtikten 2 sene sonra MS 634 yılında vefat etmiştir. Halifeliği süreç itibarıyla kısa sürmüş olsa da 2 sene içerisinde birçok isyan ve irtidat olaylarıyla mücadele etmiş ve bastırmıştır. Öldüğü sırada Arabistan Yarımadası'nda düzen tekrar sağlanmış, Irak Sasanilerden geri alınmış ve Bizans ile Suriye için çetin bir savaşa girilmişti. Daha sonra diğer sahabelerinde isteği üzerine Hiz. Ebu Bekir yeni halife olarak Hiz. Ömer'i seçmiştir. Hiz. Ömer dönemi Hiz. Ebu Bekir

³⁴² Mustafa Fayda, Halid b. Velid, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 15. Cilt, İstanbul, 1997, ss. 289-292.

³⁴³ Kapar, "Diplomat Sahabiler", op. cit., s. 93.

dönemine göre daha uzun sürmesi (634-644) ve Hz. Ebu Bekir Dönemi'nde iç problemlerin halledilmesiyle daha dışa dönük bir diplomasi izlenmiştir.

3.1. Diplomat Olarak Hz. Ömer

Ömer bin Hattab MS 581 yılında Mekke'de doğmuştur. Beni Adi kabilesine mensuptu ve babasının adı Hattab bin Nüfeyl'di. Hz. Ömer İslam öncesi dönemde ticaret ile uğraşıyormuş. Ticaret sebebiyle Roma ve Pers şehirlerini dolaşmıştır. İslam öncesi dönemde de Arap edebiyatına ve şiirine olan hakimiyetinden dolayı Adioğullarına ait olan sıfaret³⁴⁴ görevini üstlenmiştir. İslam öncesi dönemde de İslam sonrası dönemde de sertliği ve adaleti ile meşhur olmuştur³⁴⁵.

Yukarıda belirtildiği üzere Hz. Ömer az sayıda okuma-yazma bilenler arasındaymış ve edebiyat ile şiire olan yakınlığından dolayı İslam öncesi dönemde küçük yaştan itibaren bilgin kişilerden sayılıyormuş. Hz. Muhammed'in birinci danışmanı Hz. Ebu Bekir, ikinci danışmanı ise Hz. Ömer'miş. Hz. Ömer bütün Arapların katıldığı ve sempozyum niteliği olan panayırlara katılmış. Bunlardan en önemlilerinden biri olan Ukaz panayırının tutkulu bir takipçisiymiş. Bu panayırlarda hitabet ve şiir üzerine yarışmalar düzenlenirmiş³⁴⁶.

Hz. Ömer'i bir diplomat yapan özelliklerden biriside doğruyu yanlıştan ayırmada üstün yeteneklere sahip olmasıymış. Bu yüzden kendisine "Faruk" yani iyi ile kötüyü ayırt etmede maharetli kişi denilmiştir. Hz. Ömer fethedilen yerlere askeri güç ve totalitarizm yerine hak, adalet, eşitlik gibi evrensel değerleri getirmiştir. Hz. Ömer'in bu kadar hakperest olması ile ilgili şu söz ona ithaf edilmiştir: Dicle kenarında bir kurt koyunu kapsa, Allah'ın adaleti onu Ömer'den sorar. Kudüs fethedileceği zaman Kudüs halkı bizzat Hz. Ömer'in gelip kendilerine amanname vermelerini talep etmişler ve kendisi bizzat Kudüs'e giderek Beytül Makdis'de namaz kılmış ve amannameyi vermiştir. Adalet hususunda valileri ile tebaası arasında herhangi bir ayırım gözetmemiştir. Mısır valisi Amr b. As'ın oğlunun Mısırlı bir tebaaya yaptığı haksızlık karşısında gereğini yapmış ve Amr b. As'ın oğluna kısas uygulamıştır³⁴⁷.

³⁴⁴ Kureyş'in sözcülük(elçilik) görevinin diğer kabile ve devletlere karşı yerine getirilmesi.

³⁴⁵ Mustafa Fayda, **Hulefa-yı Raşidin Devri: Dört Halife Dönemi**, 10. b., Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2020, ss. 43-44.

³⁴⁶ Ibid., ss. 43-69.

³⁴⁷ İsrail Balci, Diplomat ve Devlet Adamı Yönüyle Hz. Ömer, **On dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 16, Sayı 16, 2004, ss. 187-189.

Geçmişten günümüze diplomatlar temsil görevlerinden dolayı en zeki ve kültürlü insanlar arasından seçilmiştir. Diplomat aynı zamanda ileri görüşlü olmalıdır ki pro-aktif bir diplomasi güderek gelişecek olaylara önceden tedbir alabilsin. Hz. Ebu Bekir öldüğünde Sasanilerden Irak geri alınmış ve Bizans ile Suriye için savaşılmış. Hz. Ömer pro-aktif bir politika izleyerek Bizans ve Sasani sınırlarını oradan gelebilecek herhangi bir saldırıya karşı güvene almak için Anadolu ile Suriye'yi ayıran Halep, Urfa gibi şehirlere Müslüman halkı yerleştirmiş ve buradan gelebilecek tehditlere set çekmeye çalışmıştır. Ayrıyeten Sasanilere karşı da benzer bir politika gütmek istemiştir. Öncelikle Sasanilerle yapılacak son savaştan önce bütün Arapları olabildiğince tek bayrak altında toplamaya çalışmış ve büyük ölçüde bunu gerçekleştirmiştir. İslam Devleti'nden önce Araplar dağınık halde ve kabileci bir tarzda yaşadıkları için Farisilerle giriştikleri savaşta yenik düşüyorlarmış. Hz. Ömer Sasanilerin egemenliği altındaki ve egemenliği altında olmayan diğer Araplara da reddedemeyecekleri bir teklif sunmuş: Sasani Devleti'ni yok edip yerine bel kemiğini Arapların oluşturduğu yeni bir medeniyet kurmak: İslam Medeniyeti. Bu sayede bütün Arapları tek çatı altında toplamayı başarmıştır³⁴⁸.

Hz. Ömer bir diplomat olarak özellikle dönem itibarıyla Bizans Diplomasisi'nin klasik araçlarından olan yalan ve entrikadan uzak durmuştur. Stratejik hareket etmiş, devlet menfaatini her zaman önde tutmuş ama bunları yaparken İslam ilkelerinden, değerlerinden taviz vermemiştir. Hz. Ömer ve genel olarak İslam Diplomasisi'nin başarısı savunduğu değerlere sıkı sıkı bağlı olmalarından gelmiştir. O zamanki diplomasi ve siyaset anlayışına yeni bir boyut kazandırmışlardır. Diplomaside görüldüğü gibi ilkeleri o zaman için diğer kabile ve devletleri ikna etmiş ve çoğu kabile savaşmadan İslam'ı kabul etmiştir. Bizans diplomasi örneğinden gidersek Bizans sadece elçinin gözünü şatafatlı ve süslü gösterilerle boyayarak zaman kazanmaya çalışmış ama İslam Diplomasisi o zaman için kamu diplomasisi diyebileceğimiz direk olarak halklarla ilişkiye girerek, onları etkilemeyi başarmıştır³⁴⁹. Sasanilere ait topraklar tek tek fethedilirken son olarak kral ve tebaası Horasan'a kadar çekildiğinde devlet ileri gelenleri Müslümanlara tabi olmayı tercih etmişti çünkü onların adaletli ve dindar

³⁴⁸ Ibid., ss. 189-191.

³⁴⁹ Nicolas Drocourt, Byzantine Diplomacy, Gordon Martel (ed.), **The Encyclopedia of Diplomacy**, John Wiley and Sons Publishing, UK, 2018.

olduklarını dile getirmiştir. Cizye ödeme karşılığında Müslüman idaresi altına girmişlerdir³⁵⁰.

3.2. Hz. Ömer Dönemi'nde Elçilik Faaliyetleri ve Diplomatik Yazışmalar

Hz. Ömer Dönemi'nde Müslümanlar hızlı bir yükselme dönemi yaşamıştır. Sasani İmparatorluğu yıkılmış, Bizans, Suriye ve Irak olmak üzere yakın coğrafyadan çıkartılmıştır. Ordu ve siyasi alanda teşkilatlanma faaliyetleri başlamıştır.

Hz. Ömer dönemi elçilerde aranan şartlar, elçi dokunulmazlığı, elçilerin hak ve ayrıcalıkları gibi konular önceki döneme göre pek fazla değişiklik göstermemesinden dolayı detaylı olarak anlatılmayacaktır. Hz. Ömer bir önceki döneme göre elçilerin fiziki ve kültürel özelliklerine daha fazla önem vermiştir. Örneğin İran Kisra'sına savaş açılmadan evvel Hz. Ömer ordu komutanı Sa'd b. Ebi Vakkas'a Kisra'ya elçi heyeti gönderilmesini emretmiştir. Elçi heyetinin özelliklerini ise şöyle sıralamıştır³⁵¹:

Kisra'ya fiziki yönden güçlü, kuvvetli ve gösterişli, görüş ve fikir sahibi, cesaretli, maksadını iyi anlatabilen, şeref ve asaletleriyle ün salmış kişilerden oluşan bir elçilik heyeti göndermeye dikkat et. Göndereceğin elçiler öncelikle onu İslam'a davet etsinler. Bu davranış Kisra'yı psikolojik olarak etkileyecektir. Bu yolla Müslümanları gücü, kuvveti ve cesareti onu ürkütecektir.

İkinci olarak Hz. Ömer elçilerin genellikle Müslümanlardan seçilmesini istemiştir. Sebebi olarak ise Müslüman olmayanları ihanet edebileceği, elçi olarak Müslümanların seçilmesinin daha doğru olduğu belirtilmiştir. Ebu Musa el-Eş'ari gayri-Müslim bir yazıcı çalıştırdığı zaman, Hz. Ömer bu durumu hoş karşılamamış ve değiştirmesini söylemiştir. Diğer bir örnekte ise Ebu Dikhan adlı bir Müslüman kâtip olarak Hz. Ömer'e bir gayri-Müslim'i tavsiye etmiş ama Hz. Ömer bundan hoşnut olmamıştır³⁵².

Hz. Ömer'in yolladığı elçilere bakacak olursak ilk olarak Ubade b. Samit Mısır Mukavkıs'ına gönderilmiştir. Hz. Ömer'in Mısır'ın fethi için görevlendirdiği komutan Amr b. As, Mısır'ın çoğu şehrini ele geçirmişti ve Mukavkıs Nil nehrinin ortasındaki

³⁵⁰ İsmail Mutlu, **Dört Halife Devri**, 5. b., Mutlu Yayıncılık, İstanbul, 2017, ss. 130-133.

³⁵¹ Balcı, "Hz. Ömer Döneminde...", op. cit., s. 48.

³⁵² Ibid., s. 50.

Ravda Adası'na kaçmıştı. Buradan antlaşma yapmak için Amr b. As'a elçiler yollar. Amr b. As barış teklifini kabul etmiş ve şartları görüşmek üzere bir elçi heyeti yollamıştır. Elçi heyetinin başında ise Ubade b. Samit vardır. Mukavkıs'a gittiklerinde Mukavkıs Ubade'yi görünce onun fiziki yapısından etkilenmiş, ondan çekinmenin de verdiği etkiyle onunla görüşmek istememiştir. Ancak onun elçi heyetinin başı olduğunu öğrenince mecburen görüşmelere onunla devam etmiştir. Ubade bu fırsattan daha fazla istifade etmek adına geride kendisi gibi binlerce kişi olduğunu söyleyerek Mukavkıs'ı korkutmak istemiştir. Sonuç olarak Mukavkıs'ın ileri sürdüğü şartlar Amr b. As'ın Ubade'ye bildirdiği şartlarla uyuşmadığı için antlaşma gerçekleşmemiştir³⁵³.

Hiz. Ömer'in yolladığı elçilerden biride Hiz. Ebu Bekir Dönemi'nde de Mısır'a yollanan ve ticaret dolayısıyla bölgeyi tanıyan Ka'b b. Adi Tenuhi'ymiş. Yermük Savaşı'ndan sonra Mukavkıs'a yollanan Ka'b, mektubu krala iletmiştir. Ka'b ile Müslümanların savaşlardaki başarılarından konuşan Mukavkıs, Ka'b'ın hitabetinden ve onun Müslümanlara olan bağlılığından etkilenmiştir. Halifeye ve Hiz. Muhammed'in akrabalarına hediyeler göndererek elçiyi uğurlamıştır³⁵⁴.

Hiz. Ömer'in görev verdiği komutanlardan Amr b. As'ın Mısır'ı diplomatik ve askeri yollarla İslam topraklarına katması ile diplomatik faaliyetler Mısır'a komşu olan devletlerle devam etmiştir. Sudan ile Mısır arasında ateşkes antlaşması varmış. Amr b. As Sudan'a elçi yollamış ve onlarla antlaşma yapmak istediğini bildirmiştir. Buradan olumlu yanıt gelince birbirlerine saldırmayacaklarına, Sudan halkının Müslümanlara un vereceğine, karşılığında Müslümanların yiyecek vereceklerine dair antlaşma sağlanmıştır. Bu antlaşmadan sonra Antabulus bölgesi diye adlandırılan ve Mısır'a yakın bir bölgede yaşayan Berka halkı ile de Sudan halkı ile yapılan antlaşmaya benzer bir antlaşma imzalanmıştır. Müslümanların samimi davranışları ve sözünde durmalarından dolayı diğer bölgelerden de gelerek Müslümanlarla karşılıklılık esasına dayalı olarak antlaşmalar yapılmıştır³⁵⁵.

3.3. Hiz. Ömer'in Yaptığı Antlaşmalar ve Uyuşmazlıkları Çözüm Yolları

³⁵³ M. Yaşar Kandemir, Ubade b. Samit, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 42. Cilt, İstanbul, 2012, ss. 13-14., Kapar, "Diplomat Sahabiler", op. cit., ss. 116-118.

³⁵⁴ Mehmet Efendioğlu, Ka'b b. Adi, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 24. Cilt, İstanbul, 2001, s. 1.

³⁵⁵ Kıran, op. cit., s. 577.

Hız. Ömer gerek barış yoluyla gerekse savaşarak ele geçirdiği topraklardan birçoğu ile karşılıklı antlaşmalar yapmıştır.

Hız. Ömer Yermük Savaşı'ndan (MS 636) sonra İşlam'ın ilk kıblesi ve Hız. Muhammed'in göğe yükseltildiği yer olan Kudüs'e yönelmiştir. Ebu Ubeyde b. Cerrah tarafından MS 636 Kasım ayında kuşatılan Kudüs halkı ancak Hız. Ömer'in bizzat gelerek kendilerine amanname vermesi şartıyla şehri teslim edeceklerini bildirmişlerdir. Bunun üzerine Hız. Ömer Kudüs'e gelerek patrik Sophronios'tan şehri teslim almış ve antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre Kudüs halkının canlarına, mallarına, halarına ve hastalarına hiçbir zarar gelmeyecek ve Müşlümanların himayesi altında olacaklarmış. Buna karşılık Kudüs'te kalan halk da diğer gayri-Müşlim ahali gibi cizye verecek ve topraklarının mahsulü kendilerine ait olacaktıř³⁵⁶.

Hız. Ömer dönemi yapılan antlaşmalar genellikle Sasani ve Bizans'ın hâkim olduğu yerlerin teker teker Müşlümanların kontrolüne geçmesi sürecinde bölge halkıyla yapılan antlaşmalardır. Bizans ordusu Müşlümanlara Ecdadeyn Savaşı'nda yenilince askerler Ürdün'de bulunan Fihl'e geri çekilmiş ve geri çekilirken Müşlümanların onları takip etmemesi için nehir yataklarını bozmışlardır. Müşlümanlar meşakkatle bu yolu geçmiş ve daha sonra Fihl'e ulaşmışlardır. Burada yapılan savaşta tekrar Müşlümanlar galip gelmiş ve şehir halkı evlerine kapanmıştır. Müşlümanlar şehri muhasara altına almışlar ve sonunda Fihl halkı ile cizye vermek ve toprak mahsullerine karşı haraç ödeme koşuluyla sulh yapılmıştır. Buradan kaan askerler Dımaşk şehrine sığınmıştır. Başkomutan Ebu Ubeyde b. Cerrah kumandanlarını şehrin her bir kapısına dağıtmıştır. Bizans'tan gelebilecek yardımlarında engellenmesiyle piskopos şehrin doğu kapısını Halid b. Velid ve askerlerine açmak zorunda kalmıştır. Daha sonra Dımaşk halkı ile de can, mal ve ibadet yerlerinin korunacağına dair olan antlaşma imzalanmıştır. Müşlümanların bu hızla ilerleyişi bölgedeki diğer şehirlerin ve kabilelerinde direnmeden Müşlümanlarla sulh yapmasının önünü açmıştır. Ebu Ubeyde komutasındaki ordu daha sonra sırayla Hama, şeyzer ve Ma'arratu'n-Nu'man'a gibi şehirlerle sulh antlaşması yapmıştır. Ebu Ubeyde'nin sulh yoluyla ele geçirdiği

³⁵⁶ Mustafa Yiğitoğu, Hız. Ömer'in Kudüs'ü Fethinden Sonra İzlediği Tapınak Dağı Politikası, **Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı 2, 2017, ss. 137-138.

topraklardan biride Haleb şehridir. Hz. Ömer Dönemi'nde fetih hareketleri sadece buralarla kalmamış ve Trablusgarp'a kadar fetihler gerçekleştirilmiştir³⁵⁷.

Hz. Ömer uyuşmazlıkların ve ihtilafların çözümünde her zaman istişare yani en yakın danışmanları ve yardımcıları ile görüşme yoluna gitmiştir. Hz. Ebu Bekir'in vefatının ardından onun son olarak görüştüğü Irak'taki Müsenna b. Harise'ye Sasanilere karşı yardım gönderilmesi işini halife olur olmaz ele almış ve yardımcıları ile görüşmüştür. Hz. Ömer halkın Farisilere karşı yapılacak savaşta isteksiz olması üzerine onları zorlamak yerine onları teşvik edecek hamlelerde bulunmuştur. İlk olarak Irak bölgesi komutanı Müsenna b. Harise Farisilerden korkulmasının yersiz olduğunu, en güçsüz Dönemi'nde olduklarını ve onlara karşı zafer kazandıklarını vurgulamıştır. Daha sonra Hz. Ömer Sasaniler ile yapılan Köprü Savaşı'nın kaybedilmesinden sonra Sasani topraklarını Müslümanlara açacak olan Kadisiye Savaşı için Sasanilerin emri altındaki Arapları milliyetçilik vurgusu ile kendi tarafına çekmiştir. Bölge halkı ise Farisilerin onlara uyguladığı adaletsizlikten ve ağır vergi yüklerinden bunalmanın etkisiyle Müslüman olmayanlar dahi İslam ordusuna katılmıştır. Hz. Ömer Dönemi'nde genel olarak sorunlara itidalli şekilde yaklaşmıştır.

4. HZ. OSMAN DÖNEMİ YAPILAN ANTLAŞMALAR VE ELÇİLİK MİSYONU

Hz. Ömer'in MS 644 yılında eski Basra valisinin Farisi kölesi Ebu Lü'lüe Firuz en-Nihavendi tarafından sabah namazının kıldırıldığı esnada yaralanmasından sonra yeni halifenin seçimi için Hz. Ebu Bekir'in seçtiği 6 kişilik grubu görevlendirmiştir: Osman b. Affan, Ali b. Ebu Talib, Abdurrahman b. Avf, Talha b. Ubeydullah, Zubeyr b. Avvam ve Sa'd b. Ebu Vakkas. Abdurrahman b. Avf yeni halifenin seçilmesi için hakem tayin edilmiş ve halife seçimi için diğer kişilerin haklarından feragat etmesi ile geriye sadece Hz. Osman ve Hz. Ali kalmıştır. Abdurrahman b. Avf Medine ahalisinin büyük bir çoğunluğu ve önde gelenler ile konuşmuş ve çoğunluğun Hz. Osman'ı istemesi üzerine hakem olarak onu yeni halife tayin etmiştir. Hz. Osman dönemi genel olarak iç karışıklıkların başladığı bir dönemdir³⁵⁸.

4.1. Diplomat Olarak Hz. Osman

³⁵⁷ Fayda, "Dört...", op. cit., ss. 238-257.

³⁵⁸ Mutlu, op. cit., ss. 151-163.

Hız. Osman MS 644 yılında Hız. Ömer'in vefatı ile yeni halife seçilmiştir. Halifelik süreci 12 yıl sürmüş ve Hariciler denilen bir grup tarafından öldürölmüştür.

Hız. Osman'ı maharetli bir diplomat ve iyi bir devlet adamı yapan özelliklerin başında sabırlı olması ve her zaman stratejik davranması gelmektedir. Hız. Osman sabırlı ve kendinden ziyade devletin menfaatini düşündüğünün en önemli örneğini şehadeti sırasında göstermiştir. Hız. Osman'ın politikalarından rahatsız olan ve daha sonradan Hariciler olarak adlandırılan bir grup Hız. Osman'ın evinin etrafını çevirmişlerdir. Kalabalık bir topluluk oluşturan bu grubu dağıtmak için Hız. Osman'ın danışmanlarından birçok kişi kendisine koruma ve bu topluluğu dağıtma teklifi sunmuştur. Ama Hız. Osman ümmet içindeki birliğin dağılmaması ve Müslümanların birbirini öldürmemesi için bunu kabul etmez ve devletin bekası uğruna ölmeyi göze alır³⁵⁹.

Hız. Osman'ın ve diğer diplomatların ortak özelliklerinden biriside cesur olmalarıdır. Çünkü her zaman diplomat istenilen bir haberi taşıyıyor olabilir. Her ne kadar tarih boyunca diplomatların haberin güvenle yerine ulaşması için diplomatik ayrıcalıkları olsa da kimi zaman getirilen haberin olumsuz olması karşı tarafı hiddete getirip diplomatın zarar görmesine neden olabiliyormuş. Nitekim Hız. Muhammed'in Gassanilere yolladığı elçisi Haris bin Umeyr Gassani liderlerinden biri olan Şurahbil b. Amr tarafından öldürölmüştür. Hız. Muhammed'de elçisinin öldürölmesini savaş sebebi sayarak Gassanilerin de efendisi olan Doğu Roma İmparatorluğu üzerine ordu göndermiştir. Hız. Osman'da böyle bir elçilik görevini Hız. Muhammed Dönemi'nde MS 628 yılında Hudeybiye Antlaşması öncesinde ifa etmiştir. Umre için Hudeybiye'ye (Mekke yakınlarında bir yerleşim) kadar gelen Müslümanları Mekkeliler durdurmuş ve Kabe'ye giriş izni vermemişlerdir. Süreç boyunca Hız. Muhammed ve Mekke arasında gidip gelen elçiler olmuştur. Hız. Muhammed'in elçilerinden Hıraş b. Umeyye'nin devesi kesilmiş ve kendisi de ölüm ile tehdit edilmiş ancak bir başka kabilenin eman vermesiyle kurtulabilmiştir. Böylesi gergin bir ortamda Hız. Muhammed Mekke'nin eski sözcüsü ve hatibi Hız. Ömer'i elçi olarak göndermek istemiş lakin Hız. Ömer Mekke'ye elçi olarak gidecek kişinin sülalesinin Mekke'de o kişiyi koruyabilecek güçte olması gerektiği bu yüzden de Hız. Osman'ın gitmesinin daha münasip olacağını belirtmiştir. Hız. Osman bu teklifi kabul edip, Mekke'ye gittiğinde kendisine isterse Kabe'yi ziyaret

³⁵⁹ Ali Muhammed Sallabi, **Hız. Osman**, 7. b., Ravza Yayınları, İstanbul, 2020, ss. 97-98.

edebileceği bildirilmiştir. Ama Hz. Osman Hz. Muhammed ve arkadaşları Kabe'yi ziyaret etmeden kendisinin de ziyaret etmeyeceğini bildirmiştir. Bu cevap üzerine Hz. Osman alıkonulur ve Müslümanlar Kureyş ile savaşmak üzere ve savaşta kaçmayacaklarına dair yemin edip Rıdvan Biati'nı oluştururlar. Bunu duyan Mekkeliler olayın daha fazla büyümemesi ve Arapların onlar aleyhine birleşmemeleri için elçiyi bırakmışlardır. Hz. Osman bu hadisede canı pahasına mühim bir elçilik faaliyetini yerine getirmiştir³⁶⁰.

Diğer iki halife gibi Hz. Osman'ında danışma kurulu varmış ve onlarla fikir alışverişi yapmadan herhangi bir faaliyeti gerçekleştirmezmiş. Bu danışma kurulunun önde gelen isimleri: Ali b. Ebu Talip, Talha b. Ubeydullah, Zübeyr b. Avvam, Abdurrahman b. Avf, Muhammed b. Mesleme, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Selam ve diğer bazı kişiler. Hz. Osman fetih hareketlerinde ve önemli işlerinde bu grupla istişare edermiş.

4.2. Hz. Osman Dönemi Elçilik Faaliyetleri ve Diplomatik Yazışmalar

Hz. Osman döneminin ilk beş senesi (MS 644-649) göreceli olarak sakin geçmiş ve fetihler devam etmiştir. Ama ikinci beş yıllık dönemde (MS 650-655) ilk döneme kıyasla iç karışıklıklarla uğraşmıştır. Hz. Osman'a yöneltilen eleştiriler temel olarak iki konu altında toplanmıştır: kendi sülalesini kayırması ve valilerin hatalı yönetimine göz yumması.

Hz. Osman'ın ilk elçilik faaliyeti İslam'ın doğuşu sırasında Mekke'de bunalanların Hz. Muhammed'inde telkiniyle Habeşistan'a hicreti sırasında meydana gelmiştir. Mekke ileri gelenleri İslam dininin kendi çıkarları ile ters düşeceğini düşünerek Hz. Muhammed ve arkadaşlarından özellikle zayıf olanlara her türlü siyasi ve sosyal baskıyı yapıyorlarmış. Bu sırada Hz. Muhammed Müslümanlar özellikle zayıf olanlar için bir göç diyarı arıyormuş. Hz. Muhammed arkadaşlarına Habeşistan'ın Hristiyan kralı Necaşi'nin yanına gitmelerini telkin etmiş. Müslümanlar ilki MS 614, ikincisi ise 615 yılında olmak üzere iki grup halinde Habeşistan'a hicret etmişler. Bunların arasında Hz. Osman ve eşi Hz. Rukiye'de varmış. Çok geçmeden iki sene

³⁶⁰ Shauqi Abu Khalil, **Atlas of the Quran**, 1st edition, Darussalam Publications, Dubai, 2003, ss. 301-302.

sonra Mekke'deki baskıların azaldığı haberi üzerine Hz. Osman ve eşi geri dönmüşlerdir³⁶¹.

Hz. Osman'ın diğer bir elçilik görevi ise Hudeybiye Antlaşması sırasında Mekke'ye elçi olarak gönderilmesidir. Mekke'ye yakın bir mesafede olan Hudeybiye'de Müslümanlar umre yapmak için hazır bekliyorken müşriklerin buna izin vermemesi üzerine Hz. Muhammed en önemli elçisini yani Hz. Osman'ı en son olarak Kureys'e yollamıştır. Hz. Osman bu tehlikeli görevi başarı ile yerine getirmiştir.

Hz. Osman'ın valilerine gönderdiği mektuplar diplomasi ve yönetim anlayışı bakımından önem taşımaktadır. Hz. Osman halife seçildikten sonra valilere yolladığı mektuplardan biri şu şekildeymiş³⁶²:

Muhakkak ki Allah, idare vazifesini üstlenenlerin kontrolleri altındaki halkı gözetmelerini emretmiştir. Valiler, yalnızca vergi toplamak için görevlendirilmemişlerdir. Bu ümmetin başında olan kişi de vergi toplamak için değil ümmeti gözetmek için yaratılmıştır. Eğer halk idarecileri vergi toplayıcıları olarak görürlerse, o durumda haya vefa ve güven duyguları ortadan kalkmış demektir...

4.3. Hz. Osman Dönemi Yapılan Antlaşmalar ve Uyuşmazlıkları Çözüm Yolları

Hz. Osman Dönemi'nde Azerbaycan tekrar fethedilmiş, Orta Asya'ya akınlar düzenlenmiş, ayrıca Afrika kıtasında Sudan, Libya, Tunus gibi topraklar ele geçirilmiş.

Orta Asya'da Afganistan ve çevresine ait şehirler teker teker kimisi sulh, kimisi ise savaş yoluyla ele geçirilmiş. Herat, Buşenc ve Badeğis şehirlerinin hükümdarlarıyla her sene verilmek şartıyla 2 milyon 200 bin dirhem cizye mukabilinde antlaşma sağlanmış. Antlaşma şartları ise özet olarak birbirlerine karşı ahde vefa ilkesine göre hareket etmek, Herat ve bölgesinin tarıma elverişli hale getirilmesi, cizyenin adil bir şekilde dağıtılması ve görevlerini yerine getirmeyenlerden zimmetin kaldırılmasıymış. Feryab ve Talikan ile de her sene 200.000 dirhem cizye verme şartıyla anlaşıldı. Sulh yapılarak ele geçirilen Merv şehri ile de yıllık 2 milyon dirhem ve bir miktar mahsul vergi karşılığında halkı korumak ve Mervlilerin Müslümanlara maddi her konuda yardım etmesi üzerine şart konulmuş. Ermenistan'a akınlar yapan Hz. Osman'ın komutanlarından Habib b. Mesleme'de Bağrebend, Sırac ve Tayr gibi bazı bölgeleri

³⁶¹ Özcan-Muntazer, op. cit., ss. 7-8.

³⁶² Sallabi, "Hz...", op. cit., s. 74.

savaşmadan, Müslümanlara o bölgede yardımcı olmak ve vergilerini ödemeleri şartıyla bölgenin patriği ile anlaşmış³⁶³.

Hız. Muhammed yönetimi altında ilk İslam devletinde Hız. Ebu Bekir ve Hız. Ömer Hız. Muhammed'in danışmanlığını yaparken, Hız. Osman'da parasal destek sağlıyormuş. Hız. Osman halife olduğunda yaşı 71'miş ve pek fazla yönetim tecrübesi yokmuş. Karşılaştığı problemler genel olarak valilerin yanlış yönetimi ve Hız. Osman'ın bazı valileri görevden almamakta ısrar etmesi ve önemli mevkilere akrabalarını getirmesiymiş. Hız. Osman valilere karşı olan hoşnutsuzluk dolayısıyla ilk başta valileri değiştirme yoluna gittiyse de daha sonra valiler konusunda ısrarcı olmuştur. Danışman olarak getirdiği akrabası Mervan'ın bazı meselelerde Hız. Osman'a danışmaması da karışık olan işleri daha da zora sokmuştur. Hız. Osman olaylara Hız. Ömer'in aksine daha yumuşak tavırla yaklaşmıştır.³⁶⁴.

5. Hız. ALİ DÖNEMİ YAPILAN ANTLAŞMALAR VE ELÇİLİK MİSYONU

Hız. Osman'a olan hoşnutsuzluklar Mısır, Basra ve Kufelilerin haccı bahane ederek 1000 kişilik gruplar halinde Medine'ye gelmesiyle sonuçlanmıştır. Grup Hız. Osman'ın evinin etrafını çevirince Hız. Osman sözcü olarak Hız. Ali'yi yollamıştır. Hız. Ali'nin isyancılar ile görüşmesi sonrası isyancılar dağılmış ve ülkelerine dönmek için yola çıkmışlardır. Yolda Hız. Osman'a ait olduğu ama gerçekte veziri Mervan b. Hakem tarafından yazılan mektup isyancı grubun eline geçmiştir. Mektupta isyancıların baskısı ile atanan yeni vali Muhammed b. Ebi Bekr'in öldürülmesi emri yazıyormuş. Bu mektubu ele geçiren isyancılar tekrar Medine'ye dönmüş ve Hız. Osman'ın evini 40 gün muhasara altında tutmuşlardır. Hız. Osman ilk başta valilerden yardım istemese de daha sonraları valilerden yardımcı kuvvet istemiş lakin yardımcı kuvvetler gelene kadar Hız. Osman isyancılar tarafından şehit edilmiştir. Hız. Osman'ın şehit edilmesi hadisesi Hız. Ali dönemini tamamıyla etkilemiştir. Hız. Osman'ı şehit eden isyancılar kendileri

³⁶³Abdurrahman Demirci, **Hız. Peygamber ve Dört Halife Döneminde Gayr-ı Müslüm Politikaları**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, SBE, 2012, ss. 332-334.

³⁶⁴Kenan Ayar, **Sahabe Dönemi Siyasi Olaylarında Kur'an'ın Rolü**, 2. b., Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2017, ss. 178-203., Âdem Apak, Hız. Osman'ın Halifeliği Döneminde Meydana Gelen Siyasi Problemler ve Sebepleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler, **Usul İslam Araştırmaları**, Cilt 4, Sayı 4, 2005, ss. 158-170., Nihat Aytürk, **İslam'da Devlet Yönetimi Lider Yöneticiler**, Astana Yayınları, Ankara, 2018, ss. 376-384.

Medine’de iken yeni halife seçilmemesinin kendilerine büyük zararı dokunacağını bilerek Hz. Talha’ya, Hz. Zübeyr’e ve Hz. Ali’ye içlerinden birisinin yeni halife olması için baskı yapmışlardır. Çoğu sahabenin de tasdikiyle Hz. Ali yeni halife seçilmiştir. Hz. Ali yeni halife olduğunda kendisini bekleyen çok önemli sorunlar bulunuyormuş. Bunlardan ilki Hz. Osman’ın katillerinin cezalandırılması meselesi diğeri ise valilerin değiştirilmesiymiş. Hz. Osman’ın katillerinden intikam alınması gerektiği meselesine Hz. Ali’de katılıyormuş ama kalabalık bir gürhün Hz. Osman’ın evine saldırmasından dolayı tam olarak kimin öldürdüğü bilinmediği için Hz. Ali geneli kapsayan bir ceza vermekten sakınmıştır. Diğer meselede de Hz. Ali bütün valileri değiştirmek istemiş ama Şam Valisi Muaviye b. Ebu Süfyan ve Kufe valisini değiştirememiştir. Çünkü bazı valilerin halkı kışkırtması ve Hz. Osman meselesinden dolayı Hz. Ali tam bir birlik sağlayamamıştı. Hz. Ali dönemi genel olarak Hz. Osman Dönemi’nde n kalan iç sorunların halledilmesiyle geçmiştir³⁶⁵.

5.1. Diplomat Olarak Hz. Ali

Hz. Osman MS 656 yılının Mayıs ayında 87 yaşında şehit edildikten sonra sahabelerin ve birazda isyancıların zorlamasıyla Hz. Ali yeni halife seçilmiştir. Hz. Ali örnek bir devlet adamı, yetenekli bir diplomat ve ilim sahibi bir alimdi. Bu başlık altında Hz. Ali’nin diplomatik ve lider şahsiyeti irdelenecektir.

Hz. Ali Hz. Muhammed’i himaye eden amcası Ebu Talip’in oğludur. MS. 599 yılında Mekke’de dünyaya gelmiştir. İslam’ı seçen dördüncü kişi ve ilk çocuktur. Daha yedi yaşında iken Müslüman olmuştur³⁶⁶.

Hz. Ali her şeyden önce her diplomatta olması gereken cesaret sıfatını tamamen kendi benliğinde taşıyormuş. Hz. Muhammed İslam merkezini Mekke’den Medine’ye taşıyacağı sırada Mekkeliler tarafından kendisine verilen emanetleri sahiplerine ulaştırmak için en sonda Hz. Ebu Bekir ile kalmış ve herkesin gitmesini beklemiştir. Emanetleri sahiplerine teslim ettikten sonra Hz. Muhammed’in düşmanları ona Mekke’de tuzak kurmuşlardır. Plana göre her kabileden bir kişi seçilecek ve sabah olduğunda Hz. Muhammed’in evine girilerek her kabileni temsilcisi mızraklarını aynı anda sallayarak Hz. Muhammed’i öldürecek ve böylelikle Hz. Muhammed’in soyu olan

³⁶⁵ Mustafa Günal, **Hz. Ali Dönemi ve İç Siyaset**, 2. b., İnsan Yayınları, İstanbul, 2014, ss. 56-84.,

³⁶⁶ Josef W. Meri, *Medieval Islamic Civilization*, Gregor Schwarb vd. (ed.), **An Encyclopaedia of Islam**, Pablo García Suárez, Vol. II, Routledge (Newyork-London), 2006, p. 36-37.

Haşimoğulları bütün kabileleri karşısına alamayacağı için kan davasından vazgeçeceklermiş. Hz. Muhammed o gece Medine'ye yolculuk için Mekke'den ayrılmış yatağına da Hz. Ali'yi yatırmıştır. Hz. Ali bu çok tehlikeli görevi ölüm pahasına göze alır ve bu görevden sağ salim kurtulmuştur. İslam şehir devletinin kuruluşunda çok önemli bir yeri olan bu göçte Hz. Ali İslam devletinin kurucusu ve başı olan Hz. Muhammed'in Medine'ye ulaşmasında önemli bir rol oynamıştır. Hz. Ali her savaşta muharebeden önce iki ordudaki kişilerden yetenekli olanların savaşması şeklinde süregelen gelenekte çoğu zaman Hz. Muhammed tarafından savaşması için seçilenler arasındaymış. Müslümanların Mekkeli düşmanlarına karşı ilk savaşı olan Bedir Savaşı'nda bunlardan biriymiş³⁶⁷.

Ülkesini temsil eden bir diplomat bilgi sahibi ve ileri görüşlü olmalıdır. Hz. Ali boş zamanlarını ilim öğrenmek ile geçiren bir diplomatmış. İlim sahibi bir şahsiyet olmasından dolayı devlet işleri ile ilgilenmesinin yanında kadılık da yapıyormuş. Hz. Muhammed Hz. Ali'nin ilim ve zekasına güvendiği için onu katiplerinden biri yapmıştır ve önemli antlaşmaları ona yazdırmıştır. Bunlardan biride Medineli Müslümanlar ile Mekkeli müşrikler arasında imzalanan Hudeybiye Antlaşması'yı. Hz. Ali bu önemli antlaşmanın hem katipliğini yapmış hem de antlaşmaya şahit olarak yazılmıştır. Hz. Muhammed Hz. Ali için "*ben ilmin şehriyim Ali ise kapısıdır*" demiştir³⁶⁸. Kendinden önceki halifelere kadılık yapmıştır. Hz. Ömer Hz. Ali'nin ilmine nispeten "*Ali en iyi hüküm verenimiz*" demiştir³⁶⁹.

Bir diplomat her zaman kendi devletini temsil ettiğinin farkında olarak davranışlarını bulunduğu mekânın ağırlığına göre ayarlayan kişidir. Her ne kadar batı diplomasisi hile ve entrikayı diplomasinin bir aracı olarak görse de İslam Diplomasisi diplomatın her zaman doğru ve ahlaklı olmasından yanadır. Hz. Ali halifeyken de Hz. Muhammed Dönemi'nde bir diplomat olarak farklı kabile ve ülkelere yollandığında da ahlaklı bir diplomat ve devlet adamı olmuştur. Hz. Ali Sıffin Savaşı'na giderken yolda zırhını kaybetmişti daha sonra savaş bitmiş ve geri döndükleri sırada zırhını bir Yahudi'nin elinde görmüştür. Yahudi'ye onun kendisinin zırhı olduğunu söylediği

³⁶⁷ M. Hanefi Palabıyık, Mekke Döneminde Hz. Ali, **Uluslararası Hz. Ali Sempozyumu, İzmir, 18-20 Aralık 2009**, ss. 150-153.

³⁶⁸ **Durak Pusmaz**, İlim Şehrinin Kapısı: Hz. Ali(r.a.), **Diyanet Aylık Dergi**, Şubat 2008, s. 57, <https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=11814> (e.t. 26.03.2021)

³⁶⁹ Ibid., s. 58.

halde Yahudi bunu inkar etmiş ve Hz. Ali kadıya gitme teklifinde bulunmuştur. Hz. Ali halife olmasına ve kadıyı da kendi atamasına rağmen kadı davayı delil yetersizliğinden Yahudi'nin lehinde sonuçlandırmıştır. Yahudi kendisine bu kadar adaletli davranılmasına şaşırılmış ve zırhı Hz. Ali'nin düşürdüğünü, kendisinin de onu bulup aldığını söylemiştir³⁷⁰.

5.2. Hz. Ali Dönemi Elçilik Faaliyetleri ve Diplomatik Yazışmalar

Hz. Ali Dönemi'nde devlet toprak bakımından olabildiğince genişlemiş ve merkezden kontrol zorlaşmıştır. Hz. Osman'ın ölümü de karışık olan meseleleri daha da karmaşık hale getirmiştir. Bu dönemde genellikle iç meseleler ile uğraşılmış ve Müslümanlar arasında büyük çaplı savaşlar yaşanmıştır.

Hz. Ali, Hz. Muhammed Dönemi'nde bizzat yetkili olarak bazı diplomatik görevlerde bulunmuştur. Medine Dönemi'nde Hz. Muhammed, Hz. Ali'yi Tay kabilesine elçi olarak göndermiş ve Fels adındaki meşhur put ile puthaneyi yıkmışlardır. Hz. Muhammed Dönemi Hz. Ali'nin diğer diplomatik faaliyeti ise Yemen'e gönderilmesidir. Hz. Ali'nin de sayesinde Yemen halkının çoğu İslam'ı kabul etmiştir. Hemdan Kabilesi ise toplu olarak İslam'a girmiştir. Hz. Ali bu gelişmeleri Hz. Muhammed'e bildirdikten sonra Hz. Muhammed Hz. Ali'nin geri gelmesini istemiştir³⁷¹.

Hz. Ali'nin Hz. Osman'ın katlinin ardından halife seçilmesiyle çok önemli bir mesele gündeme gelmiştir: Hz. Osman'ın katillerinin cezalandırılması. Hz. Ali'nin yeni halife seçildiğini duyan Hz. Muhammed'in eşi Hz. Ayşe o sırada Mekke'den hacdan dönmek için hazırlıklarını yapmıştır. Kendisine Hz. Osman'ın öldürüldüğü ve yeni halife Hz. Ali'nin seçildiği söylenince Hz. Osman'ın kanını talep ederek, bu konuda halka hitap etmiş ve onları harekete geçirmiştir. Hz. Ali'nin azlettiği Basra ve Yemen valileri olan Abdullah b. Amir ile Ya'la b. Ümeyye'de devlet hazinesinden alabildikleri kadarıyla Hz. Ayşe'yi desteklemek için Mekke'ye gelmişlerdir. Önemli sahabelerden olan Talha bin Ubeydullah ile Zübeyr bin Avvam Hz. Ali'den Kufe ve Basra

³⁷⁰ İsmail Mutlu, **Hz. Ali'den İdarecilere Tavsiyeler**, Mutlu Yayıncılık, İstanbul, 2000, ss. 30-31.

³⁷¹ Günal, op. cit., ss. 35-37.

valiliklerini talep etmişler ancak Hz. Ali bu valilikleri ilgili kişilere vermemiştir. Bunun üzerine Zübeyr ve Talha'da Mekke'de Hz. Ayşe'ye katılmışlardır. Hz. Osman meselesi ve hilafetin el değiştirmemesi için Hz. Ayşe'ye Mervan bin Hakem, Said b. el-As gibi Ümeyyeoğullarının önde gelenleri de katılmıştır.

Bu sırada Hz. Ali'de kendisine biat etmeyen Şam Valisi Muaviye b. Ebu Süfyan üzerine ordu göndermek için hazırlanmış ancak kendisine karşı girişilen bu isyan hareketini duyunca o da asker toplamak için Kufe'ye yönelmiştir. Hz. Ayşe ve taraftarları da asker toplamak ve Hz. Osman'ın katillerini cezalandırmak için hilafetin valiliklerinden bir olan Basra yakınlarına kamp kurmuşlardır. Bu noktadan sonra elçilik faaliyetleri ve karşılıklı yazışmalarla her iki taraf diğerinin niyetini tam olarak anlamaya çalışmıştır. Hz. Ayşe Basra'nın önde gelenlerinden Zeyd b. Sulhan'a mektup yazarak ondan Hz. Osman'ın katilleri konusunda yardım istemiş ve bu mektubu eski Basra Valisi Abdullah b. Amir ile yollamıştır. Bunları duyan Basra Valisi İmran b. Husayn ise Ebu Esved ed-Düeli'yi olup biteni anlamak ve Hz. Ayşe'nin niyetini öğrenmek için Hz. Ayşe'ye yollamıştır. Talha, Zübeyr ve Ayşe amaçlarının sadece Müslümanların arasını ıslah etmek ve Hz. Osman'ın kanının talebi olduğunu belirtmişlerdir. Elçiler söylenenleri Hz. Ali'nin valisi Osman b. Huneyn'e iletmişlerdir. Basra Valisi yapılan istişare sonucu onlara karşı koymaya karar vermiş ve hazırlıklara başlamıştır. Daha sonra Hz. Ayşe tarafından Abdullah b. Amir gelerek yaptığının yanlış olduğunu ve Hz. Ali gelene kadar beklemesi gerektiğini telkin etmiştir. Osman b. Huneyn halktan bazılarının Hz. Ayşe taraftarı olup Hz. Osman'ın kanını isteyenlerden olduğu halde yanındakilerle beraber Basra'nın dışında bir yer olan Mirbed'e girmişlerdir. Savaş başlamış ve birçok kişi ölmüş, sonucunda ise her iki tarafta barış yapmak istemiştir. Basra Valisi ve Basralılar kendileri ve barış için gayet mühim bir mesele olan Talha ve Zübeyr'in zorla mı yoksa kendi istekleri ile mi biat ettiklerini öğrenmek için elçi olarak Ka'b b. Süver'i Medine'ye yollamışlardır. Çünkü zorla biat ettilerse Osman b. Huneyn şehri terk edecek ama isteyerek biat ettilerse Talha ve Zübeyr Basra'yı terk edeceklermiş. Hz. Ali olanları duyunca sinirlenmiş ve Talha ile Zübeyr'in kendi istekleri ile biat ettiklerini bildirmiştir. Bunun üzerine Osman b. Huneyn Basra'yı korumak hakkındaki fikrini kararlı bir şekilde savunmaya devam etmiştir. Talha ve

Zübeyr'in adamları daha sonra Vali Osman b. Huneyn'in evine baskın yaparak yönetimi ele geçirmişlerdir³⁷².

Hız. Ali ise asker toplamak için Basra'ya gitmeden önce Kufe yakınlarına ordugahını kurmuştur. Kufe Valisi Ebu Musa el-Eş'ari ise bu olaya karışmamaktan ve tarafsız kalmaktan yana olmuştur. Hız. Ali bunun üzerine Ebu Musa'ya ilk önce elçi olarak Muhammed b. Ebi Bekr ve Muhammed b. Cafer'i göndermiştir. Hız. Ali'nin mektubunu Ebu Musa'ya verdiklerinde Ebu Musa öncelikle Hız. Osman'ın katillerinden intikam almadan kimse ile savaşmayacağını bildirmiştir. Hız. Ali daha sonra elçi olarak Ebu Musa'nın da arkadaşı ve sevdiği biri olan Malik el-Eşter ve yanında İbn Abbas'ı elçi olarak yollamıştır. Ebu Musa ise Müslümanlar arasındaki böyle bir karışıklıkta en iyisinin tarafsız kalmak olduğunu belirterek onları da reddetmiştir. Hız. Ali son olarak oğlu Hasan ile Ammar b. Yasir'i elçi olarak göndermiştir. Bu defa halktan itibar edilen kişilerden bazılarının da desteğiyle dokuz bin civarında kişi Hız. Ali'nin ordusuna katılmaya karar vermiştir³⁷³.

Hız. Ali buradan ayrılarak ordusuyla Basra'ya doğru hareket etmiş ve Basra yakınlarında kamp kurmuştur. Hız. Ali savaştan değil barıştan ve diplomasiden yana olduğunu göstermek için savaşın son anlarına kadar elçileri ile mektuplar yollamış ve onları kendisine biate ve barışa davet emiştir. Bunun göstergesi olarak da Irak'ın önde gelen simalarından ve İran'ın fethinde önemli rol oynayan kişilerden biri olan Ka'ka'a b. Amr'ı elçi olarak göndermiştir. Ka'ka'a Hız. Ayşe ile görüşerek buraya niçin geldiklerini ve amaçlarını sormuştur. Hız. Ayşe, Zübeyr ve Talha hepsi de teker teker insanların arasını düzeltmeyi amaçladıklarını söylemişlerdir. Ka'ka'a ise Hız. Osman'ın katillerinden birçok kişiyi öldürdüklerini, belki de Hız. Osman'ın katli gibi büyük günah işlediklerini, adamlarının bazılarının onları terk ettiğini böyle devam ederse diğer kabilelerinde onlara düşman olup etraflarında kimse kalmayacağını söylemiştir. Hız. Ayşe Ka'ka'a'nın fikrini sorunca o insanları sükûnete davet etmesini ve daha sonra Hız. Ali'ye biat etmeleri gerektiğini söylemiştir. Hız. Ayşe ve diğerleri buna razı olmuştur.

³⁷² Mehmet Çelik, İslam Tarihinde Dinin Politikaya Alet Edilmesinin İlk Örnekleri, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 10, Sayı 1, 2000, Sayfa:29-49, ss. 36-40.

³⁷³ Mahmut Kelpetin, Cemal Vak'ası'na Farklı Bir Yaklaşım: Linda d. Lau Örneği, **Tarih Dergisi**, Sayı 54, 2011/2, 2012, ss. 26-27.

Ama daha sonradan Hariciler diyeceğimiz grubun içten kışkırtmaları sonucu her iki tarafta savaş seçeneğini daha uygun bularak, savaş meydanına hareket etmiştir³⁷⁴.

Hız. Ali son kez de olsa Zübeyr ve Talha'yı savaş meydanında onları ikna etmek için yanına çağırıştır. Zübeyr'e daha önce Medine'de kendisine biat ettiğini ve Hız. Muhammed'in söylediğı sözleri hatırlatarak ikna etmiştir. Zübeyr bin Avvam savaştan vazgeçip Medine'ye geri döndüğü sırada ise karşı tarafın bir askeri tarafından öldürülmüştür. Hız. Ali aynı şekilde Talha'yı da yanına çağırış ve ona savaştan vazgeçmesini telkin etmiş, ayrıca kendisine daha önce Medine'de biat ettiğini hatırlatmıştır. Ancak Talha bin Ubeydullah kendisinin zorla biat ettiğini ve savaştan vazgeçmeyeceğini bildirmiştir. Cemel Savaşı böylece başlamış ve Hız. Ali tarafı savaştan galip ayrılmıştır³⁷⁵.

Hız. Ali Cemel Savaşı'ndan sonra kendisine biat etmeyen Muaviye b. Ebu Süfyan ile görüşmeye başlamıştır. Şam Valisi Muaviye Hız. Osman zamanının da Ümeyyeoğulları'na mensup olmanın getirdiğı avantaj ile Suriye dışında birçok vilayeti ele geçirmiştir. Hama, Humus, Kınnesrin, Havran. Hız. Ali Muaviye'yi itaate çağırmasına rağmen Muaviye mektuplara cevap vermemiştir. Bu gelişme üzerine Hız. Ali elçi olarak Cerir'i Muaviye'ye yollamıştır. Ancak Hız. Ali'nin önde gelen destekçilerinden el-Eşter Malik b. El-Haris, Cerir'in Muaviye'yi desteklediğini bu yüzden de doğru bir seçim olmadığını belirtmiştir. El-Eşter'in bu görüşü Cerir'in Hız. Osman'ın Irak'taki politikasında en çok yararlanan kişi olmasından dolayı kaynaklanıyor olabilir. Ama Hız. Ali barıştan yana olduğunu göstermek için yine de Cerir'i yollamıştır. Cerir, Muaviye'nin Hız. Ali'nin Hız. Osman'ın öldürülmesinde suç ortaklığı yaptığı yönündeki söylemini Şam'da yaydığını Hız. Ali'ye bildirmiştir. Cerir ile el-Eşter arasındaki gerginlikten sonra Cerir destekçileri ile beraber Kufe'yi terk etmiş ve bu Hız. Ali için oldukça fazla sayıda asker kaybına neden olmuştur.

Yazışmalar ve elçilerden bir sonuca varılamayınca Hız. Ali ile Muaviye Sıffin Savaşı'na hazırlanmaya başlamıştır. Savaşta Hız. Ali tarafı üstün olmasına rağmen Muaviye taraftarlarının kılıçlarına Kur'an sayfalarını takarak Kur'an'ın aralarında hakem olmasını istemesi üzerine Hız. Ali ilk başta bunun tuzak olduğunu ve savaşa devam edilmesi gerektiğini taraftarlarına bildirse de bedevileri ve bazı grupları ikna

³⁷⁴ Zehra Çakır, Dört Halife Döneminde Talha Bin Ubeydullah, **İsem**, Sayı 7, 2006, s. 194.

³⁷⁵ Ibid., s. 196., Günal, op. cit., ss. 108-117.

edememiştir. Hz. Ali ve Muaviye arasında birçok elçi gidip gelmiş ancak bir sonuca ulaşamamışlardır. Hz. Ali, Muaviye'nin Hz. Osman'ın katillerini isteme meselesinin bir bahane olduğunu bilerek önce halifeliğin bu zamana kadar nasıl geldiğini ve kendisinin Hz. Muhammed'e yakınlığından bahsettikten sonra gelen heyete şöyle hitap etmiştir³⁷⁶:

Şimdi ise Muâviye bize karşı isyan etti. Onun dinde bir geçmişi yoktur. Tulekâdandır. Hiziplerden bir hizip teşkil ederek Resulullah'a düşmanlık etmiştir; o ve babası düşmanlıklarını uzun zaman sürdürmüşler ve sonunda mecburiyetten, kerhen müslüman olmuşlardır. Ben sizi Allah'ın Kitabı'na, Peygamberin sünnetine davet ediyorum. Söyleyeceklerim bunlardan ibarettir."

Hz. Ali, Abdullah b. Abbas'ı kendi tarafının hakemi tayin etmek istese de kendisini tahkime zorlayanların isteğiyle Ebu Musa el-Eş'ari Hz. Ali tarafının, Amr b. As'da Muaviye tarafının hakemi olarak tayin edilmiştir. Bu arada da Hz. Ali taraftarlarından çoğu Temim Kabilesi'nden olan bir grup hükmün Allah'a ait olduğunu ve bu yüzden hakem olayından vazgeçilmesi gerektiğini savunmaya başlamıştır. Hz. Ali ise bunu kendisinin başta söylediğini ama şu an bir antlaşma imzalandığı için geri dönülemeyeceğini belirtmiştir. 10.000 kişilik antlaşmaya sonradan karşı çıkan bu grup, antlaşma imzalandıktan sonra Kufe'ye dönmeyip, buraya yakın olan Harura'ya yerleşmişlerdir. Hz. Ali Kufe'ye Muaviye'de Şam'a döndükten sonra hakemlerin ilk toplantısında verilen ilk karar Hz. Osman'ın icraatlarında katlini gerektirecek bir şey olmadığı dolayısıyla haksız yere öldürüldüğüdür. İkinci görüşmede ise Hz. Ali'nin ve Muaviye'nin halifelikten çekilerek halifeyi bir kurulun belirlemesi yönünde karar alınmıştır. Bu esnada önce Ebu Musa bu kararı söylemiş daha sonra Amr b. As'da söylediklerine aykırı olarak Muaviye'yi halife seçtiğini belirtmiş ve böylelikle hakem olayı da çıkmaza girmiştir³⁷⁷.

Haricilerin yukarıda anlatıldığı üzere Kufe'ye dönmek yerine Harura'ya yerleşmeleri ve geçen kervanlara zarar vermeleri üzerine Hz. Ali elçi olarak İbni Abbas'ı onlara yollamıştır. İbni Abbas en güzel kıyafetlerini giyerek onların yanına gitmiştir. İbni Abbas zamanın önde gelen bilginlerinden olduğu için ihtilaf edilen

³⁷⁶ Muhammed b. Cerir et-Taberî, **Tarih**, Kahire, tarihsiz, c. V, s. 7'den aktaran Hasan Yaşaroğlu, Sıffin Savaşı ve Tarihin Gizlediği Bir Gerçek: Ali Muaviye Mütarekesi, **Turkish Studies** - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9, Issue 1, 2014, p. 623-635, s. 627.

³⁷⁷ Detaylı bilgi için bkz.; Ibid., ss. 629-630., Ahmet Turan Yüksel, İlk Dönem Rivayetlerinde Sıffin Vak'ası, **Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 30, 2010, 241-260, s. 243., Mustafa Özkan, İlk Dönem İslam Tarihi Siyasi Çatışmalarının Dışında Kalmaya Çalışanlar: Tarafsızlar, **Dicle Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 10, Sayı 1, Diyarbakır, 2008, ss. 71-73.

konular hakkında Hariciler ile görüşmüştür. İbni Abbas'ın verdiği cevaplardan tatmin olan iki bin kişi buradan ayrılarak geri dönmüşlerdir. Ancak kalan dört bini ikna olmamış ve yollarına devam etmiştir. Hz. Ali bu gruba karşı birçok savaş gerçekleştirmiştir³⁷⁸.

5.3. Hz. Ali Dönemi Yapılan Antlaşmalar ve Uyuşmazlıkları Çözüm Yolları

Hz. Ali dönemini oluşturan iç meseleler o dönemki İslam Medeniyeti'nin dışa dönük bir politika izlemesinin önüne geçmiştir. Zira Hz. Ali halifeliği boyunca bu sorunları barışçıl yollarla çözmeye çalışmıştır.

Daha geniş bir biçimde belirtirsek Hz. Ali, Hz. Muhammed'e inananların ilklerinden ve Hz. Muhammed'in amcasının oğlu olmasından dolayı diplomatik görüşmelerin çoğunda bulunmuştur. Örneğin Hz. Ali Medine şehir devletinin gelişip büyümesi ve bütün Arabistan Yarımadası'na yayılmasında önemli bir role sahip olan Hudeybiye Antlaşması'nın katipliğini yapmıştır. Hz. Muhammed ve Müslümanlar Medine'ye göç ettikten sonra Medine şehir devletinin kurucu anayasası olan Medine Vesikası'nda da bizzat bulunmuştur.

Hz. Ali halife olduktan sonra giriştiği ilk savaş Cemel'dir. Bu savaşta Hz. Ali tarafının barış yönünde yoğun diplomatik faaliyetlerine rağmen çabalar yetersiz kalmış ve savaş Hz. Ali'nin galibiyeti ile sonuçlanmıştır. Cemel'in ardından Hz. Ali'ye biat etmeyen Şam Valisi Muaviye b. Ebu Süfyan'ın üzerine ordu gönderilmek üzere savaş hazırlıklarına başlanmıştır. Muaviye ise Hz. Ali'nin aksine diplomatik entrika ve oyunlara Hz. Ali ile olan mücadelesinde sıkça başvurmuştur. Savaş öncesi konjonktürel durumu analiz etmek barış antlaşmasının zamanını ve taraflar açısından önemini anlamak için önemlidir.

Bizans, Suriye'yi kaybettikten sonra her daim bu bölgeyi geri kazanmanın yollarını aramış ve her fırsatı değerlendirmiştir. Sıffin Savaşı'ndan önce Muaviye Bizans ile antlaşma yapmış ve antlaşma gereği ağır yükümlülükler altına girmiştir. Diğer bir deyişle Bizans, Hz. Ali ile Muaviye arasında olan anlaşmazlıktan yararlanmak

³⁷⁸ Detaylı bilgi için bkz.; Ma'n Abdulkadir, İbn-i Abbas'ın Haricilerle Münakaşası Dersler ve İbretler, Çev. Muaz Özyiğit, **El-Beyan**, 1988, https://www.wakeup.org/anadolu/03/4/ibn_i_abbas.html (e.t. 07.04.2021)., Ruhi Fırlı, Hariciliğin Doğuşu ve Fırkalara Ayrılışı, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 22, Sayı 1, 1978, ss. 249-250.

ve Suriye'yi geri almak için planlar yapmaya başlamıştır. Bundan haberdar olan Muaviye, Bizans İmparatoru'na tehditkar ve hiç de diplomatik olmayan bir dille mektup yazmıştır. Mektubunda eğer Suriye'ye saldırırsa hasmı olan Hz. Ali ile antlaşıp İstanbul üzerine yürüyeceğini belirtmiştir. Sıffin Savaşı'ndan sonra Muaviye, Irak ve Mısır gibi vilayetlere çeşitli saldırılar düzenleyerek Hz. Ali tarafını zayıflatmaya çalışmıştır. Muaviyesüreç içerisinde Bizans İmparatoru'na yolladığı yüksek vergiler ve iki cephede de savaşamayacağını da anlayarak Hz. Ali tarafı ile antlaşma yapmaya karar vermiştir. Hz. Ali ise Muaviye üzerine ikinci bir ordu gönderme planları yaparken bir yandan da Sıffin'de ordudan ayrılan ve daha sonra kendilerine Hariciler denilen grup ile mücadele etmiştir.

Böyle bir durumda Hz. Ali'de antlaşmaya ılımlı bakmaya başlamıştır. MS 660 yılında ise taraflar arasında antlaşma yapılmıştır. Antlaşmaya göre Irak Hz. Ali'ye, Şam ise Muaviye'ye ait olacak, kimse kimsenin toprağına askeri harekatta bulunmayacak, herkes kendi bölgesinde istediğı gibi hareket edecek, Hicaz ve Yemen Hz. Ali'ye Mısır ise Muaviye'ye ait olacaktır. Genel ve soyut oalrak aktardığımız bu maddelerden de anlaşıldığı üzere savaş öncesi duruma gelinmiştir. Zira savaş öncesinde de Muaviye Hz. Ali'den Mısır ve Şam'ın kendisine verilmesini istemiştir. Böylelikle İslam tarihinde ilk defa aynı anda iki halife ve iki yönetim oluşmuştur³⁷⁹.

³⁷⁹ Detaylı bilgi için bkz.; Mustafa Hizmetli, Hz. Ali-Muaviye Yazışmaları ve İslam Tarihi Açısından Önemi, **Yakın Doğı Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, 2015,(97-111), ss. 101-105)., Adnan Demircan, Hz. Ali'nin İktidar Yıllarında İslam Toplumunda Siyaset, **ANEMON; Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, 2013, ss. 176-185., Taner Yıldırım, Ali b. Ebu Talib Hilafetinden Yezid b. Muaviye Dönemine Kadar Basra Körfezindeki Siyasi Durum, **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 10,Sayı 1, 2011, 351-369, ss. 356-362.

SONUÇ

İslam Medeniyeti kuruluşundan itibaren 15. yy'ın sonlarına kadar ilim ve medeniyetin merkezi olma konumunu korumuştur. Temelleri Hz. Muhammed ve sahabeler tarafından atılan bu medeniyetin tarihinin ve uyguladığı diplomasinin bilinmesi günümüz İslam Medeniyeti'nin ve İslam ülkelerinin geçirdikleri süreci ve ileride izleyecekleri yolu belirleme açısından çok önemlidir. Çalışmamızda 14 asırdan uzun süredir devam eden ve bu sürenin çoğunda başat aktör olabilmeyi başarmış bir medeniyetin temellerinin nasıl atıldığı incelenmiştir. Başlığı “*Erken Dönem İslam Medeniyeti'nde Diplomasinin Gelişiminin Analizi*” olan tezimizde Hz. Muhammed'in İslam Medeniyeti'ni kurmadan önce ve kurduktan sonra dört halife dönemi de dahil olmak üzere uyguladığı diploması ve dünyanın diğer bölgelerinde uygulanan diplomasiler ile benzerlik ve farklılıkları irdelenmiştir.

Hiç şüphesiz İslam Medeniyeti'nin uyguladığı diplomasinin anlaşılması ancak bu diplomasinin aynı dönem itibariyle dünyanın diğer bölgeleri ve İslam öncesi dönem ile karşılaştırılarak yapılabilir. Bu bağlamda tezimizde aynı dönem itibariyle dünyanın farklı bölgelerindeki diploması uygulamaları genel hatlarıyla irdelenmiştir. Avrupa tarzı diplomasiyi anlamak için Bizans, Roma ve Yunan diplomasileri ele alınmış ve diplomasinin gelişimi bu örnekler üzerinden ve genel olarak Avrupa'daki önemli diplomatik gelişmeler dahil edilerek incelenmiştir.

Tespit ettiğimiz üzere Bizans (Doğu Roma İmparatorluğu) genel olarak çıkar ve entrika üzerine kurulan bir diploması izlemiştir. Bu bağlamda diplomatik olarak devletin bekası uğruna her yol mubah görülmüştür. Şatafatlı eğlenceler, elçinin gözünü boyayacak karşılama törenleri ve rüşvete varıncaya kadar her yol zayıflayan devleti rakiplerine ve dostlarına daha güçlü göstermek için denenmiştir. Roma İmparatorluğu ise askeri ve toprak bakımından güçlü olmasının verdiği özgüven ile diplomasiyi harmanlayarak zekice bir diploması oluşturmuştur. Roma daha çok hukuka önem vermiş ve hukukun üstünlüğü önemsemiştir. Yunan Diplomasisi ise günümüz diploması ve demokrasi uygulamalarına benzerlik göstermektedir. Örneğin Yunan Kent Devletleri Meclisi günümüz temsil yetkisine benzer bir sistemi kendi meclislerinde uygulamışlardır. Elçinin meclis tarafından karşılanıp, herkes tarafından sorguya çekilebilmesi de Yunan Diplomasisi'ni ayırt edici kılan bazı özelliklerdendir. Bu

şeffaflık her ne kadar kimi zaman Yunan Diplomasisi’ni daha demokratik yapsa da mecliste çok fazla çatışan çıkarların olması kimi durumlarda sorunların içinden çıkılmaz bir hal almasına neden olmuştur.

Asya tarzı diplomasi ise o dönem için çok önemli sayılabilecek iki millet olan Türkler ve Persler üzerinden irdelenmiştir. Türklerde en yetkili dış ve iç politika unsuru kağan yani hükümdar olmuştur. Kağanın “*Gök Tanrı*” tarafından yeryüzüne adalet ve eşitliği sağlamak üzerine yollandığına inanılmıştır. Kurultay ise daha çok hakana yardım eden, danışma niteliği taşıyan bir oluşumdan ibarettir. Türkler evlilik ve eman gibi diplomasi araçlarına sık sık yer vermişlerdir. Türk Diplomasisi entrika ve çeşitli oyunlardan uzak ve çoğunlukla kağanın otoritesi üzerinden kurgulanmıştır. Pers Diplomasisi’nde ise Türklerdeki kut anlayışına benzer bir anlayış hakim olmuş ve hükümdarın Tanrı tarafından yeryüzünde düzeni sağlamak için gönderildiğine inanılmıştır. Perslerin askeri gücünün komşu ve diğer devletlere oranla fazla olması bu devlette de diplomasinin ikinci plana itilmesine yol açmıştır.

Çin ise geçmişten günümüze kadar çoğu zaman Uzak Doğu tarihinin belirleyici aktörlerinden biri olmuştur. Zira jeo-stratejik konumu ve nüfusu Çin’i diğer Uzak Doğu ülkelerinden her zaman bir adım öne geçirmiştir. Diğer bir ifade ile belirtirsek Çin o dönem için diplomasiyi diğer devletlerle ilişkilerin yürütülmesinden ziyade devleti güçlendirmek için başvurulabilecek yollar bütünü olarak görmüştür. Çin’in diplomasi anlayışıysa etik değerlerden soyutlandırılmıştır. Özellikle Türk akınlarına karşı koyamayan Çinliler ipek, şarap ve prensesler ile evlilik gibi araçlar kullanmışlardır. Çinli prensesler zaman zaman Çin üzerine yapılacak Türk akınlarını engelleyebilecek kadar etkili olmuşlardır.

Afrika da medeniyetin beşiği olmasından dolayı önemlidir. İlk insanların kalıntılarının bu coğrafyada bulunmasının yanısıra geçmiş yüzyıllarda ulaşımın ve teknolojinin gelişmemesi insanları su etrafında yerleşim yerleri kurmaya itmiştir. Afrika kıtasında da en önemli medeniyetler Akdeniz etrafında kurulmuştur. Nil Nehri’nin de getirdiği avantajla en önemlilerinden birisi Mısır Medeniyeti olmuştur. Mısır’ın Nil ve etrafını çeviren çöl ile izole olması onu dış dünyadan gelebilecek etkilerden de korumuştur. Ama sonraki süreçte yeni savaş aletlerinin icat edilmesi Mısır’ın bu izole durumunu kırmış ve bu süreçten sonra Mısır dış dünya ile entegre olma yoluna

gitmiştir. Ayrıca Amarna Dönemi'nde ve eski Yakın Doğu topluluklarının birbiri ile kurduğu en yoğun diplomatik ilişkiler Mısır'ın önderliğinde geliştirilmiştir. Bu dönemde yapılan diplomatik yazışmalar genel olarak “*Amarna Mektupları*” olarak isimlendirilmiştir. Ayrıca iki büyük devlet arasında yapılan ilk yazılı barış antlaşması olan Kadeş Barış Antlaşması'da bu dönemde Mısır ile Hititliler arasında imzalanmıştır.

Hız. Muhammed'in önderliğinde oluşturulan İslam Diplomasisi'nin o dönem itibariyle getirdiği yenilikler en iyi şekilde İslam öncesi Arap Yarımadası'nda izlenen diplomasi irdelenerek anlaşılabilir. İslam öncesinde Araplar, kabileler halinde yaşadıkları için merkezi bir güç oluşturamamışlardır. İslam öncesi Arap Diplomasisi ve özelde İslam'ın doğup geliştiği yer olan Mekke Diplomasisi, Kabe ve ticaret ekseninde etrafında gelişmiştir. Kabe'nin kutsallığı ve hacıların her yıl burayı ziyaret etmeleri Araplar ile Kureyş ve diğer kabileler arasında sürekli bir etkileşimin olmasını sağlamıştır. Kabe'ye hizmet etmek Kureyş Kabilesi için bir şeref olduğundan görevler farklı kabilelere paylaştırılmıştır. Ticaretin diplomasi üzerinde etkisi ise Mekke'nin tarıma elverişli bir bölge olmamasından kaynaklanmıştır. Ticaret yollarının güvenliği ve yeni ticaret antlaşmalarının yapılması için Kureyş Kabilesi komşu devletlere elçiler göndermiştir. Bu bağlamda bazı İslam öncesi diplomatik kurumlar ve araçlar İslam sonrası da ya değiştirilerek ya da aynı şekilde korunmuştur.

Arap Yarımadası'nın coğrafi konumu ve o anki etnik yapısı İslam Diplomasisi'nin kimi durumlarda lehine kimi durumlarda ise aleyhine olmuştur. Yarımada'nın ticaret yolları üzerinde bulunması diğer insanlar tarafından İslam'ın ve İslam Diplomasisi'nin duyulmasını kolaylaştırmıştır. Yine aynı şekilde insanların Mekke'ye Kabe'yi tavaf ve hacılık görevlerini yerine getirmek için gelmeleri Müslümanlar ile diğer kabilelerin diplomatik ilişkilerini hızlandırmıştır. Ama diğer yandan Arapların kabilelerine ve atalarının geleneklerine çok bağlı olmaları İslam Medeniyeti ve diplomasisinin önündeki en büyük engellerden biri olmuştur.

Hız. Muhammed'e ilk vahyin gelişinden sonra Mekke'deki baskıdan dolayı İslam Diplomasisi için yeni merkezler aranmaya başlanmıştır. Taif, Medine gibi çevre şehirlerden yardım istenmiş ve merkez bu şehirlerden daha uygun olan Medine'ye taşınmıştır. Hız. Muhammed diplomasisini oluştururken olabilecek bütün ihtimalleri hesaba katarak hareket etmiştir. Daha Mekke'deyken Müslümanların bazılarını

Habeşistan'a yollaması da bu yüzdendir. Zira İslam'ın Mekke'de başarısızlığa uğraması durumunda merkez buraya taşınacaktır.

Aktardığımız bilgilerden de anlaşıldığı üzere Medine'ye hicret, İslam Medeniyeti için dönüm noktalarından biri olmuştur. Hz. Muhammed Medine'ye hicret ettikten sonra Medine'nin kozmopolit yapısını dikkate alarak Medine Antlaşması'nı hazırlamıştır. Bu Antlaşma bütün Medinelileri din, ırk, kavim ayırmaksızın ümmet olarak kabul etmekle beraber, aynı zamanda hepsine adaletle hükmetmeyi vaat etmiştir. Temelde ise Medine'ye karşı olabilecek bir saldırıya karşı ortak savunma paktını oluşturmuştur. Hz. Muhammed bu antlaşmadan sonra dikkatini çevre kabile ve devletlere çevirmiştir. Onların çoğuna özellikle büyük devletlere İslam'a davet mektupları göndermiştir. Ama Mekke ile olan sorunlar İslam Diplomasisi'nin dışa açılımını sürekli olarak sekteye uğratmıştır. Hz. Muhammed Mekke'nin antlaşma yapmaya isteksiz olması üzerine umre amacıyla Mekke'nin yakınlarındaki Hudeybiye'ye kadar gelmiştir. Buraya barış amacıyla geldiğini ve amacının savaş olmadığını göstermek için silahsız bir şekilde gitmiştir. Sürekli olarak Kureyş'e elçiler yollaması ve barış ile diyalogu vurgulaması Mekkeliler üzerinde de çevre kabileler ve devletler tarafından baskı oluşturmuştur. Görünüşte tamamen Medineli Müslümanların aleyhine olan antlaşma Hz. Muhammed'in ileri görüşlülüğü ve diplomatik zekası sayesinde imzalanmıştır.

Hz. Muhammed özellikle o zamanki konjonktürde Bizans ile Sasanilerin savaşıp Bizans'ın galip çıkmasından faydalanmak istemiştir. Zira Arap Yarımadası ve etrafındaki kabileler Sasanilere bağılıken, Bizans ise Yarımada'dan mesafe olarak uzaktır. Sasanilerin bu yenilgisi Hz. Muhammed'e yakın kabile ve devletlerle daha yakın ilişki kurma fırsatı vermiştir. Ayrıca Hudeybiye Antlaşması sayesinde sağlanan barış ortamı ile Mekke ile olan ilişkiler geliştirilebilecektir. Genel ve soyut olarak aktardığımız bilgilerden anlaşıldığı üzere Hz. Muhammed yaptığı diplomatik ve siyasi atılımlar sayesinde kısa zamanda büyük diplomatik başarılar elde edilmiştir. Yolladığı elçiler ve mektupları ile kabileleri etkilemeyi başarmıştır.

Hz. Muhammed'in yolladığı elçiler genellikle o bölgenin dilini bilen, bölgeye hakim ve Hz. Muhammed tarafından eğitilmiş kişilerdir. Yollanılan elçilerde hitabet ve dış görünüşe de önem verilmiştir. Mısır Mukavkısı'na yolladığı elçi Hatıb b. Ebu Beltea

Mısır Kralı'nı onunla görüşmeye çekinecek derecede etkilemiştir. Medine'nin elçilerinin diğer elçilerden en önemli farklarından biriside o dönem için elçiler sadece mektupların iletilmesi ile görevliyken Hz. Muhammed'in elçileri onlara yöneltilen soruların çoğunu cevaplama kapasitesine sahip kişilerdir. Elçiler bizzat Hz. Muhammed tarafından yetiştirilirken, mektupları ise genellikle kısa ve özdür ve gönderileceği ülkeye ve o ülkenin inancına göre değişiklik gösterebilmektedir. Örneğin Hz. Muhammed eğer Hristiyan bir kavme mektup yollayacaksa onlara Hz. İsa ile ilgili İslam'ın görüşlerini ve İslam ile Hristiyanlığın ortak noktalarını vurgulamıştır. Ama eğer Mecusi bir kavme mektup yollayacak ise ilk önce Allah'ın birliğinden ve onun elçisi olduğu yazılmıştır. Mektuplarına övücü hitaplar ile başlarken Farisilerin büyüğü Kısra'ya, Habeş Meliki Necaşi'ye vb ifadeler kullanılmıştır. Diplomatik mektupların şekilsel açıdan özel olarak yaptırıldığı ve Allah, Resul, Muhammed'in alt alta yazdığı bir yüzük ile mühürlenerek sonlandırıldığı bilinmektedir.

Hız. Muhammed birçok kavim ve devlet ile antlaşma yapmıştır. Bu antlaşmalar genellikle karşılıklılık esasına dayanmaktadır. Hız. Muhammed kolaylıkla askeri olarak ele geçirebileceği yerlerde bile her zaman diplomasi, barış ve diyalogdan yana olduğunu göstermek için barış antlaşması imzalamıştır. Bu antlaşmalar her iki tarafında birbirine saldırmayacağı, düşmana karşı yardım edecekleri üzerine kuruludur. Bu antlaşmalar ile Hız. Muhammed diplomatik olarak antlaşma yaptığı yerlerde İslam inancının özgürlüğünü sağlamıştır.

Hız. Muhammed diplomatik anlaşmazlıkların çözümü içinse farklı yöntemler denemiştir. Uyguladığı diplomasiyle hiç kimseyi zorlamamıştır. Bazı kavimler ile olan sorunlarını çözmek ve onları İslam'a ısındırmak için evlilik diplomasisini kullanmıştır. Yine Hız. Muhammed'in doğrudan görüşmelerde oldukça etkili bir diplomat olduğu bilinmektedir. Karşısındaki kişiye her zaman görüşme boyunca söz hakkı tanıyarak bütün argümanlarını dinlemeden söze başlamamıştır. Konuşmasını herkesin görebileceği ve tanık olduğu argümanlar ile güçlendirmiştir. Muhatabı ile konuşurken sinirlenmeyip, sesini yükseltmemiş ve heyecana kapılmamıştır. Önemli meselelerde peygamberliğinden önce de arabulucu olarak başvuru birisi olduğu örneğin Kabe'nin tamirinden sonra Hacerü'l-Esved'in tekrar yerine konulması meselesinde arabulucu olarak en doğru ve tatminkar çözümü uyguladığı unutulmamalıdır.

Hız. Muhammed sonrası dönemde de onun kurduğu diplomasi ve düzene büyük ölçüde sadık kalınmıştır. Bilindiği üzere Hız. Muhammed'in ölmesi Yarımada'da büyük bir kargaşaya neden olmuş ve en yakın arkadaşı aynı zamanda en önemli danışmanı olan Hız. Ebu Bekir yeni halife seçilmiştir. Hız. Ebu Bekir Dönemi diplomasiden ziyade savaşlar ile geçmiştir. Bu dönemde dinden dönenler ve zekat ile namazı inkar edenler ile savaşılmıştır. Hız. Ebu Bekir dirayetli, sabırlı ve zeki bir diplomat olup atacağı adımlarda acele etmemiş, doğru zamanı beklemiştir. Bu temel özellikleri ile Dönemi'nde yaşanan birçok ayaklanmayı bastırmıştır.

Bilindiği üzere Hız. Ebu Bekir'den sonra yerine halife olarak Hız. Ömer seçilmiştir. Hız. Ömer Dönemi daha çok iç karışıklıkların giderildiği ve Yarımada'nın dışı ile diplomatik ilişkilerin başladığı bir süreçtir. Hız. Ömer İslamiyet'ten önceki dönemde de edebiyata, şiire ve siyasete olan yatkınlığı ile bilinmektedir. Mekke'nin diğer kabilelere karşı temsil edilmesi görevi Adi Kabilesi'nden olan Hız. Ömer'e aittir. Hız. Ömer'in diplomatik ve siyasi zekası sayesinde Sasani İmparatorluğu yok edilmiş ve Bizans, Suriye ile Irak'tan çıkartılmıştır. Hız. Ömer elçi seçiminde dış görünüşe, soya, şöhrete ve diplomatik zekâya önem vermiştir. Hız. Ömer danışmanları ile istişare etmeden karar vermezken her zaman savaştan değil barıştan yana olmuştur.

Hız. Ömer'den sonra Abdurrahman b. Avf'ın önderliğinde geniş bir kitlenin görüşü alınarak Hız. Osman yeni halife seçilmiştir. Hız. Ömer Dönemi'nde fetihlerde zirve noktası yaşanmış ve Hız. Osman'a geldiğinde artık fetih noktaları Mekke'den oldukça uzakta kalmıştır. Lakin Hız. Osman Dönemi'nde iç karışıklıklar başlamış ve İslam'ın içinden farklı görüşlere sahip olan, Müslümanlara düşmanca davranan gruplar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu grupların zamanla güçlenmesiyle Hız. Osman'ın öldürülmesine kadar giden yol açılmıştır. Hız. Osman ise özellikle yakınlarını önemli mevkilere ataması ve valilerinin hatalarına sesiz kalması konularında eleştirilmiştir. Hız. Osman diplomat olarak sabırlı ve her zaman devletin menfaati için çalışan biri olmuştur. Ölümü sırasında dahi ümmetin içinde ayrılık çıkmasın, kan dökülmesin diye kimseden son ana kadar yardım istememiştir. Onun Dönemi'nde Orta Asya'da Afganistan etrafı sulh ve askeri yollarla fethedilmiştir.

Hız. Ali Dönemi'nde ise fetihler durmuştur. Hız. Osman'ın öldürülmesi, Emevi Sülalesi'nin halifeliği tekrar kendi ellerine geçirmek istemeleri, içeride oluşan farklı

siyasi gruplar iç karışıklıklar ile uğraşılmasına neden olmuştur. Hz. Ali kendinden önceki halifeler tarafından Hz. Muhammed'e olan yakınlığı ve ilmi çok iyi bilmesinden dolayı kadılık gibi önemli mevkilere getirilmiştir. Hz. Ali yönetimi boyunca her zaman diyalog ve barış yolunu izlemiştir. Halife olduğunda önemli sahabeler tarafından haksızlığa uğramıştır. Hz. Ali savaş alanında dahi karşı tarafın başat isimlerinden Zübeyr ve Talha'yı görüşmelerle ikna etmeye çalışmıştır. Nitekim Zübeyr b. Avvam'ı geri döndürmeyi başarmıştır. Yine Sıffin Savaşı öncesinde Muaviye b. Ebu Süfyan'a birçok kez diyalog yolunda mektuplar göndermiştir. Müslümanlara maddi ve manevi olarak sürekli zarar veren Hariciler ile görüşmesi için Abdullah b. Abbas'ı göndermiştir ve onlardan iki bin kişiyi geri döndürmeyi başarmıştır. Hz. Ali uzun süre boyunca Muaviye b. Ebu Süfyan ile diplomatik ve askeri olarak mücadele etmiş ve sonunda Irak, Hicaz, Yemen Hz. Ali'ye Suriye ve Mısır ise Muaviye'ye bırakılmıştır.

Tezimizde aktadığımız bilgilerden de anlaşılacağı üzere İslam Diplomasisi genellikle çıkar ve menfaat üzerine kurulan Batı Diplomasisi'nin aksine gücünü her zaman şeffaflıktan ve barışçıl yöntemleri başarıyla uygulamasından almıştır. Elçiler haberin taşınmasının ötesinde her türlü soruya yanıt verebilecek kapasitede yetiştirilmiştir. İslam Diplomasisi'nin temel kaynaklarından olan İslam'a davet mektupları ve antlaşmalar kısa ve öz yazılmış aynı zamanda üstün bir hitabet ortaya koyulmuştur. Hz. Muhammed sonrasında başarıyla barışçıl İslam Diplomasisi devam ettirilmiş ve Hz. Muhammed'in koyduğu temel prensiplerse korunmuştur.

KAYNAKÇA

“*Han Hanedanlığı*”. [Çevrimiçi] <https://www.history.com/topics/ancient-china/han-dynasty>(23.09.2019).

“*Chian Hanedanlığı*”. [Çevrimiçi] <https://www.chinahighlights.com/travelguide/culture/china-history.htm>(23.09.2019).

Vizâratü'l-Evkâf Ve's-Şüûni'l-İslâmiyye Bi'l-Kuve. Eman. Kuveyt, : el-Mevsûatü'l-fikhiyyeti'l-Kuveytiyye, 2007.

“1961 Viyana Sözleşmesi”. *United Nations*. [Çevrimiçi] https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/9_1_1961.pdf

(06.01.2020),

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc068/kanuntbmmc068/kanuntbmmc06803042.pdf (06.01.2020).

“İslamiyet'ten Önce Dar'un Nedve” . [Çevrimiçi]
<https://www.ansiklopedim.com/detay/13799/Darun-nedve.html>(23.02.2019).

“Melik'in anlamı”. [Çevrimiçi] <https://sozluk.gov.tr/>(21.11.2020).

“Riyazü's Salihin Metin ve Çeviri 2”. *Diyanet İşleri Başkanlığı*. [Çevrimiçi]
https://webdosya.diyanet.gov.tr/hadis/UserFiles/Document/riyazussalihin_cild_2.pdf(
22.12.2020).

“Uluslararası Antlaşmalar”. *Britannica*. [Çevrimiçi]
<https://www.britannica.com/topic/international-agreement>(24.12.20.).

ABO-KAZLEH, Mohammad. International Relations Theory in Islam: Toward a More Adequate Approach. *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, 2006. Cilt 5, 4: 41-56.

ABUZAR, Celil. İslam Medeniyetinin Yeniden İnşası. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 37, 87-93.

AÇIK, Fatih ve HARPUT, Mustafa. Toplumsal Bir Kategori Olarak Bedevilik. *Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2015. Cilt 8, 39.

ADAIR, John. *Hz. Muhammed Örneğinden Hareketler Lider*. (çev.) Ali Çavuşoğlu, 2. Baskı, İstanbul : Ufuk Yayınları, 2012.

ADCOCK, Frank Ezra. The Development of Ancient Greek Diplomacy. *Persee*. [Çevrimiçi] 1948. https://www.persee.fr/doc/antiq_0770-2817_1948_num_17_1_2822.

AGİTOĞLU, Nurullah. Hadiste Bağlam İnşası. *International Journal of Social Sciences*, 2013. Cilt 6, 5: 127-145.

AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali, *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*. İstanbul : İletişim Yayınları, 2011.

AKBAŞ, Fatma, *Hicri İlk İki Yüzyılda İslam Mezhepleri ve Coğrafi Dağılışı*. Yüksek Lisans Tezi, Konya : Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

AKÇAY, Duygu, *İslam Öncesi Türklerde Siyasi Evlilikler*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul : Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, SBE, 2010.

AKGÜL, Muhittin. Hz. Peygamber'in Evlilikleri Üzerine Bir İnceleme. *EKEV Akademi Dergisi*, 1999. Cilt 1, 4: 93-112.

ALGÜL, Hüseyin, Himyeriler. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 18. Cilt, İstanbul : Türkiye Diyanet Yayınları, 1998: 62-63.

AL-MUTAİRİ, Husain Jaez, Origin and Development of Diplomatic Immunities in Islam and International Laws. *International Journal of Business, Economics and Law*, 2016. Cilt 6, 1.

ANDERSON, Matthew Smith, *The Origins of the Modern European State System, 1494-1618*. New York : Longman, 1998.

APAK, Adem, “Tüm Yöneriyle Kerbela Olayı”. [Çevrimiçi] [https://www.sonpeygamber.info/tum-yonleriyle-kerbela-olayi\(27.01.2020\)](https://www.sonpeygamber.info/tum-yonleriyle-kerbela-olayi(27.01.2020)).

—. *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi*. Bursa : Ensar Neşriyat, 2006.

—. Hz. Osman’ın Halifeliği Dönemi’nde Meydana Gelen Siyasi Problemler ve Sebepleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler. *Usul islam Araştırmaları*, 2005. Cilt 4, 4: 157-170.

—. İslam Öncesi Dönemde Mekke İdare Sistemi ve Siyasetin Oluşumu. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001. Cilt 10, 1.

—. Kabile Asabiyetinin Mahiyeti Üzerine Değerlendirmeler. *İslam Tarihi Araştırmalar Dergisi*, 2017. Cilt 1, 1, 76-91.

ARKAN, Hasan, Nil Nehri ve İnsanla İlişkisi. *Academia*. [Çevrimiçi] [https://www.academia.edu/36304841/Nil_Nehri_ve_%C4%B0nsanla_Olan_%C4%B0li_%C5%9Fkisi\(26.09.2019\)](https://www.academia.edu/36304841/Nil_Nehri_ve_%C4%B0nsanla_Olan_%C4%B0li_%C5%9Fkisi(26.09.2019)).

ARSLANTAŞ, Emre, İslam Öncesi İle İlk Türk-İslam Devletlerinde Siyasi Yapı Ve Dış İlişkilerin Kıyaslanması. 2018, 65.

AVCI, Casim, Hilafet. *TDV İslam Ansiklopedisi*,. 17. Cilt, İstanbul : Türkiye Diyanet Vakfı, 1998: 546-553.

—. Hz. Peygamber'in Soyu. *Din ve Hayat*, 2014. 23: 28-33.

—. *İslam-Bizan İlişkileri*. 1. Baskı, İstanbul : Klasik Yayınları, 2003.

AVCI, Casim ve ŞENTÜRK, Recep, Kabile. *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul : Türkiye Diyanet Vakfı, 2001, 30-32.

AYAR, Kenan, *Sahabe Dönemi Siyasi Olaylarında Kur'an'ın Rolü*. 2. Baskı, Ankara : Ankara Okulu Yayınları, 2017.

AYDINLI, Abdullah. Ebu Zer el-Gıfari. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 10. Cilt ,İstanbul : Türkiye Diyanet Yayınları, 1994: 266-269.

AYTÜRK, Nihat, *İslam'da Devlet Yönetimi Lider Yöneticiler*. Ankara : Astana Yayınları, 2018.

AZİMLİ, Mehmet, Hz. Muhammed'in Bizans İmparatoru Herakliyas'a Gönderdiği Davet Mektubu Üzerine Bazı Değerlendirmeler. *Hikmet Yurdu*, 2011. Cilt 4, 7: 13-37.

—. Hz. Peygamber'in Evlendiği Kadınlar. *İslam Araştırmaları Dergisi*, 2010. 1: 60-72.

—. Süleym. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 38. Cilt, İstanbul : Türkiye Diyanet Yayınları, 2010: 55-56.

AZİZOVA, Elnure. Ukayl. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 42. Cilt, İstanbul : Türkiye Diyanet Yayınları, 2012: 57-59.

BAHAR, Hasan. *Eski Çağ Uygarlıkları*. 3. Baskı, Konya : Kömen Yayınları, 2013.

BAKKAL, Ali. Hz. Peygamber'in Düşmanlarından Korunması. *Diyanet İlim Dergisi*, 2020. 56: 493-522.

BALCI, İsmail. Diplomat ve Devlet Adamı Yönüyle Hz. Ömer. *On dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2004. Cilt 16, 16: 185-204.

—. Hz. Ömer Dönemi'nde Diplomasi. Doktora Tezi, Samsun : Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.

ÖZDAL Barış(ed.), KARACA Kutay(ed.), *Diplomasi Tarihi 1*. 2. Baskı, Bursa : Dora Yayınları, 2017.

—. 2017. *Diplomasi Tarihi 2*. 2. Baskı, Bursa : Dora Yayınları, 2017.

BASSİOUNİ, M. Cherif. Protection Of Diplomats Under Islamic Law. *American Journal Of International Law*, 1980. Cilt 74, 3: 609-633.

BAYIRKAN, Nihat. Hz. Peygamber ve Raşid Halifeler Dönemi'nde Müzeyne Kabileisinin İslam'a Katkıları. *Siyer Araştırmaları Dergisi*, 2018. 4: 107-138.

BIVAR, Adrian David Hugh. Ancient Iran. *Encyclopædia Britannica*. [Çevrimiçi] <https://www.britannica.com/place/ancient-Iran>(22.09.2019).

BOSWORTH, C.E., ve diğerleri. Makka. Paris : International Union of Academies, 1991, Sayı 6, 144-146.

BOZKURT, Nebi. Eman. *TDV İslam Ansiklopedisi*. Cilt 11, İstanbul : Türkiye Diyanet Vakfı, 1995, 79-81.

BOZKURT, Nebi ve KÜÇÜKAŞCI, Mustafa Sabri. Medine. *TDV İslam Ansiklopedisi*,. 28. Cilt, İstanbul : Türkiye Diyanet Vakfı, 2003, 311-318.

BULUT, Halil İbrahim. Dini Şiddetin Fikri Arka Planı Olarak Haricilik ve Günümüze Yansımaları. *Usul İslam Araştırmaları*, 2009. Cilt 11, 11: 41-54.

—. Ümmet. *TDV İslam Ansiklopedisi*,. 42. Cilt, İstanbul : Türkiye Diyanet Vakfı, 2012: 308-309.

BÜYÜKKARA, Mehmet Ali. *İslam Mezhepleri Tarihi*. 1. Baskı, Eskişehir : Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, 2010.

CEVZİ, Abdurrahman İbnül. *Ashabın Dilinden Peygamberimizin Hayatı*. Çev. Taceddin Uzun, Konya : Uysal Kİtabevi, 1992.

CİDE, Ömer. Hz. Peygamber'in Sasani ve Bizans'ı Hedef Göstermesi. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 2007. Cilt 7, 14: 12-23.

CULL, Nicholas C. Jull. *Public Diplomacy: Lessons from the Past*. Los Angeles : Figueroa Press, 2009.

ÇELİK, Nizamettin. Hz. Peygamber'in (sav) Diplomatik İlişkilerinin Mahiyeti ve Temel Hedefi /. *Hadith*. 2: 72-109.

ÇETİNTAŞ, Recep. Başkalarının Hak ve Hukukunu Koruyarak Birlikte Yaşama Bilinci Geliştirmede Kardeşlik Akdi ve Medine Sözleşmesi Modeli. *İSAM*, 2017. [Çevrimiçi]
http://isamveri.org/pdfdrd/D262024/2017/2017_CETINTASR.pdf(29.12.2020).

DADAN, Ali. Câhiliye Bedevî Arap Zihninin Son Peygamberle İmtihanı: Uyeyne b. Hısn Örneği. *İstem*, 2020. Cilt 18, 36: 229-252.

DEMİRCAN, Adnan. Akabe Biatları ve Bu Görüşmelerin İslam Toplumunun Oluşumuna Etkileri. *Siyer Vakfi*. [Çevrimiçi]
<http://www.siyervakfi.org/dokuman/kuran-cografyasi-mekke/ders17-prof-dr-adnan-demircan.pdf> (02.01.2021.).

—. Hz. Ali'nin İktidar Yıllarında İslam Toplumunda Siyaset. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi(ANEMON)*, 2013. Cilt 1, 2: 173-190.

DEMİRCİ, Abdurrahman. Hz. Peygamber ve Dört Halife Dönemi'nde Gayr-ı Müslüm Politikaları. Doktora Tezi, Ankara : Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.

—. Medine Vesikası: Oluşum Süreci ve Zimmet Antlaşmalarına Etkisi. *İstem Dergisi*, 2 2012. 19: 253-271.

—. Tağlib Kabinesi'nin İslam Egemenliği Altına Alınma Süreci. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 2013. Cilt 7, 13: 347-361.

CİR, Ahmet, *devlet ve millet*.2007. 5, bursa : aydın yayım, 2007, Cilt 3.

DİLEK, Mehmet ve ERDOĞAN, Tunahan. Cerir b. Abdullah'ın Rivayet Ettiği Hadisler. *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi*, 2020. 9: 111-149.

DOĞAN, Recep. Conflict Resolution Forms in the Life of Prophet Muhammad. *International Journal of Religion and Spirituality in Society*, 2014. Cilt 4, 2.

DROCOURT, Nicolas. Byzantine Diplomacy. [kitap yaz.] (ed.) Gordon Martel. *The Encyclopedia of Diplomacy*. UK : John Wiley and Sons Publishing, 2018.

ECER, Ahmet Vehbi. Tarih Boyunca Mekke'nin Yönetimi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1989. 3.

—. Tarih Boyunca Mekke'nin Yönetimi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1989. 3.

EFENDİOĞLU, Mehmet. Ka'b b. Adi. *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul : Türkiye Diyanet Yayınları, 2001: 1.

EL-AWAİSİ, Khalid. Mapping the Sacred: The Haram Region of Makkah. *Milel ve Nihal*, 2017. Cilt 14, 2.

—. Mapping the Sacred: The Haram Region of Makkah. *Milel ve Nihal*, 2017. Cilt 14, 2,.

EL-BATAYİNE, Muhammed Dayfallah. Arap Kökenli Hristiyanlar ve İslam Fetihleri Olan İlişkileri, Çev. Abdulhalik Bakır. *İsam*. [Çevrimiçi] , http://isamveri.org/pdfdrd/D00137/1999_238/1999_238_BAKIR.pdf (02.01.2021).

EL-EŞ'ARİ, Ebu'l Hasen. *İlk Dönem İslam Mezhepleri*. 1. Baskı, İstanbul : Kabalcı Yayınevi, 2005.

EL-FETLAVİ, Süheyil Hüseyin. *H. Muhammed'in Diplomasi Anlayışı*. (çev.) Mustafa Işık, 1. Baskı, İstanbul : Rağbet Yayınları, 2018.

EMİN, Ahmed. *Fecrül İslam(İslam'ın Doğuşu)*. (çev.) Ahmet Serdaroğlu, Ankara : Kılıç Kitabevi Yayınları, 1976.

ERDEMİR , Hatice P., AKYOL, Hasan ve GÜNDAY, Onur. Nil: Eskiçağ'dan Ortaçağ'a Mısır'a Hayat Veren Nehir. [kitap yaz.] Recep EFE(ed.). *Coğrafya'da Yeni Yaklaşımlar*. 1. Baskı, İzmir : Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 2015.

ERGİN, Muharrem. *Orhun Abideleri*. İstanbul : Hisar Kültür Gönüllüleri, 2003.

ERKAL, Mehmet. Cizye. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 8. Cilt, İstanbul : Türkiye Diyanet Vakfı, 1993: 42-45.

ERKOCAASLAN, Recep. Müslümanlar ile Hristiyan Bizans İmparatorluğu'nun İlk Karşılaşması: Mu'te Seriyyesi. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2017. Cilt 6, 12: 129-158.

ESER, Mithat. H. Peygamber'in Zulmü Engelleme Amaçlı Hılfu'l-Fudûl'a Katılması. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2009. Cilt 13, 2: 311-329.

ÇAPAN Fatma, GÜVENÇ Baran, Kavimler Göçü ve Batı Roma İmparatorluğunun Çöküşü. 2017, Cilt 6, 18.

FAYDA, Mustafa. ABS. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 1. Cilt, İstanbul : Türkiye Diyanet Yayınları, 1988: 312.

—. Cerir b. Abdullah. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 7. Cilt, İstanbul : Türkiye Diyanet Yayınları, 1993: 410-411.

—. Halid b. Velid. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 15. Cilt, İstanbul : Türkiye Diyanet Vakfı, 1997: 289-292.

—. *Hulefa-yı Raşidin Devri: Dört Halife Dönemi*. 10. Baskı, İstanbul : Kubbealtı Neşriyat, 2020.

GÖZLER, Kemal. *Hukuka Giriş*. 15. Baskı, Bursa : Ekin Basım Yayın, 2018.

GÜL, Muammer. Müslümanların Kudüs'ü Fethi. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001,2.

GÜLTEPE, Necati. *İlk Türk Devletlerinde Diplomasi*. Cilt 2, Ankara : Türkler Ansiklopedisi, 2002.

GÜNAL, Mustafa. *Haz. Ali Dönemi ve İç Siyaset*. 2. Baskı, İstanbul : İnsan Yayınları, 2014.

GÜNDÜZ, Mehmet Salih. Mus'ab B. Umeyr'in Hayatı, Kişiliği Ve İslam Tarihindeki Yeri. *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2017. Cilt 4, 1: 107-142.

GÜNGÖR, Haydar. Cibril'in Mahiyetiyle İlgili Bir Değerlendirme. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2020. Cilt 7, 1: 49-71.

GÜRSOY, İsmail Hakkı. Haz. Peygamber'in Hükümdarlara Gönderdiği Davet Mektubu ve Önemi. *Süleyman Demiral Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları*. 1999,5: 119-138.

GÜZEL, Ahmet. Nebvî Eğitimin Semeresi Olarak Mus'ab b. Umeyr: Hayatı ve Haz. Peygamber Tarafından Eğitilmesi. *Mütefekkir*, 2019. Cilt 6, 11: 163-192.

HACİP, Yusuf Has. Kutadgu Bilig. Haz. Mustafa S. Kaçalın, Ankara : Kültür ve Turizm Bakanlığı. Beyit: 2607-2010.

HAMİDULLAH, Muhammed. *el-Vesaiku's-Siyasiyye*. (çev.) Vecdi Akyüz, İstanbul : Kitabevi Yayınları, 1997.

—. Hayber. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 17. Cilt, İstanbul : TDV İslam Ansiklopedisi, 1998.

—. Hendek Savaşı. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 17. Cilt., İstanbul : Türkiye Diyanet Yayınları, 1998: 194-195.

—. İlafe. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 22. Cilt, İstanbul : TDV İslam Ansiklopedisi, 1988, 63-64.

—. İmparator Heraklius'un Yanında Halife Ebu Bekir'in Bir Elçisi ve Bizans'ın Kaderiyle İlgili Kehanet Kitabı, Çev. Talat Sakallı. *Review of the Faculty of Divinity*, 2007/1. 18: 139-154.

—. *İslam Peygamberi*. (çev.) Salih Tuğ, Cilt 1, Ankara : İmaj Yayınları, 2003.

HAMİDULLAH, Muhammed. 1963. *İslam'da Devlet İdaresi*. Ankara : Nur Yayınları, 1963.

HATİPOĞLU, İbrahim. Umeyr b. Vehb. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 42. Cilt, İstanbul : Türkiye Diyanet Yayınları, 2012: 150.

HAZLETON, Lesley. *The First Muslim: The Story of Muhammad*. New York : Riverhead Books, 2013.

Heatley, D. P. 1919. *Diplomacy and the Study of International Relations*. Oxford : Clarendon Press, 1919.

HİŞAM, İbni. *Sireti İbni Hişam; İslam Tarihi 1*. İstanbul : Kahraman Yayınları, 2006.

HİŞAM, İbni. *Sireti İbni Hişam; İslam Tarihi 3*. (çev.) Hasan Ege, İstanbul : Kahraman Yayınları, 2006.

HURÇ, Ramazan. Hz. Muhammed'in Müşrikler İle Yaptığı Anlaşmalara Siyasal Bağlamda Bir Bakış. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001. 6: 21-40.

IRWIN, Graham W. Precolonial African Diplomacy: The Example of Asante,. *The International Journal of African Historical Studies*, 1975.

İSHAK, Muhammed İbni. *Siyer*. (çev.) Sezai Özel, İstanbul : Akabe Yayınları, 1988.

—. *SİYER*. (çev.) Sezai Özel, İstanbul : Akabe Yayınları, 1988.

İSKİT, Temel. 2011. *Diplomasi: Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması*. 3. Baskı, İstanbul : Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011.

JANE, Murat. *Pre-Westphalian ve Westphalian Dönemden Post-Westphalian Döneme Geçerken Diplomasinin Değişen Rolünün Analizi*. Yüksek Lisans Tezi, Bursa : Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.

KAFESOĞLU, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*. İstanbul : Ötüken Yayınları, 1998.

KANDEMİR, M. Yaşar. Ubade b. Samit. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 42. Cilt, İstanbul : Türkiye Diyanet Yayınları, 2012: 13-14.

KAPAR, Mehmet Ali. “Hz. Peygamber'in Müşriklerle Yaptığı Antlaşmalar”. *Son Peygamber*. [Çevrimiçi] <https://www.sonpeygamber.info/hz-peygamber-in-musriklerle-yaptigi-anlasmalar/> (25.12.2020) .

—. *Diplomat Sahabeler*. Konya : Palet Yayınları, 2020.

—. Hatı b. Ebu Beltea Hayatı ve Faaliyetleri. *İstem*, 2019. Cilt 17, 33: 1-19.

—. Hudeybiye Seferi Ve Hz. Muhammed'in Barışçı Siyaseti. *Tarihin Peşinde: Uluslararası Tarihi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2016. 16: 155-175.

—. İlk İslam Diplomatu Amr b. Ümeyye ed-Damri. *İstem Dergisi*, 2017. 30:271-285.

—. Safvan b. Ümeyye. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 35. Cilt, İstanbul : Türkiye Diyanet Yayınları, 2008: 486-487.

KARAAĞAÇ, Yunus. Sınır Savaşının Aktörleri: Psikolojik Harp, Psikolojik Harekat ve Propaganda. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2018. Cilt 6, 2: 80-97.

KARAHAN, Harun Dünder. Aramızdaki Hukuk Arabuluculuk. *Diyanet Dergi*. [Çevrimiçi] [https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=30158\(29.12.2020.\)](https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=30158(29.12.2020.)).

KAYA, İsmail Safa. Uluslararası Örnekler Çerçevesinde Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçıl Çözüm Yolları. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 2017. Cilt 7, 2/1: 153-163.

KAYA, Osman. Kur'an Bağlamında İslâm Öncesi Arap Yarımadası'nda Dinî Hayat, Putperestlik/Paganizm Örneği,. *Diyanet İlmi Dergisi*,. Cilt 49, 4, 7-32.

KELEBEK, Mustafa. İslam Hukuk Felsefesi Açısından Medine Vesikası. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2000. 4: 325-374.

KESGİN, Salih. Asr-ı Saadetten Bir Genç Portresi: Mus'ab b. Umeyr. [Çevrimiçi] <https://docplayer.biz.tr/109008602-Asr-i-saadetten-bir-genc-portresi-mus-ab-b-umeyr.html>(30.12.2020.).

KHALİL, Shauqi Abu. *Atlas of the Quran*. 1. Baskı, Dubai : Darussalam Publications, 2003.

KILIÇ, Ünal. Bi'rimaune Seferi. *Marife*, 2003. 1: 141-154.

—. Bi'rimaune Seferi. *Marife*, 2003. 1: 141-154.

KILIÇ, Ünal ve AKSU, Ali. Bi'rimaune Olayı. *İstem Dergisi*, 2003. 1: 181-199.

KİLİNÇLİ, Sami. *Mekki Surelerde Mü'minlerin Müşrikler ve Ehl'i Kitap ile İlişkileri*. Doktora Tezi, Ankara : Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.

—. *Mekki Surelerde Mü'minlerin Müşrikler ve Ehl'i Kitap ile İlişkileri*. Doktora Tezi, Ankara : Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.

KIRAN, Abdullah. Amr bin As ve Arapların Deveden Denize Macerası. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 2019. Cilt 5, 3: 572-583.

KISSINGER, Henry, *Diplomasi*. (çev)İbrahim H. Kurt, İstanbul : Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.

KOCA, Salim. *Eski Türklerde Devlet Geleneği ve Teşkilatı*. Cilt 2, Ankara : Türkler Ansiklopedisi, 2002.

KUTLUAY, İbrahim. Zeyd b. Sabit'e Yahudi Yazısını/Dilini Öğrenme Talimatı Verilmesi İle İlgili Rivayetler. *Journal of Hadith Studies*,2009. Cilt 7, 2: 129-157.

KUTLUER, İlhan. Medeniyet. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 28. Cilt, İstanbul : TDV İslam Ansiklopedisi, TDV İslam Ansiklopedisi,2003, 298-301.

KÜÇÜKAŞCI, Mustafa Sabri. Recı Vakası. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 34. Cilt, İstanbul : Türkiye Diyanet Vakfı, 2007.

—. Umretü'l-Kazâ. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 42. Cilt, İstanbul : Türkiye Diyanet Yayınları, 2012.

KÜLEKÇİ, Cahit. Mekke'nin Siyasal Yapısının Oluşum Sürecinde Kusay B. Kilab. *Şarkiyat Mecmuası*, 2014. Cilt 1, 24: 103-119.

LEWIS, B., PELLAT, Ch. ve SCHACHT, J. *Encyclopedia of Islam*. 2. Cilt, Leiden : E.J. Brill Publishers, 1991.

MAHMUDOV, Elşad. Zatüsselasıl Serıyyesi,. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 44. Cilt. İstanbul : Türkiye Diyanet Vakfı, 2013: 153-154.

MERİ, Josef W. Medieval İslamic Civilization. [kitap yaz.] (ed.) Gregor Schwarb, (ed.) Heather Bleaney, (ed.) Pablo García Suárez. *An Encyclopaedia of Islam* . New York : Routledge, 2006: 36-37.

MONJUR, Mustafa. An Analysis Of The Practices Of Muhammad (Pbuh) On Resolving Conflicts . *Journal of the Bangladesh Association of Young Researchers (JBAYR)*, 2011. Cilt 1, 1: 109-125.

MUHAMMAD, Shehu Nasiru. Prophetic Strategies in Peaceful Coexistence with non-Muslims. Damaturu, Nigeria, 21-22 February 2018 : International Conference on Islamic Work, Peace and Social Security.

MUTLU, İsmail. *Dört Halife Devri*. 5. Baskı, İstanbul : Mutlu Yayıncılık, 2017.

NARGÜL, Veysel. İslam Savaş Hukukunun Temel İlkeleri Ekseninde Nehcü'l-Belâğâ. *Milel ve Nihal*, 2011. Cilt 8, 3: 115-150.

NAZ, Salma. The Role Of Prophet Of IslamMuhammad's (P.B.U.H.) Strategy Of Dialogue In Conflict Management And Peace Building In The New Millennium,. *Polonya Uluslararası Çalışmalar Derneği*. [Çevrimiçi] <https://ptsm.edu.pl/wp-content/uploads/2018/01/salma-naz.pdf>(29.12.2020).

NEWTON, Lord. 1913. *Lord Lyons: Record of British Diplomacy*. First Edition, London : BoD–Books on Demand, 1913.

NICOLSON, Harold, *Diplomacy*. Second Edition, London : Oxford University Press, 1942.

—. 1953. *The Evolution of Diplomatic Method*. Oxford : Oxford University Press, 1953.

NYE, Joseph S. *Yumuşak Güç*. (Çev.) Rayhan İnan Aydın, 2. Baskı, Ankara : Elips Kitap, 2017.

ONAT, Ayşe, ERSOY, Sema ve ERCİLASUN, Konuralp. *Han Hanedanlığı Tarihi*. Ankara : TTK Yayınları, 2004.

ÖGEL, Bahaeddin. *Devlet Meclisi ve Kurultay*. Cilt 2, Ankara : Türkler Ansiklopedisi, 2002.

—. *Türklerde Devlet Anlayışı*. Vol. 1, Ankara : Ötüken Neşriyat, 1982.

ÖĞÜT, Salim. Hacerülesved. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 14. Cilt, İstanbul : Türkiye Diyanet Yayınları, 1996: 433-435.

ÖZ, Mustafa. Ehl-i Beyt. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 10. Cilt, İstanbul : TDV İslam Ansiklopedisi, 1994: 498-501.

— Şia. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 32. Cilt, İstanbul : TDV İslam Ansiklopedisi, 2010: 121-123.

ÖZCAN, Abdullah ve MUNTAZER , Safiullah. İslam Hukuku Açısından Elçi Dokunulmazlığı. *Edebali İslamiyat Dergisi*. Cilt 2, 4: 1-23.

ÖZDAL, Barış ve DARICILI, Burak, Enformasyon Savaşı Bağlamında Rusya Federasyonu-Türkiye İlişkilerinin Analizi, *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 2017, Cilt 4, Sayı 1: 19-40

ÖZDAL, Barış ve MEŞDİ, İsmayilov, Sosyal Teori Bağlamında Ermeni Milliyetçiliğinin Tarih ve Coğrafya Retoriği, *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, 2018, Sayı 61: 31-70.

ÖZDAL, Barış ve GENÇ, Mehmet, *Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın Türkiye-AB İlişkilerine Etkileri*, 1. Baskı, İstanbul: Aktüel Yayınları, 2005

ÖZDAL, Barış, *Diplomasi*, Barış Özdal ve R. Kutay Karaca. *Diplomasi Tarihi 1. 2. Baskı*, Bursa : Dora Yayınları, 2017.

ÖZDAL, Barış, *Uluslararası Göç ve Nüfus Hareketleri Bağlamında Türkiye*, Bursa: Dora Yayınları, 2018.

—*Avrupa Birliği Siyasi Bir Cüce, Askeri Bir Solucan mı?*, Bursa: Dora Yayınları, 2013.

—Yugoslavya'nın Dağılma Süreci Çerçevesinde Avrupa Birliği'nin Balkanlar Politikası. *Küreselleşen Dünyada Avrupa Birliği: Entegrasyon, Kimlik ve Güvenlik*, Ankara: Siyasal Kitabevi Yayınları, 2008.

—Türkiye-Ermenistan Diyalogu: Uzun Bir Sürecin Başlangıcı Mı?. *Ortadoğu Analiz*, Cilt 1, Sayı 10.

—Lizbon Reform Andlaşması'nın Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası'na İlişkin Düzenlemelerinin Analizi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2008, Cilt 4, Sayı 7: 125-161.

ÖZEL, Ahmed. *İslam Hukukunda Ülke Kavramı*. İstanbul : Marifet Yayınları, 1984.

ÖZEL, Ahmet. Klasik İslâm Devletler Hukukunda Ülke Kavramı ve Günümüzdeki Durum: İbn Teymiyye'nin Mardin Fetvası ile Benzeri Diğer Bazı Fetvalar. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012. 43: 41-64.

ÖZKAN, Abdullah. 21. Yüzyılın Stratejik Vizyonu Kamu Diplomasisi ve Türkiye'nin Kamu Diplomasisi İmkanları. *TASAM, Stratejik Rapor No: 70*. [Çevrimiçi] https://tasam.org/Files/PDF/Raporlar/STR70_21._Yuzyilin_Stratejik_Vizyonu.pdf_66fb77c9-cd79-481e-a185-9a9c26ffe7b7.pdf (04.01.2020). .

ÖZKUYUMCU, Nadir. Hilf. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 18. Cilt, İstanbul : TDV İslam Ansiklopedisi, 1998, 29-30.

ÖZMEN, Ramazan. Hudeybiye Barış Antlaşması Ve Hadislerin Anlaşılmasında Hâdiselerin Arka Planını Okumanın Sunacağı İmkanlar Üzerine Bir Deneme. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2018. 40: 277-298.

ÖZTÜRK, Levent. Hz. Muhammed'in Davet Mektupları ve Çevre Devletlerle İlişkileri. *2016-2017 Siyer Mektebi Müfredatı: İman Şehri Medine*. [Çevrimiçi] <http://docplayer.biz.tr/58756272-16-ders-hz-peygamber-in-davet-mektuplari-ve-cevre-devletlerle-iliskileri-prof-dr-levent-ozturk.html> (16.11.2020).

—. İslamiyet'in Yayılmasında Hicretin Önemi: Habeşistan Hicretleri Örneği. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001. Cilt 3, 4: 7-24.

ÖZTÜRK, Mehmet. Hz. Ali Dönemi Siyasi ve Fıkhi Gelişmelerin Mezheplerin Oluşumuna Etkisi. *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014. 1: 83-104.

PAKSOY, Kadir. Hz. Peygamber'in Yüzüğü ve Mührü. *Bilimname*, 2005. 7: 105-115.

PALABIYIK, M. Hanefi. Mekke Dönemi'nde Hz. Ali. *Dergipark*. [Çevrimiçi] <https://dergipark.org.tr/tr/pub/belgu/issue/37862/437504>(22.04.2021).

PIKE, Douglas, Loftus, Lord Augustus William Frederick Spencer (1817–1904). *Austrian Dictionary Of Biography*. [Çevrimiçi] 2021. <https://adb.anu.edu.au/biography/loftus-lord-augustus-william-frederick-spencer-4034/text6409>(e.t. 12.04.2019).

POTYEMKIN, Vladimir, *Uluslararası İlişkiler Tarihi(Diplomasi Tarihi)*, Cilt(1,2,3,4). 1. Baskı, İstanbul : Doğa Basın Yayım, 2009.

POYRAZ, Mevlüt. Ala b. El-Hadrami'nin İslam Tarihindeki Yeri. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, 2019. Cilt 2, 52: 311-333.

RANDATHANİ, Yasir. “Diplomacy and Statesmanship of Holy Prophet Muhammad(PBUH)”. [Çevrimiçi] https://www.academia.edu/34521890/DIPLOMACY_AND_STATESMANSHIP_OF_HOLY_PROPHET_MUHAMMAD_PBUH (09.11.2020). .

SABUNCU, Ömer. Edebiyatımızda Hz. Ebu Bekir. (ed.) Ali Aksu, Hz. Ebu Bekir Sempozyumu. Sivas : Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2018.

SADEK, George. International Relations Under Islamic Law(Shari'a): Dar Al-Harb(House of War) Vs. Dar Al-Islam(House of Islam). *The Law Library of Congress*. [Çevrimiçi] <https://www.loc.gov/law/help/islamic-law/international-relations-islamic-law.pdf>(28.02.2020).

SAĞLAM, Nevzat. Kabilesini İslam'a Şereflendiren Sahabi: Tufeyl Bin Amr Ed-Devs. *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 2019. Cilt 4, 1: 56-76.

SAJİD, Abdujalil. Dar al-İslam Dar al-Harb. *World Muslim Congress(January 31, 2008)*. [Çevrimiçi] <http://worldmuslimcongress.blogspot.com/2008/01/dar-al-islam-dar-al-harb.html>.(27.02.2020).

- SALLABİ, Ali Muhammed. *H. Osman*. 7. Baskı, İstanbul : Ravza Yayınları, 2020.
- . *Siyer-i Nebi-1*. 3. Baskı, İstanbul : Ravza Yayınları, 2017.
- . *Siyer-i Nebi-2*. 3. Baskı, İstanbul : Ravza Yayınları, 2017.
- SANDIKÇI, Kemal. Abdullah b. Ebu Hadred. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 1. Cilt, İstanbul : Türkiye Diyanet Yayınları, 1998: 96.
- SARIÇAM, İbrahim. *H. Muhammed ve Evrensel Mesajı*. 7. Baskı, Ankara : DİB Yayınları, 2012.
- . *H. Muhammed ve Evrensel Mesajı*. 7. Baskı, Ankara : Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2002.
- SELBİTSCHKA, Armin. Early Chinese Diplomacy:” Realpolitik” versus the So-called Tributary System. *Asia Major*, 2015, 61-114.
- SEZER, Mustafa. İslam Tarihinde Bi'r-i Maune Hadisesi Üzerine Bir Araştırma. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2015. 2: 247-274.
- SHAW, Malcolm N. *Uluslararası Hukuk*. Çev. İbrahim Kaya, 1. Baskı, Ankara : Türkiye Bilimler Akademisi, 2018.
- SİNANOĞLU, Abdulhamit. İslam Medeniyetinde Farklı Kültürlerin Birlikte Yaşamalarının İlk Tecrübesi. *Ekev Akademi Dergisi*, 2010. 44.
- SİVASİ, Şemsüddin Ahmed. *Dört Büyük Halife Hayatları ve Menkıbeleri*. Çev. Hüseyin Erdoğan, İstanbul : Pırlanta Yayınları, 1981.
- SİVRİOĞLU, Töre. *Uygarlık Tarihi*. 1. Baskı, İstanbul : Kriter Yayınevi, 2017.
- SİVRİOĞLU, Ulaş Töre ve YILMAZ, Muzaffer Ercan. 2017. İlk Çağ Uygarlıklarında Diplomasi. *U.Ü. International Journal of Social Inquiry /U.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2017, Cilt 10, 2, s. 179-227.
- SOYSALDI, Mehmet. “Peygamber Efendimizin Evliliklerinin Sebep ve Hikmetleri”. *Diyanet Dergi*. [Çevrimiçi] [https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=13174\(28.12.2020.\)](https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=13174(28.12.2020.)) .
- SÖNMEZ, Abidin. *Rasulullah'ın İslam'a Davet Mektupları*. 3. Baskı, İstanbul : İnkilab Yayınları, 2011.
- SÖNMEZ, Zekiye. Necrân'da Hristiyanlık ve Hz. Muhammed'in Necrân Hristiyan Din Adamlarıyla Münaabetleri. *Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2017. Cilt 26, 2: 117-149.
- SRIVASTAYA, Vivek Kumar. *Soft Power and Soft Diplomacy: Nature, Comparison and Impact*. Denmark : 7th Annual NNC Conference and PhD Course, 2013.

ŞAHİN, Mehmet ve DOĞAN, Hatice. G-20'nin Arap Üyesi: Suudi Arabistan. *Akamedik Orta Doğu Dergisi*, 2016. Cilt 11, 1.

ŞENZEBEK, Aytekin. Muhtâr Es-Sakafî'nin Hayatı Bağlamında İlk Keysânî Fikirlerin Ortaya Çıkışı. *Marife Dergisi*, 2015. Cilt 15, 2: 343-370.

TANRIVERDİ, İsmail. , Kinde Kabilesi ve İslam'a Girişi(Hz. Ebu Bekr Dönemi Sonuna Kadar). *İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2018. 4: 39-62.

TEMEL, Ali Rıza. *Harp mi Sulh mu İslam'da Dış Politika ve Diplomasi*. İstanbul : Seha Neşriyat, 1988.

The Editors of Encyclopaedia. Greco-Persian Wars. *Encyclopædia Britannica*. [Çevrimiçi] <https://www.britannica.com/event/Greco-Persian-Wars>(22.09.2019).

TOPÇUOĞLU, Ali Hasan. *İslam Hukukunda Diplomatik Temsil*. 1. Baskı, Ankara : Fecr Yayınları, 2017.

TUNCER, Hüner, *Diplomasinin Evrimi: Gizli Diplomasiden Küresel Diplomasiye*. 1. Baskı, İstanbul : Kaynak Yayınları, 2009.

— *Eski ve Yeni Diplomasi*. 4. Baskı, Ankara : Ümit Yayıncılık, 2005.

TÜRKMEN, Zekai. *Cemel ve Sıffin Savaşlarının İslam Mezheplerinin Oluşumuna Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, İzmir : Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.

ULUDAĞ, Süleyman. Halife. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 15. Cilt, İstanbul : TDV İslam Ansiklopedisi 1997: 299-300.

ÜÇÖK, Bahriye. İslam'dan Dönenler ve Yalancı Peygamberler. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları*. 1967: 80-90.

ÜNALAN, Sıddık ve ÖZTÜRK, Hakan. Hz. Muhammed'in Hıristiyanlarla Yapmış Olduğu Diplomatik Münasebetlerin Evrensel Boyutu. *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2007. Cilt 12, 2: 11-31.

VARDAN, Nurdan. *İslam Öncesi Türk Kültüründe Elçi ve Elçilik Müessesesi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul : İstanbul Üniversitesi, SBE, 2012.

VUKOSIC, Sinisa. International Mediation As A Distinct Form Of Conflict Management,. *International Journal of Public Management*, 2014. Cilt 25, 1: 61-80.

WATSON, Adam, *Diplomacy: The Dialogue Between States*. London : Routledge, 1982.

WATT, W. Montgomery. *Hz. Muhammed Mekke'de*. (çev.) Rami Ayas, Azmi Yüksel, Ankara : Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1986.

YATAĞAN, Arda Görkem, Sert Güç Unsurlarının Yumuşak Güç Aracı Olarak Etkileri. 2018, Cilt 28, 2.

YAZICI, Şehba. Hz. Peygamber Dönemi'nde Amillik. *İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2018. 3: 50-118.

YİĞİT, İsmail. Osman. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 33. Cilt, İstanbul : TDV İslam Ansiklopedisi, 2007, 438-443.

—. Tevvabin. *TDV İslam Ansiklopedisi*. Cilt 41, İstanbul : TDV İslam Ansiklopedisi, 2012: 49-50.

YİĞİTOĞLU, Mustafa. Hz. Ömer'in Kudüs'ü Fethinden Sonra İzlediği Tapınak Dağı Politikası . *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 2017. Cilt 1, 2: 135-142.

YILMAZ, Musa K. İslam Devletinin İlk Anayasası: Medine Vesikası. *Köprü Dergisi*, 2009. 105.

YILMAZ, Yasin. Barış'ın İslam'ın Temel Kaynakları ve İslam Tarihi'ndeki Yeri. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 2017. 10: 375-397.

YÜKSEL, Mücahit. Duhâtu'l-Arab (Arab'ın Dâhileri) Ve Hz. Ali'ye Karşı Konumları. *İstem Dergisi*, 2016. 28: 349-368.